

BOLALAR ADABIYOTI

Janni Rodari

UCHTADAN OXIRI BOR ERTAKLAR

Rus tilidan Amir Fayzullaev tarjimasida

BAKTRIA PRESS
Toshkent–2013

УДК 84 (41a)
КБК R65

821.131.1.-053.5

— *Uchtadan oxiri bor ertaklar/J. Rodari: tarjimon A. Fayzullaev.*

Rus tilidan Amir Fayzullaev tarjimasida

R65 Rodari, Janini

Uchtadan oxiri bor ertaklar/J. Rodari: tarjimon A. Fayzullaev. — Toshkent: Baktria press, 2012. — 160 b. — (Bolalar adabiyoti).

Italyan yozuvchisi jahon bolalar adabiyotining yirik siymosi. Yer yuzida uning asarlarini bilmagan, o'qimagan jajji kitobxon yo'q desak lof bo'ladi.

Adib asarlari o'tgan asrning 50-yillaridan boshlab o'zbek tilida qayta-qayta nashr etildi va o'zbek xonadonlarining sevimli mehmoni bo'lib qoldi. Ayniqsa, «Chipollinoning sarguzashtlari» xalqimiz orasida mashhur bo'lib ketgan.

Qo'lingizdagi kitobga adibning eng sara asarlari tanlab kiritildi. Ularni o'zbek tiliga Aziz Boboxonov, Husan Ro'zimatov, Sobir Yunusov, Amir Fayzulla va boshqa iste'dodli adiblar tarjima qilganlar.

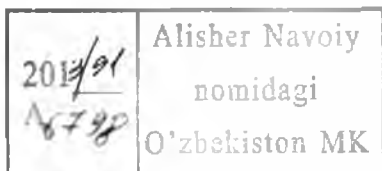
Aziz bolajonlarga bu kitob munosib hadya bo'lishiga ishonamiz.

УДК 84 (41a)

КБК R65

N7-34760/2

1991

SEHRLI NOG'ORA

Kunlarning birida bir nog'orachi askar urushdan qaytayotgan ekan. U juda kambag'al ekan. Bisotidagi bor-yo'q boyligi birgina nog'orasi ekan. Lekin shu topda uning quvonchi cheksiz ekan: axir uzoq yillardan beri tug'ilgan go'shasiga endi qaytayotibdi-yu, quvonmay bo'ladi-mi. Shu bois uning nog'orasidan chiqayotgan «taraka-turum-tak-tak! Taraka-turum-tak-tak!» ovozi olis-olislargacha taralar ekan.

Askar nog'orasini chalib ketaveribdi, ketaveribdi, bir vaqt bir kampirga duch kelibdi.

— Assalomu alaykum, askargina bolam! Bir soldogina pul xayr qilib yuborolmayсанmi, jonim qoqlindiq? — debdi kampir.

— Hay attang-a, kampirsho, — deb javob qilibdi askar yigit, boshini chayqab, — agar yonimda pul bo'lganda bir emas, ikki soldo, hatto o'n soldoni «mana, oling!» deb bajonidil chiqarib bergan bo'lardim. Xudo haqqi, onajon, yonimda hemirim ham yo'q!

— Juda ham qurib qolmagandirsan, askargina bolam, — debdi kampir qo'lini uzatganicha.

— Ishonmaysiz-da, kampirsho, hali azonda cho'ntaklarimni bir boshdan kovlab chiqib, loaqal uvoq donasini ham topolmagandim.

— Yana bir tuzukroq kovlab ko'r-chi, zora nasibaga yarasha chiqib qolsa.

— Cho'ntaklarimnimi? Keling, sazangiz uchun bir kovlasam kovlay qolay, ko'nglingiz qolmasin. Lekin sariq chaqam ham yo'q deb... le, mana bu nima bo'ldi ekan?

— Soldo bo'ladi-da, tag'in nima bo'lardi! Axir, nasibaga yarasha chiqadi, demovmidim?

— Xudo ursin agar, bilmagan edim! Ana xolos! Oling, kampirsho, sizga nasib qilgan ekan! Yugurganniki emas, buyurganniki deb shunga aytadilar-da! Mingdan-ming roziman.

— Umringdan baraka top, askargina bolam! — deb minnatdorchilik bildiribdi kampir. — Buning evaziga men ham seni quruq qo'ymayman.

— Rostdanmi? — debdi askar yigit taajjulanib. — Lekin menga hech narsa kerak emas, onajon!

— Men senga bir kichkina sehr taqdim qilaman. Diqqat bilan eshitib ol. Har gal nog'orangning ovozi yangrash bilan atrofingdagi jamiki zot o'yinga tushib ketadi.

— Juda ajoyib sehr ekan-ku, onajon! Rahmat sizga!

— Shoshmay tur, hali bu yog'ini eshitganing yo'q. To sen nog'ora chalishdan to'xtamaguncha odamlar o'yin tushaveradi, o'yin tushaveradi, o'yin tushaveradi, sira o'zlarini to'xtatolmaydilar.

— Ana bunisi zo'r ekan! — debdi hayajondan qichqirib askar yigit. — Rostini aytsam, kampirsho, bunday sovg'ani qanday uddalashimga ham hayronman, lekin, xayr, biron payti kelib, asqotib qolar.

— Asqotganda ham shunday asqotadiki, o'zing balli deysan.

— Xayr, kampirsho!

— Xayr, askargina bolam!

Shundan keyin askar nog'orachi yana yo'lga tushibdi. U ketaveribdi, ketaveribdi. Bir vaqt o'rmon ichidan uchta qaroqchi otilib chiqib, unga tashlanibdi.

— Yo hayot, yo hamyon! — debdi ular askar yigitga miltiqlarini o'qtalib.

— Obbo sizlar-ey, — debdi askar yigit ularga achinganidan. — Kerak bo'lsa mana bu xaltamni ham qo'shib ola qoling. Faqat uning ichidan havodan bo'lak hech vaqo topolmaysiz.

— Qo'lingni ko'tar, bo'lmasa otib tashlaymiz!

— Xo'p bo'ladi, xo'p bo'ladi, qaroqchi janoblari!

— Pulni qayerga yashirgansan?

— Agar pulim bo'lganda, men uni albatta qalpog'im ostiga yashirgan bo'lardim.

Qaroqchilar uning qalpog'ini olib qarabdilar — qalpoqning ichida hech balo yo'qmish.

— Yoki bo'lmasa, qulog'imning ichiga tiqib olgan bo'lardim. Qaroqchilar uning qulog'i ichini ham qarabdilar — qulog'i ham bo'm-bo'sh emish.

— Yo'q, yo'q, janoblar, — debdi shoshib askar yigit, — agar pulim bo'lganda-chi, bilasizlarmi, men uni qayerda saqlagan bo'lardim? Shundoq burnimning uchida saqlardim!

Shundan keyin qaroqchilar askar yigitning avra-astarini titkilab qarab chiqibdilar, biroq undan aqalli zanglagan mis chaqa ham topolmabdilar.

— G'irt gadoy ekansan-ku! — debdi qaroqchilarning sardori jahl bilan. — Bo'pti, uning nog'orasini ola qolamiz, har zamonhar zamon-da chalib, ko'ngilxushlik qilib turamiz-ku hech bo'lmaganda.

— Nachora, olsangiz ola qoling, — debdi askar yigit xo'rsinib. — Eski do'stingdan judo bo'lish og'ir, albatta, axir necha yillik qadrdon edik. Modomiki, u sizlarga shunchalik zarur bo'lib qolgan ekan, ni-ma ham deya olar edim...

— Nog'ora bizga zarur!

— Unday bo'lsa, oxirgi marta uni chalib ko'rishimga ruxsat bersangiz. Keyin, mayli, sizlarniki bo'la qolsin. Bir yo'la uni qanday chalish kerakligini ham ko'rib olasizlar. Xo'pmi?

— Bo'pti, chalsang, chala qol bir karra.

— Qanday soz! — deb suyunib ketibdi nog'orachi askar. — Men «taraka-turum-tak-tak, taraka-turum-tak-tak» mashqiga chalaman-da, sizlar uning ohangida o'yinga tushasizlar!

Eh, bu yaramas o'g'rilarning o'sha paytda qanday o'yinga tushganini bir ko'rsangiz edi. Xuddi bozor maydonidagi tomosha ko'rsatayotgan ayiqpolvonning o'zginasi bo'lishdi qolishdi!

Boshda nog'ora kuyi ham, o'yin ham hammalariga yoqib tushdi. Miriqib kulishdi. Bir-birlarini turtib bazillashishdi:

— Chal, chal, nog'orachi, nog'orangni! Ha, qani, sho'xrog'idan bo'lsin.

— Qani endi, o'ynoqirog'idan bo'lsin!

— Endi jazava o'yiniga chal!

Bir vaqt qaroqchilar charchab, o'pkalari og'izlariga tiqilibdi, o'yindan shuncha to'xtay desalar ham, sira o'zlarini to'xtatisha olmabdi. Hammalari rosa holdan toyibdilar, oyoqlarida majol qolmabdi, boshlari aylanibdi. Sehrli nog'ora esa ularni battar jazavaga solarmish.

— Yordam bering!

— O'ynang!

— Shafqat qil!

— O'ynayvering!

— Yo tavba!

— Uynayvering, ha, qani, tashlang!

— Bo'ldi! Bo'ldi!

— Nog'oramni olib qo'ymaysizlarmi?

— Olmaymiz, olmaymiz. Faqat kuyingni bo'ldi qil, baraka topkur!

— Menga boshqa tegmaysizlarmi?

— Yo'q dedik-ku, birodar, sen bizdan istagan narsangni ol, faqat mana bu kuyingni to'xtatsang bo'lgani!

Biroq nog'orachi askar yigit to'qaroqchilar butunlay holdan toyib yerga yiqilib tushmagunlaricha nog'orasini urib chalaveribdi.

— Mana, ko'ngildagidek bo'ldi! — debdi askar yigit yerda yumalab yotgan qaroqchilarga qarab kularkan. — Endi meni ikki dunyoda ham quvib yetolmaysiz!

Shunday deya u orqasiga qaramay u yerdan qochib qolibdi. Qochib ketarkan-u, har ehtimolga qarshi nog'orasini «taraka-turum», «taraka-turum» deb chertib qo'yarkan. Nog'ora ovozi quloqlariga

chalingan quyonlar o'z inlarida, olmaxonlar daraxt boshida dikir-dikir sakrab, o'yinga tushib ketar emish. Hatto boyo'g'lilar ham kuppa-kunduzi uyqularidan uyg'onib, pat-pat qilishib, qanot qoqishar emish.

Uyiga qaytayotgan botir nog'orachi askar yigit ana shu tariqa yo'l yurib ketaveribdi, ketaveribdi.

Ertakning birinchi tugashi

askar yigit yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Bir joyga yetganda miyasiga bir gap kelibdi-yu, o'ylab qolibdi:

«Mening sehrli nog'oram bor, axir, bu hazilakam gap emas. Qaroqchilarni bo'lsa, rosa laqillatdim, hammasining ona sutini og'ziga keltirdim. Lekin men ularning bisotidagi hamma narsani shilib, shipshlydon qilib qo'yishim ham mumkin edi-ku. Hali ham kech emas, izimga qaytib, ularni qidirib topsammikim?»

Askar yigit endi iziga qaytmoqchi bo'lib turgan ham ediki, huv narida kelayotgan bir pochta aravasiga ko'zi tushibdi.

— Uzoqdagi quyruqdan yaqindagi o'pka deydilar. Menga shuning o'zi ham bermalol yetib-ortadi!

Qo'ng'iroqchalarini jiringlatgancha otlar shamolday yelib kelardi, o'rindiqda o'tirgan izvoshchi esa hushtak chalib, allaqanday quvnoq qo'shiqni xirgoyi qilardi. Uning yonida qurolli jandarma o'tirardi.

— Salom nog'orachi! Yo'l bo'lsin?

— Hech qayoqqa! Menga shu yer yoqib qoldi.

— Unday bo'lsa, yo'ldan qoch, biz o'tib ketaylik.

— Avval bir o'ynab, «bitingizni to'kib» oling, keyin ketasizlar!

Shu zahoti «taraka-turum-tak-tak», «taraka turum-tak-tak» deb nog'ora ovozi yangrabdi. Nog'ora ovozi eshitib otlar lrg'ishlay ketibdi, izvoshchi sakrab yerga tushibdi-da, charx urib raqsga tusha boshlabdi. Ayniqsa miltig'ini qo'lidan tushirib yuborgan jandarmaning o'sha paytdagi o'yinini ko'rganingizda, kula-kula o'lardingiz! Aravada o'tirgan yo'lovchilar ham shunaqangi jazavaga tushibdikl, qo'yaverasiz!

Sizga shu narsani aytib qo'yishim kerakki, haligi aravada uch quti sof oltinni bankka olib ketishayotgan ekan. Uch quti bermalol uch yuz kilo kelardi. Askar yigit bir qo'li bilan urib nog'ora chalsa, ikkinchi qo'li bilan qutilarni bitta-bitta aravadan yerga itqitibdi-da, oyog'l bilan butalar orasiga surib qo'yaveribdi.

— Ha-a-a, o'y-na-ang! Bo'sh kel-m-a-a-ng!

— Bo'ldi qil, hoy nog'orachi! Madorimiz qolmadl, bas qil!

— Shunaqami? Unday bo'lsa, aravangizga chiqing-da, orqangizga qaramay jo'nab qoling hammangiz!..

Pochta aravasi o'zining oltinlarisiz ko'z ochib-yumguncha g'oyib bo'libdi. Askar yigit esa chinakam millionerlarday birdaniga behisob boylikka ega bo'libdi. Endi bu boylikka u o'ziga dala hovli sotib olishi ham, ishlamasdan do'ppisini yarimta qilib yurishi ham, bironta katta amaldorning qiziga uylanib olishi ham mumkin ekan. Bordi-yu, yana pulga zaruriyat tug'ilib qolgudek bo'lsa, bankka borib o'tirishga ham hojat yo'q ekan — nog'orani bir ishga solsa, shuning o'zi kifoya ekan.

Ertakning ikkinchi tugashi

askar yigit yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Bir vaqt u bir ovchini ko'rib qolibdi. Ovchi miltig'l bilan bir chumchuqni mo'ljalga olib turgan ekan.

— «Taraka-turum-tak-tak!», «taraka-turum-tak-tak!» Ovchi miltig'ini tushirib yuboribdi-da, o'yinga tushib ketibdi. Chumchuq esa uchib ketibdi.

— Hoy, badbaxt, shoshmay tur, bu qilig'ing uchun hali javob berasan! — deb qichqiribdi ovchi askar nog'orachiga qarab.

— Javob berish qochmaydi, og'ayni, avval o'ynab qolsang-chi, — debdi askar yigit qah-qah urib kulib. — Qalay, o'yinga holing bormi?

— Sillam qurib, adoyi tamom bo'ldim! — debdi ovchi. — A'zoyi banimdan shov-shov ter oqyapti.

— Agar o'yindan to'xtashni istasang, bundan keyin qushlarni otmayman deb so'z ber, — debdi askar yigit.

— So'z beraman! — debdi ovchi.

Askar yigit yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Bir vaqt eshagini jon-jahdi bilan ayamay savalayotgan bir dehqonni ko'rib qolibdi.

— «Taraka-turum-tak-tak!» Qani, hoy dehqon, bir miriqib o'ynab ol-chi.

— Hoy, kim bor, yordam bering! — bir oz o'ynar-o'ynamas dehqon qichqira boshlabdi.

— Qichqir ma! O'yna, o'ynayver! — debdi askar yigit nog'orasini beshbattar taraklatarkan. — Bundan keyin eshagimni sira urmayman, unga ozor bermayman deb ont ichsang, nog'ora challshni to'xtataman.

— Ont ichaman!

Shu tariqa askar yigit yo'lda davom etaveribdi. Qayerdagi biron bemazgarchilikka duch kelsa, adolat o'rnatish talab etilsa yoki zolimni

jazolash lozim bo'lib qolsa, darrov nog'orasini ishga solaveribdi. Lekin har xil zolimlaru turli-tuman adolatsizliklar nima uchundir shu qadar ko'p yo'liqar ekanki, askar yigit sira uyiga yetay demasmish. Lekin u bundan hecham qayg'urmabdi. «Men nog'oram yordamida yaxshiliklar qila olgan joyni haqiqiy boshpanam deb bilaman», — debdi askar yigit o'z ko'nglida.

Ertakning uchinchi tugashi

askar yigit yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Oyog'l yurishdan, miyasi o'ylashdan to'xtamasmish: «Juda ajoyib nog'ora ekanmi! Qiziq, u qanaqa yasalgan ekan-a? Uning sehri nimada bo'lsa?» Askar yigit qo'lidagi nog'ora cho'plarini uyoq-buyog'ini aylantirib razm solib qarabdi, — ko'rinishi odatdagi yong'oq cho'plardan sira farq qilmaydi-ku.

— Balki tilsimot nog'oraning ichiga, tarang tortilgan mana bu terry tagiga yashiringandir? O'sha yerni ochib qaray-chi, — debdi askar yigit va pichoq bilan o'yib, teridan bir kichikroq teshikcha ochibdi. Nog'oraning ichida hech vaqo yo'q, bo'm-bo'sh emish!

— Xullas, shu ekan-da, bu sehrning tagiga yetib bo'lmas ekan...

Shunday deya askar yigit nog'ora cho'plarini quvnoq taraklatgan-cha yo'lida davom etibdi. Biroq bu safar na quyonlar, na olmaxonlar va na qushlar uning nog'orasiga o'ynabdi, boyo'g'lilar ham uyqudan bosh ko'tarishmabdi...

— «Taraka-turum-tak-tak, taraka-turum-tak-tak!»

Ie, bu qanaqasi! Nog'oraning tovushi o'sha o'sha emish-u biroq sehrdan asar yo'qmish!

Xoh ishonning, xoh ishonmang, bundan nog'orachi askar negadir suyunganmish.

AYYOR BURATINO

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir... Pinokkio — Buratino bo'lgan ekan. Yo'q, bu haligi Italiya yozuvchisi Karlo Kollodi hikoya qilgan, Aleksey Tolstoy ertak yozgan Buratino emas, balki mutlaqo boshqa Buratino ekan. To'g'ri, bu ham yog'ochdan yasalgan ekan-u, lekin baribir u Buratino emas ekan-da. Uni papa Karlo ham yasamagan ekan, balki uni yasagan usta ham uning o'zi bo'lgan ekan.

Ertakdagi mashhur yog'och odam singari bu Buratino ham yolg'on gapirishni o'lguday yaxshi ko'rarkan. Har gal yolg'onni qiyib, sarjinday taxlab tashlayotgan paytlarda uning burni ham hammaning ko'z oldida o'sib, cho'zilib ketaverarkan. Shunga qaramasdan ham bu butunlay boshqa Buratino ekan. Tag'in shunisi borki, uning burni cho'zilib ketayotgan paytda u sira qo'rqmas, yig'lamas ekan, «yordam bering» deb ayyuhannos solmas ekan, shartta pichoq yo arrani olarkan-da, burnining ortiqcha joyini shartta kesib tashlayverarkan. Axir u yog'ochdan yasalgan-ku, shunday emasmi? Shu boisdan ham u zarracha og'riq his qilmas ekan. Buratino tez-tez yolg'onni do'ndirib turgani, hattoki ba'zida ustma ust, paydar-pay yolg'onni to'qib tashlayvergani tufaylidan uning uyida bir dunyo yog'och bo'laklari, ya'ni burnining ortiqcha joylari xirmon bo'lib uyulib qolgan ekan.

— Juda soz bo'ldi-da! — debdi u yog'och uyumiga qarab turib, — tuzukkina uy jihozi yasab olishimga bemalol yetib-ortadi. Duradgor-ga pul sarf qilib o'tiramanmi, jihozni shartta o'zim yasab tashlayman.

Buratino o'sha zahotiyog' yeng shimarib ishga tushib ketibdi.

G'ayrat bilan mehri-jonini berib shunday ter to'kibdiki, ko'p o'tmayoq uning uyida karavot, stol, shkaf, stullar, kitob tokchalari, skameyka singari uy jihozlari paydo bo'libdi. Nihoyat, u televizor qo'yadigan javon yasashga kirishgan ham ekanki, birdaniga yog'och taxchil bo'lib qolganini payqabdi.

— Hechqisi yo'q! — debdi u. — Bir gal yolg'onni do'ndirib tashlasam, shuning o'zi kifoya!

U yugurib ko'chaga chiqibdi-da, kimnidir topib, yolg'on so'zlar bilan laqillatish uchun uyoq-buyoqqa ko'z yugurtira boshlabdi. Shunda u bir dehqonni ko'rib qolibdi.

— Assalomu alaykum! — debdi Buratino. — Omadingiz chopib, oshig'ingiz olchi turganidan xabaringiz bormi o'zi?

— Meningmi? Qanday qilib omadim chopib, oshig'im olchi bo'larkan?

— Hali hech narsadan xabarim yo'q, deng-a?! Siz lotoreyaga yuz million so'm pul yutdingiz-ku! Hozirgina radioda shu xabarni berishdi.

— Bunday bo'lishi mumkin emas!

— Nega endi «bunday bo'lishi mumkin emas» bo'larkan?.. Kechirasiz, ismi sharifingiz nimaydi?

— Roberto Bizlungi.

— Ana, ko'rdingizmi! Radiodan xuddi sizning ismi sharifingizni, ya'ni Roberto Bizlungini aytishdi. O'zingiz nima ish qilasiz?

— Men bir dehqonman, yer haydayman...

— E-e, bo'ldi, endi tariqcha shak-shubha qolmadi. Yuz million so'm pul xuddi sizga nasib qilgan ekan. Tabriklayman sizni, Roberto Bizlungil..

— Rahmat, rahmat...

Janob Bizlungi bunday yangilikdan dovdirab, hayajondan o'zini yo'qotguday bo'libdi va bir qultum suv ichib, hushini to'plash uchun qahvaxonaga kiribdi. Suv-puv ichib, sal o'zini bosib olganidan keyingina dehqon umrida lotoreya chiptasi olmaganini anglabdi. Demak, bu yerda bir oz anglashilmovchilik yuz berganga o'xshaydi...

Buratino esa bu orada uyiga qaytib kelibdi. U hozirgina o'ylab topgan nayrangidan o'zida yo'q xursand ekan, chunki uning burni shunchalik uzun bo'lib ketibdiki, undan bemalol javonga bitta oyoqcha chiqarsa bo'lar ekan. U shartta burnidan keragicha arralab olibdi-da, teri bilan ishqalab yaltiratibdi, so'ng kerakli joyga qoqib qo'yibdi — qarab-sizki, javon tayyor! Am-mo quling o'rgulsin javon bo'libdi-da, o'ziyam! Agar bozordan shunaqasini sotib olmoqchi bo'lsangiz, oz emas-ko'p emas, naqd yigirma ming lirani cho'ntagingizdan qurtday sanab bergan bo'lardingiz! Ko'rdingizmi, qancha pul yonga qoldi. Uyni risoladagiday jihozlab olibdi-da, Buratino savdo bilan shug'ullanishga jazm etibdi.

— Qurilishbop ashyolar sotib, boyib olaman! — ko'nglidan o'tkazibdi u

Haqiqatan ham u yolg'onu o'trik gaplar to'qishga shunaqangi ustasi farang bo'lib ketibdi-ki, ko'p o'tmay qurilishbop yog'och ashyolar saqlanadigan juda katta omborxona quribdi. U yerda yuzta ishchi va hisob-kitob ishlarini yurituvchi o'n ikkita hisobchi ishlay boshlabdi. To'rtta avtomashina bilan ikkita avtopoezd tinim bilmay u yoqdan bu yoqqa g'ir qatnarkan. Ular shunchaki sayr-u sayohat maqsadida yurmay, Buratinoning burni bo'laklarini tashir ekan. Buratino ularni hatto chet ellarga, Fransiya va Shotlandiyaga jo'natar ekan.

Yolg'on-u o'trik-o'shak gaplarni esa u tobora avj oldiraveribdi. Burni ham unga sayin cho'zilib, o'sib chiqaveribdi. Buratinoning boyligi ustiga boyluk qo'shilib, endilikda uning omborlarida uch ming besh yuz ishchi ter to'kib ishlar, to'rt yuz yigirmata hisobchi to'xtovsiz cho't qoqar ekan.

Baxtga qarshi, tinimsiz yolg'on to'qiyverganidan oxiri Buratino so'z topolmay qolibdi. Endi u biron matalmi yo yolg'on to'qimoqchi bo'lsa, boshqalarning og'zini poylashga majbur bo'larkan. Xoh katta yoshdagi kishilar bo'lsin, xoh yosh bolalar bo'lsin, ular qanaqa yolg'onlarni to'qishyapti, qanaqa nayranglar ishlatishyapti, hammasini ko'ngliga joylab olarkan-da, buyoqqa kelib, bir boshdan takrorlayverarkan... Lekin bular

bari mayda chuyda yolg'on-yashiqqlar, uydirmalar, mish-mishlar bo'lgani uchun ham uning burni bor-yo'g'i bir necha santimetrgina o'sib chiqarkan.

Oxiri Buratino yolg'on-yashiq gaplar to'qishda o'ziga yordamchi yollashga qaror qilibdi. Yangi xodim kun bo'yi idorada o'tirib, har xil yolg'on-yashiq gaplar to'qir, ularni qog'ozga tushirar va keltirib, xo'jayiniga taqdim qilar ekan:

— Bu gal siz, avliyo Pyotr soborining gumbazini Mikelanjelo emas, men barpo qilganman, deb ayting...

— Bu safar, Forlimponoli shaharining g'ildiraklari bor, unda bemalol sayri jahon qilib yursa bo'laveradi, deng...

— Bu gal esa, men shimoliy qutbda paydo bo'lib qolibman, yerining kindigidan o'yib kirgan edim, Janubiy qutbdan chiqib qolibman, deng...

Bunday yolg'onlar uchun Buratinoning yordamchisi anchagina pul ishlabdi, biroq to'xtovsiz yolg'on-yashiq gaplarni to'qiyvergani-dan kechga borib uning boshi qattiq og'riy boshlabdi.

— Ayting, Monblan tog'i — mening xolam bo'ladi, deng.

— ...fillar yotib emas, turib ham emas, xartumlarida tik turib uxlaydi, deng.

— ...Adriatika dengizga quyilaverish joniga tekkanidan Po daryosi endi Hind daryosiga qarab oqishni istayapti, deng.

Davlatining sassig'iga chiday olmay qolgan Buratino o'sib chiqqan burnini o'zi arralamaydigan bo'libdi. Buni uning o'rniga eng qo'li gul ustalar ado etishadigan bo'libdi. Ustalar qo'llariga oq qo'lqoplar kiyib, oltin arralarda ishlasharkan. Xo'jayin esa ularga ikki marta maosh to'larkan — dastavval qilgan ishlari uchun, keyin esa uning g'aroyib burni borligini slr tutib, bu haqda hech kimga lom-mim demaganlari uchun to'larkan. Agar ish baroriga olib, odatdagidan unumliroq mehnat qilishsa, o'sha kuni Buratino xodimlarini hatto bir stakandan mineral suv berib siylagan paytlari ham bo'lib turar ekan.

Ertakning birinchi tugashi

buratino kunlab emas, soatlab boyib ketaveribdi. Boyib, juda ham ziqna bo'lib ketgandir, deb aslo xayolingizga keltira ko'rmang. Yolg'on to'qib beruvchi yordamchisiga, masalan, u hatto sovg'a-salomlar ham berib turarkan. Bu safar, deylik, yalpozli qandolat bilan siylasa, boshqa safar nok berar, yana bir gal senegal markasi in'om qilar ekan va hokazo...

Hamshaharlari Buratino bilan juda faxrlanisharkan, hattoki uni bir qur shahar meri qilib ko'tarishga ham qaror qilishgan ekan-u, biroq Buratino bunga rozi bo'lmabdi. Chunki, shunday katta mas'uliyatni zimmasiga olishni istamabdi.

— Axir siz shahrimizning obodonchiligi va farovonligi uchun juda ko'p ishlar qilishingiz mumkin, — deb uqdirmoqchi bo'lishibdi unga.

— Busiz ham qo'limdan kelgancha yaxshi ishlar qilishga tayyorman, — debdi Buratino ularga javoban. — Bolalar bog'chasi qurib beraman, faqat shu shart bilanki, bu bog'cha mening nomim bilan atala boshlaydi, albatta. Keksa yoshdagi ishchilar toliqqan paytlarida o'tirib hordiq chiqarishlari uchun shahar parkiga skameykalar qo'ydiraman.

— Yashasin Buratino! Yashasin Buratino!

Odamlar azbaroyi quvonganlaridan shahardagi eng katta maydon-da Buratinoga marmar haykal o'rnatishga qaror qilibdilar. Haykal o'rnatibdilar ham. Marmar Buratino haykalining bo'yi esa atigi to'qson besh santimetr ekan. Marmar Buratino marmar tilanchi bolaga bir soldo sadaqa qilib turgani tasvirlangan ekan. Haykal yonida orkestr gumburlab, osmonga rang-barang mushaklar otilibdi... Haykalning ochilish marosimi katta bayramga aylanibdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

buratino kunlab emas, soatlab boyibdi. Boyigan sari ziqna bo'lib ketaveribdi. Uning yolg'on to'qib beradigan yordamchisi kunni kun demay, tunni tun demay biri-biridan yangi, biri-biridan g'aroyib yolg'onlar to'qib beraveribdi. Bechora, qilgan mashaqqatli mehnatlari evaziga maoshini oshirish haqida xo'jayiniga necha marta arz qilsa ham har gal bir narsani bahona qilib, Buratino galga solar ekan.

— Ham xo'rδαςini, ham bo'rδαςini urishga o'rganib qolgansan hammang, — der ekan u yordamchisiga. — Qilgan ishing ko'zga ko'rinmaydi-ku. Masalan, kecha kechqurun topib kelgan yolg'oning bor-yo'g'i to'rt soldolik chiqdi, burnim atigi o'n ikki millimetrgina cho'zildi, xolos. Shuncha bo'lak yog'ochdan loaqal tish tozalagich chiqsa ham baharnav edi!

— Jo'jabirdek jonman, xo'jayin, — deb tushuntiribdi yordamchisi unga, — bozorda kartoshkaning narxi qimmatlashib ketgan.

— Kartoshka qimmat bo'lsa, non arzon. Kartoshkaning o'rniga non sotib ola qolmaysanmi?

Xullas, yordamchi xo'jayinini yomon ko'rib qolibdi va undan boplab o'ch olishga qasd qilibdi.

— Men unga ko'rsatib qo'yaman! — deb tishlarini g'ijirlatibdi u varaqlarga navbatdagi yolg'onlarni yoza turib.

Bir kuni yordamchi mana shu varaqlardan biriga o'zi ham bexabar holda: «Pinakkioning sarguzashtlari»ning muallifi — Karlo Kollodi, «Oltin kalitcha»ning muallifi — Aleksey Tolstoy» deb yozibdi.

Yolg'on-yashliq gaplar yozilgan bu varaq boshqa varaqlar orasiga tushib qolibdi. Umrida bironta kitob o'qimagan Buratino bo'lsa buni ham yordamchim o'ylab topgan bir yolg'on bo'lsa kerak, degan xayolga boribdi-da, kezi bilan aytib, birontani laqillatish niyatida yodlab olibdi.

Shunday qilib, Buratino umrida birinchi marta, bu ham bo'lsa g'af-lat tufaylisidan, rost gapirib qo'ygan ekan. Rost gapirib qo'yibdi-yu, shuncha muddat davomida yolg'on gapirib yiqqan tog'-tog' qurilish-bop yog'och ashyolari birdaniga chang va qipiqqa aylanibdi, barcha oltin-kumushlari-yu topgan-tutgan cheksiz boyligi yer yutganday to'satdan g'oyib bo'libdi. Buratino yana avvalgidek qashshoq bo'lib qolibdi. Hozir u shohona qasrda emas, o'tirgani loaqal stull ham bo'lmagan, ko'z yoshini artgani ro'molcha ham topilmaydigan o'sha o'zining eski uyida turgan emish.

Ertakning uchinchi tugashi

buratino kunlab emas, soatlab boyib ketaveribdi. Agar o'sha kunlari o'sha joylarda bir quv, hamma narsani biladigan kimsa uchrab qolmaganida u borib-borib dunyodagi eng boy odamga aylangan bo'lar edi. Agar Buratino bir og'iz rost gapirgudek bo'lsa, o'sha zahoti uning butun boyligi kunpayakun bo'lib ketishini ham haligi kimsa yaxshi bilarkan.

— Janob Buratino, xo'sh, bu, albatta, shundoq bo'ladi. Menga qarang, og'zingizga juda ehtiyot bo'ling a, tasodifan bo'lsa ham zig'ircha rost gapirib qo'ymang tag'in, aks holda hammasi asfalasofilinga ketadi. Tushundingizmi? Mana bu boshqa gap! Darvoqe, anavi sizning dala hovlingizmi?

— Yo'... yo'q, — debdi Buratino tutilib.

— Unday bo'lsa u yerga men joylashib olaman. U menga juda yoqib qoldi! Mana bu omborxonalar ham sizniki emasmi?

— Y-o'o'q, — debdi Buratino ko'ngli bo'lmaygina, chunki rost gapirib qo'yishdan cho'chiyotgan ekan-da.

— Qanday ajoyib! Demak, ular ham meniki bo'ldi...

Shu tariqa haligi kimsa Buratinoning mashinalarini, avtopoezdlarini, televizorini, oltin arrasini olib qo'yibdi... Buratinoning tobora avzoyi buzilib, yuzini tashvish chulg'ay boshlabdi, biroq, ishqilib rost gapirib qo'ymay-da, deb tishini tishiga qo'yib turaveribdi.

— Ha, aytmoqchi, — debdi haligi muttaham kimsa, — mana bu burun siznikimi?

Shu yerga kelganda Buratinoning toqati toq bo'lib, ortiq chidayolmabdi.

— Meniki bo'lmay, kimniki?! Sen uni mendan tortib olishga haqqing yo'q! Bu burun — meniki, kimda-kim unga qo'lining uchini tegizsa, baloga giriftor bo'ladi!

— Mana bu sof haqiqat! — debdi haligi kishi jilmayib. Shu lahzada Buratinoning barcha boyliklari rostdan ham kukunga aylanib, har tomonga sochilib ketibdi. Kuchli shamol turibdi-da, kukunga qo'shib haligi sirli kimsani ham uzoq-uzoqlarga uchirib ketibdi. So'ppayib Buratinoning bir o'zi qolibdi, yonida esa hattoki yo'talni bosuvchi yalpizli qandolat bo'lagi ham qolmaganmish.

EH BECHORA ARVOHLAR

Bort degan sayyorada juda ko'p arvohtar yashar edi. Yashar edi dedimmi? Yo'q, qandaydir nochor maxluqot sudralib, bir amallab kun ko'rardi deb aytсам, to'g'riroq bo'lar edi. Boshqa hamma arvohtar singari ular ham duch kelgan joyda — mag'oralarda, ko'hna, yarim vayrona holidagi qal'alarda, tashlandiq kimsasiz uylarda, chordoqlarda istiqomat qillar edilar. Qoq yarim tunda ular bekinib olgan joylaridan chiqardilar-da, bortliklarni qo'rqitgani butun sayyora bo'ylab tarqab ketishardi.

Lekin bortliklar ulardan aslo cho'chimas edilar. Ular bag'oyat aqlli odamlar edilar. Arvohtlarga ular ishonmasdilar. Nogahon duch kelib qolgan paytlarida esa ular shunaqangi qotib-qotib kulishardiki, bechora arvohtar uyalganlaridan sholg'omday qizarib, darrov juftakni rostlab qolishardi.

Masalan, arvohtlardan birontasi zanjirni qattiq-qattiq shakdiratib shovqin sola boshlasa, darrov bortliklardan biri qichqirib shunday derdi:

— Ey, arvoht, zanjirlaringni moylab olsang bo'lmaydimi? Shaqirlashi miyamni teshib yubordi-ku!

Boshqa bir arvoht esa, masalan, kuchining boricha oppoq choyshabini shatir-shutir qilib qoqa boshlardi... Bortliklardan bir kishi, aniqrog'i, qandaydir bola unga qarab qilchqirardi:

— Namuncha imillamasang! Choyshabingni darrov bu yoqqa keltir-da, kir yuvish mashinasiga tiq. Uni allaqachon biologik yuvishga jo'natish lozim edi.

Tongga yaqin arvohlar maskanlariga kayflari uchgan, ruhlari tushgan, bir-birlarini yozg'urgan holda qaytib kelishardi.

— Nimalar bo'lyapti o'zi bu dunyoda? Ayvonchasida tungi salqindan orom olib o'tirgan bir sinora menga qarab nima deganini bilasanmi? «Tag'in, — deydi, — kechikib qolmagin. Soating orqada qolyapti. Nahotki, siz arvohlar ichida bitta-yarimta soatsoz bo'lmasa? Tuzatib berishga yaramasa?»

— Seniki holva ekan. Menga bir yo'la maktub tliqishtirishsa-ya! Maktubni shundoq eshikka tugmacha mix bilan qoqib qo'yishdi, bilasanmi, unda «Muhtaram janob arvoh, sayringizni tugatganingizdan keyin eshikni yopib qo'ying. O'tgan tunda eshikni ochiq qoldirgan ekansiz, daydi mushuklar uyga klrib mushukchamga qo'yib qo'ygan sutni urib ketibdi...»

— Arvohlarni sira hurmat qilmay qo'yishdi!

— Yuz-xotir qolmadi!

— Qanday chora ko'rsak ekan? Nima maslahat berarding?

— Biron chora ko'rmasak bo'lmaydi!

Kimdir norozilik namoyishi o'tkazish haqida taklif kiritdi. Yana bir arvoh esa sayyoradagi jamiki qo'ng'iroqlarni jaranglatib, bortliklarning uyqusini harom qilish kerak degan fikrni o'rtaga tashladi.

Oxiri eng keksa va eng dono arvoh so'z oldi.

— Xonimlar va janoblar! — dedi u hiltiragan choyshabining yirtig'ini bekitar ekan. — Aziz do'stlar! Behuda chiranish kimga kerak? Bu bortliklarni hech narsa bilan cho'chitib bo'lmaydi! Zinhor va minba'd! Ular bizning shovqinimizga ko'nikib qolishgan, hamma nayranglarimizni miridan-sirigacha bilishadi. Bizning noroziligimizni esa uch pulga ham olishmaydi. Yo'q, bu yerda bizning qiladigan ishimiz qolmadi...

— «Bu yerda» deganingiz nimasi?

— Ya'ni, bu sayyorada demoqchiman. Bu yerni tark etib, boshqa joyga hijrat qilganimiz ma'qul...

— Ol-a, shunday yaxshi sayyorani tashlab, pashsha-chivinlar makoni bo'lgan sayyoraga borarkanmizmi?!

— O'zingizni bosing, janoblar, men bir ajoyib sayyorani bilaman.

— Uning nomi nima ekan?

— Uning nomi — Yer. Men bir ishonchli va o'zimga yaqin bir kishidan shu narsani bildimki, Yerda millionlarcha bolalar yashar ekan,

ular arvoh so'zini eshitishlari bilan boshlarini ko'rpaga ostiga burkab olishar ekan.

— Qanday soz!

— Bo'lmagan gap!

— Bilasizmi, bu gapni menga kim aytdi? — deb so'zida davom etibdi keksa arvoh. — Umrida biron marta yolg'on gaplrmaydigan bir kishi aytdi.

— Unday bo'lsa, kelinglar, ovozga qo'yamiz, ovozga!

— Nima deb ovozga qo'yamiz!

— Kimki Yerga ko'chib borishga rozi bo'lsa, choyshabini silkitsin. Qani, hozir sanab ko'ramiz... bir, ikki, uch... qirq... qirq ming... qirq million... Kim qarshi? Bir, ikki... Nima ham derdik endi, ko'pchilik ovoz bilan qaror qabul qilindi — ko'chamiz!

— Qarshi ovoz berganlar ham birga borsa bo'laveradimi?

— Bo'lmasa nima qiladi? Ozchilik ko'pchilikka ergashishi lozim. — Qachon yo'lga tushamiz?

— Ertaga kechqurun, qosh qorayishi bilan.

Ertasi kuni kechqurun, hali Oy chiqmasdan oldin (aytmoqchi, Bort sayyorasida hammasi bo'lib o'n to'rtta oy bor, shunisi qiziqki, ular sayyora atrofida to'xtovsiz aylanib tursa ham biron marta to'qnashib ketmaydi) Bort arvohlari bir safga tizilishdi va xuddi katta-katta shovqinsiz qanotlarga o'xshagan choyshablarini qoqaga boshladilar... Hayal o'tmay hammalari havoga ko'tarildilar. Bamisoli oppoq raketalariday, ular fazoviy kenglikda uchib borar edilar.

— Tag'in yo'ldan adashib ketmaylik.

— Xotirjam bo'linglar, choh samoviy yo'llarni choyshabining yirtilqlariday aniq biladi...

Ertakning birinchi tugashi

nur tezligida uchib borar ekan, bir necha daqiqadan keyin bortlik arvohlar Yerga yaqinlashdilar va uning hali soya qoplab turgan qismiga kelib qo'ndilar. Bu yerda hali tun hukmron edi.

— Endi ravon saflarimizni buzamiz-da, har tarafga yoyilamiz, — dedi keksa arvoh. — Har kim atrofni yaxshilab qarab chiqsin va sharoit taqozosiga ko'ra harakat qilsin. Tongga yaqin yana shu yerda to'planib, ahvolni muhokama etamiz. Tushundilaringmi?

Arvohlar tungi zulmat qo'yniga singib ketishdi. Tongga yaqin ular qayta to'planishganda hammalari sevinchdan choyshablariga sig'masmish.

— Bolalar, bu yer chinakam jannat ekan-ku! — Omadimiz chopdi!
— Nuqul bayram deyaver!
— Hali shuncha odam arvohlarga ishonadi deb kimning xayoliga kelibdi deysan.

— Bolalarni qo'yaver, hatto katta yoshdagi odamlar ham ishoni-shar ekan!

— O'qimishli odamlar ham!

— Men-bir shifokorning o'takasini yordim!

— Men-chi, bir vazirni bopladim! Qo'rqqanidan bechoraning soch-lariga oq tushib ketdi!

— Juda o'zimlzbop sayyora topdik-ku! Men dolmiy shu yerda qo-lish uchun ovoz beraman.

— Men ham! — Men ham!

Bu safar ovoz berishda hamma choyshablar baravar silkinibdi, sil-kinmagan bitta ham choyshab qolmabdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

nur tezligida uchib borar ekan, bir necha daqiqadan keyin arvohlar o'z sayyoralaridan juda olislab ketibdi. Baxtga qarshi, shoshilinchda jo'nashdan oldin saf boshida Yerga ko'chishga qarshi chiqqan haligi ikkala arvoh turganini hech kim sezmay qolibdi. Shuni aytib qo'yayki, bu ikkalasi asli yerlik arvohlar ekan. Yana ham aniqrog'i, ular milan-lik arvohlar bo'lib, bolalarning chirigan pomidorlar bilan pomidor bo'ron qilganlariga bardosh berolmay, lombard poytaxtidan qochib qolishgan edi. Sheriklari Bort sayyorasiga hech kimga bildirmay bo-rib qo'nib, mahalliy arvohlar ichiga yashirinishgandi. Yerga qaytish haqidagi gapni, o'z-o'zidan ma'lumki, eshitishga ham toqatlari chida-madi. Agar, bordi-yu, ularning asli yerlik ekanliklari bitta-yarimtaga ayon bo'lib qolsa, ta'zirlarini yeyishi turgan gap edi. Shuning uchun ular o'ylanib qolishibdi... Darvoqe, nimani o'ylagan bo'lishsa, shun-ga amal qilishibdi ham.

Ular safning boshida borishibdi. Hamma, yo'lni kekxa, dono ar-voh boshlaydi, deb o'ylagan edi, lekin qarilik yengib, bir paytda do-no chol arvoh pinakka ketibdi. Yerlik ikki arvoh esa Yer sayyorasi-ni buyoqda qoldirib, boshqa tomonga — Pikkio sayyorasiga qarab uchibdi. Bu sayyora uch yuz million-milliard kilometr yetti santimetr uzoqlikda joylashgan edi. U yerda qanaqadir gapituvchi qurba-qalar istiqomat qilarkan. Bortlik arvohlar 20 yil yoki kam deganda bir

necha asr ko'ngildagidek umrguzaronlik qilibdilar. Keyin esa bora-bora qurbaqalar ham ulardan qo'rqmaydigan bo'lib qolibdi.

Ertakning uchinchi tugashi

nur tezligida uchib borar ekan, bir necha daqiqadan keyin bortlik arvohtar Oy yaqiniga borib qolishibdi va endigina Yerga qo'nib, ishga kirishishga hozirlik ko'rayotganlarida birdan ko'zlari Yerdan o'zlari tomon uchib kelayotgan zich arvohtar safiga tushibdi.

— Hoy, kimsizlar?

— O'zlaringiz kim bo'lasizlar?

— Insof kerak. Avval biz so'radik. Siz javob bering.

— Biz Yer sayyorasining arvohtarimiz. Yerni tark etayapmiz, sababki, u yerda hech kim bizdan qo'rqmay qo'ydi.

— Xo'sh, qayoqqa yo'l olayapsizlar?

— Bort sayyorasiga ketyapmiz. U yerda qo'rqitsa bo'ladigan maxluqot achib yotibdi deb eshitdik.

— Obbo soddadil arvohtar-ey! Bu yog'ini so'rasangiz, u yerda arvohtar uchun hech qanaqa ish qolmagani tufayli biz bu sayyorani tashlab chiqdik.

— Obbo padariga qusur, endi nima qildik?

— Kelinglar, birga bo'lib olamiz-da, qo'rqoqvoylar yashaydigan biron-bir sayyorani qidirib topamiz. Shunday keng Koinot bag'rida, na-hotki shunaqa sayyoraning urug'i qurib ketgan bo'lsa...

— Topdingiz, kelinglar, shunday qilaylik...

Ular shunday qilibdilar ham. Bortlik va yerlik arvohtar birlashibdilar-da, bir oz maslahatlashib, Koinot bag'nga kirib, ko'zdan g'oyib bo'lishibdi.

HURISHNI EPLOLMAGAN KUCHUKCHA

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, hurishni eplolmaydigan bir kuchukcha bo'lgan ekan. U na hura olarkan, na miyovlay olarkan, na ma'rashni va na kishnashni bilarkan, qisqasi, hech bir maxluq tilida gapirishni uddalay olmaydigan shunday bir go'rso'xta ekan. Asli-naslini so'rasangiz, o'zi bir mushtdaygina, juda ham oddiy kuchukcha ekan. Ilgarilari kuchuk asari ko'rinmaydigan bu qishloqda uning qayerdan paydo bo'lib qolganini hech kim bilmas ekan. Albatta, shundoq bo'lgandan keyin «men nega hurishni bilmayman-a?» — degan

o'yni xayoliga ham keltirmas ekan. Lekin kunlarning birida kimdir uni savolga tutibdi:

— Qiziq, sen nega sira hurmayсан?

— Hurish?... Bu nima deganingiz? Axir men bu yerlik emasman, men hurishni bilmayman...

— Obbo jinqarcha-ey! Nahotki, hamma kuchuklar vov-vov deb hurishini bilmasang?

— Nimaga huradi?

— «Nimaga» deganing nimasi? Axir kuchuk bo'lgandan keyin huradi-da! O'tkinchilarga qarab huradi, ko'ziga shubhali ko'ringan mushuklarga qarab huradi. Oyga qarab huradi, hayotidan mamnun bo'lganda huradi. Jahli chiqqanda, g'ashi kelganda huradi. Ko'pincha kunduz kunlari huradi, lekin tunda borgan paytlari ham bo'ladi.

— Gapingizda jon bor-ku-ya, lekin men...

— Sen juda kim bo'libsан? Yoki sen to'g'ringda gazetalarda yozishlarini xohlaysanmi?

Kuchukcha nima deb javob berishni bilmay, jimib qolibdi. U hurishni bilmagan uchun ham uni qanday o'rganishga aqli yetmabdi-da.

— Unday bo'lsa, men nima qilsam, sen ham shunday qil, — kuchukchaga ichi achiganidan maslahat solibdi xo'rozcha. U o'zining jangdor tovushi bilan bo'ynini gajak qilib bir necha marta «Qu-qu-qu-quvvv!» deb qichqiribdi.

— Bu sen o'ylaganchalik osonga o'xshamaydi, — debdi kuchukcha.

— Be, shu ham gap ekanmi! Yaxshilab quloq sol, mening tumshug'imga diqqat qil. Qisqasi, men nima qilsam, sen ham shunday qil.

Xo'rozcha yana «qu-qu-qu-quvvv!» deb qichqiribdi.

Kuchukcha unga taqlid qilmoqchi bo'libdi-yu, biroq tomog'idan qandaydir beo'xshov «qih-qih» degan ovoz chiqibdi, xolos. Shu yerda donlab yurgan tovuqlar cho'chib, har tomonga qochib qolibdi.

— Hechqisi yo'q, — tasalli beribdi xo'rozcha, — birinchi martaga bu juda yaxshi chiqdi. Endi esa takrorla. Qani!

Kuchukcha yana bir marta qichqirishga urinib ko'ribdi, biroq yana hech narsa chiqmabdi. Shunda u kunda-kunda oz-ozdan mashq qila boshlabdi, goho u o'rmonga kirib ketarkan-da, u yerda halaqit beruvchi hech kim bo'lmay, ko'ngli istagancha qichqirar ekan.

Kunlardan bir kun ertalab u shunaqangi qotirib qichqiribdi, azbaroyi ovozi tintiq va jangdor chiqqanidan o'zi ham zavqlanib ketibdi. Xo'roz qichqirig'i qulog'iga chalingan tulkivoy o'zicha: «Xudoga shukr, xo'rozvoy holimdan xabar olgani keldi! Bu himmati uchun

unga darrov minnatdorchilik izhor qilib qo'yishim kerak», deb o'ylabdi o'zida yo'q suyunib. U xo'rozcha istiqboliga oshiqibdi. Albatta, pichoq, vilka va salfetka olib olishni ham unutmabdi, chunki o'zingizga ma'lumki, tulki uchun babaq xo'rozdan shirinroq taom dunyoda bo'lmaydi. Lekin babaq xo'roz o'rniga dumida cho'nqayib o'tirgancha ovozining boricha paydar-pay «qu-qu-ququvv!» deb qichqirayotgan kuchukchani ko'rganda, tulkivoyning qanchalik hafsalasi pir bo'lganini aytmasa ham o'zingiz bilsangiz kerak.

— Eh, — debdi tulkivoy, — bu ahvolda qopqonga tushib qolmasam go'rga edi!

— Qopqonga deysanmi? — ajablanib so'rabdi kuchukcha.

— Ha-da! Men seni ataylab o'zini o'rmonda adashib qolganga solib, xo'roz bo'lib qichqirayapsanmi deb o'ylabman. Yaxshiyamki, paytida ko'rib qoldim seni. Lekin bunday ov qilish g'irromlikdan boshqa narsa emas. Kuchuklar odatda ovchi kelayotganidan ogohlantirib, hurib ovoz beradilar.

— Yolg'on gaplrsam, o'lay agar... Ov qilish mening xayolimga ham kelgani yo'q. Men bu yerga faqat mashq qilgani kelganman.

— Mashq qilgani kelganman deysanmi? Nimani mashq qilasan?

— Men hurishni o'rganayapman, ancha o'rganib qoldim ham. Qu-loq solgin-a, juda yaxshi hura olaman.

Shunday deya kuchukcha yana «qu-qu-qu-quvv!» deb baralla qichqiribdi.

Tulki ichaklari uzilgudek qotib-qotib kulibdi. Yerga dumalab, qorini ushlab shunaqangi kulibdiki, sira o'zini to'xtatolmabdi. Kalaka qilib kulganlaridan kuchukcha qattiq xafa bo'labdi, — axir buni o'rganguncha ozmuncha mehnat qildimi! Bechora yig'lamoqdan beri bo'lib, dumini qisgancha uyga qaytibdi. Bir vaqt yo'lda u bir kakku-ga duch kelibdi. G'amgin ketayotgan kuchukchani ko'rib, kakkuning unga rahmi kelibdi va ko'ngil so'rabdi:

— Senga nima bo'ldi, kuchukvoy, tinchlikmi?

— Hech narsa bo'lgani yo'q.

— Bo'lmasa nega buncha g'amgin ko'rinasan?

— Eh... so'rab nima qilasan?... Hamma balo hurishni eplolmaganimdan. Buning ustiga birov o'rgatib qo'yay ham demaydi.

— Gap faqat shunda qolgan bo'lsa, men senga ko'z ochib-yumguncha o'rgatib qo'yganim bo'lsin. Yaxshilab quloq sol, men sayrayman, kuk-ku, kuk-ku! Bidingmi?

— Unchalik qiyinga o'xshamayapti...

— E, oppa-oston! Men juda kichkinaligimdan kukulashni bilaman. Qani, takrorla: «Kuk-ku, kuk-ku, kuk-ku, kuk-ku!..»

— Ku, — sayrashga urinibdi kuchukcha, — ku...

U mana shu «kuk-ku»ni yana ko'p martalab takrorlabdi, o'sha kuni kechgacha va ertasiga ham faqat shuni mashq qilibdi, bir haftadan keyin esa ajabtovur kukulaydigan bo'lib qolibdi. U o'ziga o'zi qoyil qolib, o'ylabdi: «Mana, nihoyat men chinakam huradigan bo'lib qoldim. Endi meni hech kim kalaka qilib, ustimdan kulolmaydi».

Ayni shu kunlari ov mavsumi boshlangan paytlar ekan. O'rmonda ko'p ovchilar paydo bo'libdi. Ular ichida to'g'ri kelgan tomonga va duch kelgan jonivorga qarab o'q otaveradiganlari ham bor ekan. Agar ovozlari quloqqa chalingudek bo'lsa, bulbullarni ham ayab o'tirishmas ekan. Ana shunday ovchilardan biri o'rmonda ketayotib, butalar orasidan: «Kuk-ku, kuk-ku...» degan ovoznı eshitib qolibdi. Ovchi darhol miltig'ini qo'lga olib mo'ljallabdi-da, ustma-ust: «Paq paq!» — o'q uzibdi.

Xayriyat, o'q kuchukchaga tegmabdi. Xuddi qulog'ining ostidan vizillab o'tib ketibdi. Bechora kuchukchani shunaqangi o'takasi yorilibdiki! Qochib ketayotib, o'zicha o'ylar emish: «Hoynahoy, bu ovchining esi joyida bo'lmasa kerak, bo'lmasa kelib-kelib hurishni biladigan kuchukka qarab o'q uzadimi...»

Ovchi esa bu paytda o'ljasi qidirish bilan ovora ekan. U mo'ljalga aniq organiga shubha qilmagan ekan-da.

«Hoynahoy urgan qushimni allaqayoqdan paydo bo'ltan haligi kuchukcha ilib ketgan», o'ylabdi u.

Alamini bosish uchun ovchi inidan mo'ralab turgan sichqon bolasiga qarab o'q uzibdi, lekin bu ham mo'ljalga tegmabdi.

Kuchukcha bo'lsa chopib ketaveribdi, ketaveribdi...

Ertakning birinchi tugashi

kuchukcha chopib ketaveribdi, ketaveribdi, bir vaqt bir sigir bemalol o'tlab yurgan o'tloqzordan chiqib qolibdi.

— Qayoqqa shoshib ketayapsan, kuchukvoy?

— O'zim ham bilmayman.

— Unday bo'lsa to'xtab, birpas damingni ol. Bu yerning o'tlog'ini qara, ko'm-ko'k.

— Eh, gap o'tloqda bo'lganda-ku, o'zim bilardim-a...

— Ha, nima bo'ldi? Tobing yo'qmi?

— Undan battari. Men hurishni bilmayman!

— Seni qara-yu, dunyoda eng oson narsa shu-ku! Quloq sol: Mo'-o'! Mo'-o'! Mo'-o'!...» Xo'sh qalay, yoqadimi?

— Durust. Lekin bir narsani ko'nglim sezib turibdi, menga kerak bo'lgan narsa bu emas. Chunki, sen sigirsan...

— Ha, albatta, sigirman...

— Men esa sigir emas, kuchukchaman.

— Kuchukcha bo'lmay nimasan? Kuchukchasan. Xo'sh, nima bo'пти shunga? Mening tilimda gapirishni o'rganib olsang, buning nimasi yomon ekan?

— Bu bilan sen juda zo'r fikrni o'rtaga tashlaganingni bilasanmi?

— Qanaqa fikrni?

— Mana, hozirgina mening miyamga kelgan fikrni-da. Men barcha hayvonlar tilini o'rganib olaman-da, sirkda tomosha ko'r-sataman. Hamma meni olqishlab, qarsak chaladi, men boyib ketaman va shoh qiziga uylanib olaman. Kuchuklar shohining qiziga, albatta...

— Barakalla, juda yaxshi o'ylabsan buni! Qani, belni mahkam bog'lab, ishga kirishaver. Yaxshilab eshitib ol: «Mo'-o'-o'l Mo' o'-o'!»

— Mo'-o'... — o'zicha g'ong'illabdi kuchukcha.

Hurishni eplolmagan, lekin boshqa tillarni o'rganishda zo'r qobiliyatga ega bo'lgan kuchukcha qaysi desa, hech ikkilanmay shuni ko'r-satavering, yanglishmaysiz.

Ertakning ikkinchi tugashi

kuchukcha chopib ketaveribdi, ketaveribdi... Yo'lda unga bir dehqon uchrabdi.

— Buncha shoshib, qayoqqa ketyapsan, hoy kuchukvachcha?

— O'zim ham bilmayman...

— Unda men bilan yur. Menga xuddi senday bir kuchukvachcha juda zarur edi — tovuqxonamni qo'riqlaysan.

— Siz bilan jon deb borar edim-u, lekin bir aybim bor — hurishni bilmayman.

— Ayni muddao-da! Hurishni biladigan kuchuklar faqat o'g'rilarga qo'l keladi — cho'chitib, o'g'rini qochirib yuboradi. Sening ovozingni esa ular eshitmaydi, yaqinroq keladi, shunda sen ularni shappa tutib olib, talab-talab tashlaysan, ular qilmishiga yarsa jazosini oladi.

— Bo'пти, roziman, — deb javob beribdi kuchukcha.

Shu tariqa hurishni bilmaydigan kuchukcha o'ziga munosib ish topib olibdi, bir umr bo'yniga zanjir tushib, kunda bir kosa suyak nasibasi bo'libdi.

Ertakning uchinchi tugashi

kuchukcha chopib ketaveribdi, chopib ketaveribdi... Birdan qulog'iga qandaydir maxluqning: «Vov-vov! Vov-vov!» degan g'alati ovozi chalinibdi-yu, taqqa to'xtabdi.

«Qulog'imga tanish va issiq eshitilyaptimi?» — o'zicha o'ylabdi kuchukcha. — Garchi bu qanaqa jonivor ovozi ekanini bilmasam ham yuragimga jiz etib tekkanday bo'ldi-ya».

— Vov-vov!

— Balki bu jirafadir! Yo'q, bu timsoh bo'lsa kerak. Ha, bu xuddi o'sha serjahl timsoh... Ehtiyot bo'lish kerak.

Butalar orasiga bekinganicha kuchukcha «vov-vov!» degan ovoz kelayotgan tomonga emaklab ketibdi. Yo xudoyim, bu ovoz uning yuragini buncha o'ynatib yubormasa!

— Vov-vov!

— Bu hech shubhasiz, kuchuk bo'lishi kerak!

To'ppa-to'g'ri! Tag'in kelib-kelib kimning kuchugi deng: kukulagan ovozni eshitib, haligina o'q uzgan ovchining kuchugi bo'lib chiqsa-ya!

— Salom, kuchuk!

— Salom, kuchuk!

— Nega bunaqa ovoz chiqarayapsan?

— Ovoz! Shuni bir bilib qo'yki, bu shunchaki ovoz emas, balki hurishdir.

— Hurish deysanmi? Hali sen hurishni bilasanmi?

— Bilganda qandoq. Axir, ko'rib turibsan ku, filga o'xshab dunyoni boshimga ko'tarayotganim yoki sherga o'xshab na'ra tortayotganim yo'q.

— Unda menga ham o'rgat hurishni.

— Ie, hali sen hurishni bilmaysanmi?

— Yo'q...

— Unday bo'lsa quloq sol. Bu mana bunday qilinadi: «Vov-vov!...»

— Vov-vov! — kuchukcha birdaniga hura ketibdi. Sevinchi ichiga sig'may: «Nihoyat, yaxshi ustozni topib oldim!» deb o'ylabdi o'zicha. Shu topda dunyoda undan baxtiyor maxluq yo'qday tuyulibdi unga.

SAHRODAGI UY

Bir vaqtlar bir badavlat janob bo'lgan ekan. U eng boy Amerika milliardlaridan ham boyroq ekan. Qisqa qilib aytganda boylarning boyi ekan. U pullarini ulkan omborlarda saqlar ekan. Omborni yeridan shiftigacha zich qilib oltin, kumush va nikel tangalar bilan limmo-lim to'ldirib tashlagan ekan. U yerda Italiya lirasi, Shvetsariya franki, ingliz funt-sterlingi, Amerika dollari, rus so'mi, Polsha zlotasi, Yugoslaviya dinori — qo'ying-chi, dunyodagi jamiki mamlakatlar va millatlarining tangalari sentner-sentner, tonna-tonna bosilib yotarkan. Qog'oz pullar ham unda cheksiz miqdorda ekan — minglab liq to'ldirilgan, surg'uch bilan muhrlab qo'yilgan qopchiqlar qalashtirib tashlangan ekan.

Bu janobning ismi Tangatti ekan.

Bir kuni u uy qurmoqchi bo'libdi.

— Uyni sahroda, odamlardan xilvatroq joyda quraman, — deb ahd qilibdi janob.

Lekin sahroda na qurilishbop toshlar bor ekan, na g'isht, na ohak, na taxta, na marmar topilarkan... Birgina qumdan bo'lak hech vaqo yo'q ekan.

— Hechqisi yo'q, — debdi tantanavor ohangda janob Tangatti o'zi-ga o'zi. — Uyni tangalardan quraman. Tosh, g'isht, taxta va marmar o'rniga tangalardan foydalanaman.

U me'morni chaqirtiribdi va unga uyning rejasini tuzishni buyuribdi.

— Uyning uch yuz oltmish beshta xonasi bo'lsin, — amr qilibdi Tangatti. — Yilning har bir kuniga bittadan xona to'g'ri kelsin. Uy har bir oyga bir qavatdan jami o'n ikki qavatli bo'lsin. Zinapoyasi ellik ikkita bo'lsin — ellik ikki haftaning bittasa ham quruq qolmasin. Shular hammasi nuqul tangadan bunyod etilsin, uqdingmi?

— Haligi... mix-chi? Mixsiz uy qurib bo'lmaydi... Mixni tashqari-dan keltirishga to'g'ri keladi.

— Zinhor-bazinhor! Mix kerak bo'lsa, oltinimdan olinglarda, oltin-dan mix quynglar.

— Tomini yopish uchun esa sopol taxtachalar kerak...

— Sopol taxtachani bilmayman! Ana, kumushlarim achib yotib-di, keragicha ollnglar-da, tomini kumushdan yopinglar, Kumushdan ajoyib tom chiqadi.

Shunday qilib me'mor reja tuzibdi. Uy qurilishiga yetarli miqdor-da kumush tangalarni sahroga keltirish uchun uch ming besh yuz

avtopoezd kerak bo'libdi, quruvchi ustalarni joylashtirish uchun esa to'rt yuzta chodir tikishga to'g'ri kelibdi.

Ish qaynagandan qaynab ketibdi, avval poydevorga xandaq qazilibdi, lekin uni temir beton qoziqlar qoqib, plitalar yotqizilmabdi, balki tangalar bilan to'ldirilibdi. Limmo-lim qilib pul ortilgan samosvallar birin-ketin kelib qimmatbaho yuklarni xandaqqa ag'dara boshlabdi. Undan keyin tangalarni bittama-bitta qalab, devor ko'tara boshlanibdi. Tanga ustidan bir chimdim qorishma to'shalib, ustidan yana tanga qalanibdi... Birinchi qavat devori har biri 500 liralik nuqul italiya kumush tangasidan tiklanibdi. Ikkinchi qavatni esa butunlay amerika dollaridan ko'tarishibdi...

Tangalarni juda ustamonlik bilan bir-biriga ulab, yopishtirib, eshiklar yasaliydi. Navbat derazalarga kelganda bunday qilinmabdi. Tangalar o'rniga qog'oz pullarni ishlatishibdi — avstriya shillingi bilan nemis markasini bir-biriga yopishtirib, quling o'rgilsin romlar yasashibdi. Bu — uyning ichidan shunday qilinibdi. Xonalar tomondan esa xuddi pardaday qilib turk va shved qog'oz pullaridan qoplab chiqishibdi.

Tom, mo'ri va kaminlarni ham metall pullardan yasashibdi. Mebel, vanna, suv krani, gilamlar, zina pillapoyalari, tagxona derazalarining panjaralari — bular hammasini tangalardan qilinibdi. Qayoqqa ko'z solmang, qayerni ushlab ko'rmang, nuqul tangalarni ko'rar ekansiz...

Kechqurun esa janob Tangatti, ishdan qaytayotgan ishchilarni birma-bir tintuvdan o'tkazar ekan: tag'in ichlaridan bitta-yarimtasi cho'ntagiga yo botinkasining ichiga bir nechta soldoni solib, o'marib ketmasini

Ehtiyot yuzasidan u ishchilarni tilini ko'tarib ko'rsatishga ham majbur qilar ekan, chunki xohlasalar rupiya, piastri yoki pazetani og'ziga solib yashirishlari ham mumkin ekan-da.

Uy bitgandan keyin yana tog'-tog' metall pullar ortib qolibdi. Janob Tangatti ularni tagxonalarga to'kishga, chordoqlarga bosib qo'yishga va hamma xonalarni to'ldirib chiqishga farmon beribdi. Zaruriyat tug'ilgan paytda sanab chiqish va uyoq-buyoqqa o'tish uchun pul uyumlari orasidan torgina yo'laklar qoldirilibdi, xolos.

Shundan keyin me'mor, ishboshi, ishchilar, yuk mashina haydovchilari — hammalari ketishibdi. Sahroning qoq o'rtasida qo'qqayib turgan hayhotday pul saroyida birgina uning o'zi so'ppayib qolaveribdi. Yerga, shiftga, o'ngga, so'lga, oldinga, xullas, qayoqqa qaramang, faqat pulgagina ko'zingiz tushar ekan. Chunki devorda osig'liq yuzlab qimmatbaho suvratlar ham puldan yasalgan ekan. Zallarda savlat to'kib turgan yuzlab va minglab haykallar ham brinch, mis va jez singari qimmatbaho ma'danlardan quyilgan ekan.

Janob Tangattining saroyi atrofida cheksiz sahro yastanib yotarkan. U yorug' dunyoning to'rttala tomoniga qarab yoyilib ketgan ekan. Shunday paytlar ham bo'lar ekanki, shimol yo janub tomondan kuchli shamol turib, deraza qopqoqlari va eshiklarni taraqlatib o'ynarkan. Shunda xuddi yengil, sho'x musiqa ovozig'a o'xshagan qandaydir g'aroyib ovozlari tarala boshlarkan. Shunda janob Tangatti o'zining ziyrak zehni va o'ta hushyorligidan jahonning turli mamlakatlariga tegishli tangalar ovozini bemalol farqlay olarkan.

«Mana bu «jiring-g» degan ovoz Daniya kronidan chiqayapti, — der ekan u qulog'iga qo'lini qo'yib diqqat bilan tinglarkan. — «Tiring-g-g-g» etgan mana bunisi esa Gollandiya floriniyasini. Keyingi ovozlari Braziliyaniki, Zambianiki, Gvatemalaniki...»

Janob Tangatti zinadan ko'tarilayotgan chog'ida pillapoyalarga o'kchasi tegib chiqqan ovozlardan qaysi davlat pulini bosganini qaramasdan ham aniq-taniq ayta olar ekan (chunki uning oyoqlari ham o'ta sezgir ekan-da!) Shu tariqa zinadan ko'tarilib borar ekan, ovozi- ni chiqarib to'xtovsiz bidirlarkan: «Ruminiya, Hindiston, Indoneziya, Islandiya, Gana, Yaponiya, Janubiy Afrika...»

Janob Tangatti tunda, o'z-o'zidan ma'lumki, tangalardan yasalgan karavotda uxlarkan: bosh tomoni qadimiy tilla tangalar — maren-galardan taxlab qilingan, choyshabi esa har biri yuz ming liralik qog'oz pullardan tikilgan ekan. O'zini g'oyat botartib va ozoda tutishga odatlanganidan u choyshabini kunda almashtirib turarkan. Tutilgan choyshablarni po'lat sandiqqa taxlab qo'yarkan.

Uyquga ketishdan avval janob Tangatti, odatda, kutubxonasi-dagi birorta kitobni olib mutolaa qilarkan. Uning kitoblari bar-cha besh qit'a mamlakatlarining qog'oz pullari bilan jildlab chiqilgan ekan.

Janob Tangatti o'zi juda ham o'qimishli odam bo'lgani uchun bu kitoblarni o'qishdan sira charchamas ekan.

Bir kuni tunda u sahifalari Avstraliya davlat bankasining qog'oz pullaridan yasalgan kitobni mutolaa qilib o'tirgan ekan...

Ertakning birlinchi tugashi

bir kuni tunda janob Tangatti qo'qqisidan kimdir eshikni chertayotganini eshitib qolibdi. U qaysi eshik chertilayotganini bexato topibdi: «Ko'yna Avstriya qirolichasi Mariya Tereziya kumush tangalaridan yasalgan eshik taqillayapti».

U to'g'ri o'sha eshikni borib ochibdi va xato qilmaganiga amin bo'libdi. Eshikni qaroqchilar taqillatgan ekan.

— Yo jon, yo hamyon!

— Qani, qani, janoblar, ichkariga marhamat. O'z ko'zingiz bilan ko'rib, menda hamyon yo'qligiga o'zingiz amin bo'lasiz.

Qaroqchilar ichkariga kirishibdi-yu, devorlarga, eshiklarga, dera-zalarga, mebellarga qarashni xayollariga ham keltirmay, po'lat sandiqni qidira ketishibdi. Po'lat sandiq tezda topilibdi-yu, biroq ichida choyshabdan o'zga hech vaqo yo'qmish. Ular kanopdan qilingami yo suv tasviri bo'lgan qog'ozlardanmi, ishning bu tomoni qaroqchilarni zarracha qiziqtirmas ekan. Birinchi qavatdan tortib to o'n ikkinchi qavatgacha — butun uyda haqiqatan ham na bironta hamyon, na bironta xalta, na bironta sumka topilibdi. Faqat barcha xonalarning yerida qandaydir narsalar uyum-uyum bo'lib yotganmish-u, lekin qorong'ida ularning nima ekanini bilib bo'lmasmish. Bilganda ham qaroqchilarga baribir ekan, chunki ular o'zlariga nima ko'proq zarur ekanini yaxshi bilisharkan-da, — ularga qog'oz pullar kerak ekan. Janob Tangattida esa bunday pullar yo'q ekan.

Avvaliga qaroqchilarning qattiq jahli chiqibdi, keyin alamlariga chidolmay, ho'ngrab yig'lab yuborishibdi. Axir mana shu talonchilik deb-ku ular qush uchsa qanoti, odam yursa oyog'i kuyadigan shunday poyonsiz sahrodan o'tib keldilar, endi yurtlariga ikkala qo'llarini burunlariga tiqib qaytishadimi? Ularni tinchlantirish niyatida janob Tangatti muzli limonad ichishni taklif qilibdi. Qaroqchilar tashnaliklarini qondiribdilar, achchiq-achchiq ko'z yoshlari bilan qumlarni jiqqa ho'l qilganча qorong'ilik qo'yniga kirib, ko'zdan g'oyib bo'libdilar.

Ertakning ikkinchi tugashi

bir kuni tunda janob Tangatti kimdir eshikni chertayotganini eshitibdi. Qaysi eshik chertilayotganini u hexato topibdi: «Ko'hna Efiopiya kumush tangalaridan yasalgan eshik taqillayapti». U pastga tushibdi-da, borib o'sha eshikni ochibdi. Uning qarshisida sahroda yo'qolib qolgan ikkala bola turganmish. Bolalar ochlikdan va sovuqqotgandan achchiq-achchiq yig'lar emish.

— Bizga yordam bering, jon amakijon.

Janob Tangatti jahl bilan eshikni qarsillatib yopibdi. Biroq bolalar eshikni taqillatishda davom etaveribdilar, etaveribdilar, oxiri janob Tangattining ularga rahmi kelibdi.

— Bo'пти, mana shu eshikni ola qolinglar, bo'lmasa. Bolalar eshikni olibdilar. Eshik juda og'ir, zalvorli ekan, chunki u butunlay oltindan quyilgan ekan-da. Bordi-yu, uni uylarigacha ko'tarib olib borisholsa, puliga non va sut, hattoki oz-moz qahva sotib olsa ham bo'larkan.

Bir necha kundan keyin janob Tangattining oldiga yana ikkita g'arib bola kelibdi, u bu bolalarga ikkinchi eshikni in'om qilib yuboribdi. Shundan keyin uning saxiy va ochiqqo'lligi og'izga tushib, har tomondan, yer yuzining barcha burchagidan g'arib-u g'urabolar unikiga chopib kela boshlashibdi. Lekin u hech kimni quruq qaytarmas ekan. Birovga derazani, birovga 50 chentezimodan yasalgan stolni, yana birovga tag'in bir buyumini shu tariqa ulashib yuboraveribdi. Bir yildan so'ng tom bilan birinchi qavatga navbat kelibdi.

Unikiga kelayotgan qashshoq-kambag'allarning esa oxiri ko'rinmashish. Ular yer kurrasining hamma tomonidan saf tortib, navbat bilan kelaveribdilar, kelaveribdilar.

«Kambag'al-g'ariblarning shunchalik ko'pligi yetti uxlab tushimga kirmagandi», — deb hayron bo'larmish janob Tangatti.

U esa yillar sanab, qasrni asta-sekin yemirib, kambag'allarga ulashib yuboraveribdi. Oxiri qasrdan nom-nishon qolmagach, janob Tangatti ko'chmanchi badaviy yoki jahongashta sayyohga o'xshab bir chodirga ko'chib o'tibdi. Shundagina u o'zini yelkasidan tog' ag'darilganday yengil his etibdi, ya'ni o'zini juda baxtiyor sezibdi.

Ertakning uchinchi tugashi

bir kuni tunda janob Tangatti uxlashdan oldin qog'oz pullardan chop etilgan kitobni varaqlab o'tirgan ekan, birdan sahifalar ichida qalbaki pulni ko'rib qolibdi. Tovba, qalbaki pul bu yerga qanday kelib qoldi? Hali bu yerda qalbaki pullar talaygina bo'lsa-chi? U hayajon ichida kitoblarining hammasini birma-bir varaqlab chiqibdi va ana shunday qalbaki pullardan yana o'n ikkitasini topibdi

— Uyimda tasodifan ana shunday qalbaki pullar yo'qmikan ishqilib? Bir qarab chiqmasam bo'lmaydi!

O'zingizga ma'lumki, janob Tangatti yer tagida ilon qimirlasa biladigan sezgir odam. Agar miyasiga qasrining qaysi bir puchmog'ida — xoh tomida bo'lsin, xoh parketida bo'lsin, xoh eshik yo devorida bo'lsin, bironta qalbaki tanga bor degan fikr kelib qolsami, tamom, butunlay tinchi yo'qoladi, ko'ziga uyqu qo'nmayda.

Shunday qilib, u qalbaki tangani qidirib topish maqsadida qasrini taftish qilishga tushibdi. U ishini tomdan boshlabdi va qavatma-qavat pastga tushib ketaveribdi. Har gal qalbaki tanga topilganda u o'zida yo'q suyunib, shunday deb qo'yarkan:

— Shoshmay tur hali! Bu tangani menga falon muttaham, falon qallob tiqishtirgan! Mendan qochib qutulib bo'libsan!

U o'zining tangalarini bittama-bitta tanir ekan. Pulga qolganda u doim haddan tashqari tartibli va hushyor bo'lgani tufaylidan tangalar ichida qalbakilari ahyon-ahyonda bitta, barmoq bilan sanarligina uchrabdi. Baribir, tan olish kerakki, pullarning ham har biri bir-bir yarim daqiqa vaqtini olibdi.

Nihoyat, janob Tangatti butun uyni mayda-mayda bo'laklarga ajratib chiqibdi. Bir vaqt qarasa, oltin va kumush uyumlari ustida o'tirganmish. Uyni boshqatdan tiklashga uning ko'ngli bo'lmabdi. Shunchaki erinchoqligi tutibdi. Tog'-tog' pullarni tashlab yuborishga esa ko'zi qiymabdi. Jahling chiqsa, burningni tishla deganlaridek, u nima qilishga aqli yetmay o'tiraveribdi, o'tiraveribdi. Keyin nima bo'libdi dersiz? Juda qiziq bo'libdi, Yo haddan ortiq g'azablanganidanmi, yo tangalar uyumi ustida uzoq muddat o'tirganidanmi, nima bo'lganda ham u birdaniga asta sekin kichraya boshlabdi. Kichrayib-kichrayib, oxiri uning o'zi ham bir dona tangachaga aylanib qolibdi. Tag'in qanaqa tanga deng — qalbaki tanga! Keyinchalik uning pulini olgan odamlar u yonbu yoniga qarab turib iloji boricha uzoqqa, sahro ichkarisiga qarab uloqtiraveribdilar.

SURNAYCHI VA AVTOMOBILLAR

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir sehgarsurnaychi bo'lgan ekan. Darvoqe, bu juda qadimiy ertak bo'lib, uni hamma biladi. Ertak shundaykim, shaharni sichqon bosib ketadi-da, bir bola sehrli surnayini chalib, ularning hammasini daryoga boshlab boradi va sichqonlar bit-ta qolmay suvga cho'kib ketadi. Shahar meri esa bolaning bu xizmatini nazariga ilmaganidan keyin surnaychi shahardagi hamma bolalarni olib chiqib ketadi...

Mening ertagim ham xuddi shunday bir surnaychi haqida. Aynan o'sha surnaychi haqida bo'lsa ham, ajab emas. Balki, bunisi boshqa surnaychidir.

Bu gal shaharni sichqon emas... avtomobillar bosib ketibdi. Ular barcha ko'cha, barcha trotuar va barcha maydonlarni limmo-lim

to'ldirib, eshiklarning oldini to'sib qo'yibdi. Qayoqqa qaramang, ming xil avtomobilga ko'zingiz tushar ekan — yengil avtomobil', yukchi avtomobil, qutinamo kichkina-kichkina avtomobil, avtobuslar, samosvallar, butun-butun avtopoezdlar, furgonlar, furgonchalar... Ularning ko'plari joyidan bazo'r qo'zg'alarkan, tarr-turr qilib, bampirlari taraqlab, qanotlari mayishib ketarkan. Biroq o'rnidan bir qadam ham jilolmaydigan mashinalar bundan ham ko'proq ekan, ularning jilolmasliklariga sabab shu ekan, jilishning iloji yo'q ekan — joy yetishmas ekan! Ular bir joyda qotib turishga majbur ekan, Shu boisdan ham odamlar yayov yurarkan. Lekin yayov yurish aytishgagina oson. Axir, mashinalar dastidan kaftcha bo'sh joy qolmagan ekan-da. Odamlar mashinalarni goh aylanib o'tar, goh ustidan oshib o'tar ekan. Ertayu kech hamma joyda bir xil oh-uh ozozlari quloqqa chalinar ekan.

— Oh! — der ekan o'zini kapotga urib olgan bir yo'lovchi.

— Uh! — der ekan yuk mashinasi tagidan emaklab o'tayotib, peshonalarini urib olgan ikkinchi kishi. Xullas, bu holdan hammaning ona suti og'ziga kelib, sabr-toqatlari adoyi tugab bo'lgan ekan.

— Bu bemazagarchilikdan qachon qutularkanmiz-al

— Bir chorasini topmasa bo'lmaydi!

— Mer nima uchun bu haqda o'ylab ko'rmaydi?

Mer bo'lsa bu gaplarni eshitib turarkan va o'zicha ming'irlab qo'yarkan: «O'ylab ko'rishga rosa o'yladim. Kechasi-yu kunduzi o'yladim. Hattoki, butun dam olish kuni ham o'yladim. Nima qilay, o'ylab, o'yimning tagiga yetolmayman! Nima qilishga, nima deyishga va umuman qayeridan tutishga aqlim yetmaydi, vassalom! Nafsilamrini aytganda mening boshim boshqalardan ahmoqroq emas».

Bir kuni merning huzuriga bir g'aroyib bola tashrif buyuribdi. U egniga charm kurtkacha, oyog'iga yog'och boshmoq kiygan, boshiga esa ko'k lenta jig'ali qalpoq qo'ndirib olgan ekan. Shu turishida u g'irt qishloq surnaychisiga o'xshab ketarkan. Lekin uning surnaypurnayi yo'q ekan. Bola ichkariga qo'yib yuborishlarini so'ragan ekan, biroq qorovullar rad etishibdi:

— Merni o'z holiga qo'y! Yuragiga sening surnaying sig'maydi shu topda.

— Menda surnayning o'zi yo'q-ku.

— Unda yana ham yomon. Surnaying yo'q ekan, sen unga nega darakor bo'lib qolding?

— Unga aytinglar, men shaharni avtomobillardan saqlash yo'lini bilaman.

— Nima-nima? Menga qara, hoy zumrasha, qani, issig'ing borida tuyog'ingni shiqillatib qol-chi, yo'qsa bunaqa hazillar uchun yaxshigina adabingni berib qo'yishimiz mumkin!

— Sizlar bir xabar beringlar men haqimda merga, sizlardan nima ketadi? Mana, aytdi dersizlar, keyin xursand bo'lasizlar...

Bola yalinibdi, yolvoribdi, oxirida qorovullarning ko'ngli yumshab, uni ichkariga qo'yib yuboribdilar.

— Qalaysiz, janob mer? — debdi bola o'zini tutib.

— Bir qarasang qalayman, bir qarasang qo'rg'oshin, lekin ikkovi ham bir go'r, — debdi mer hamon xayoldan bo'shamay, — chinakam metin bo'lishim uchun...

— ...shaharni avtomobillardan xalos etish kerak! — deb uning gapini ilib ketibdi bola. — Buning qanday uddasidan chiqishni esa men yaxshi bilaman.

— Sen-a? Senga buni kim o'rgatdi? Bitta-yarimta shoxdor echkidan dars olmaganmisan mabodo?

— Kim o'rgatganining ahamiyati yo'q. Mayli desangiz, bir sinab ko'rar edim. Bunda siz zig'ircha zlyon ko'rmaysiz. Agar mehnatimni munosib taqdirlasangiz, ertagayoq avtomobillar tashvishidan butunlay forig' bo'lasiz.

— Qlziq, men sening mehnatingni qanday taqdirlashim mumkin?

— Juda oson. Ertadan boshlab shaharning bosh maydonida bolalar yayrab o'ynashlari uchun halinchaklar, dorlar, «ot»lar va boshqa o'yin anjomlari bisyor qilib qo'yishga farmon berasiz.

— Bosh maydonda deysanmi?

— Ha, shahar bosh maydonida.

— Boryo'q istaging shumi yo boshqa talablaring ham bormi?

— Boshqa hech narsa kerakmas.

— Unda qo'lingni ber! Xuddi aytganingday bo'ladi! Qachon boshlaysan ishni?

— Hozir, shu topda, janob mer...

— Qani, boshla bo'lmasa! Bir daqiqa ham vaqt zoye ketmasin! G'aroyib bola hatto bir soniya vaqtini zoye ketkazmabdi. U cho'ntagidan yosuman butog'idan yasalgan jajjigina surnaychasini olibdi-da, shu yerda, merning kabinetida bir sho'x kuyni chala ketibdi, keyin ko'chaga chiqibdi va shu chalganicha daryo tomonga qarab yo'l olibdi. Shunda...

— Qaranglar, qaranglar! Ana u mashinaga qaranglar! O'z-o'zidan motori gurillab yurib ketyapti!

— I-e, ana unisi ham!

— Hoy, bu mening mashinam-ku! Mashinamni olib qochayotgan kim? Ushlang o'g'rini! O'g'rini ushlang!

— Unda o'g'ri-po'g'ri yo'q-ku, ko'rmayapsizmi? Mashinalar o'z-o'zidan yurib ketyapti!..

— Tezligini oshirishini qara!.. O'qday uchib ketishini qara!

— Ular bunchalik qayoqqa shoshishayapti, a?

— Mashinam! To'xta, to'xta! Qayt orqaga!

Shahardagi hamma mashinalar motorlarini guvillatganicha, dudutlagancha, sirena chalib chinqirgancha ko'z ko'rib, quloq eshitmagan shovqin-suron bilan bir tomonga qarab yelday uchib ketaveribdi... Hammasi hech qanday haydovchi-paydovchisiz o'zlari harakatga kelaveribdi!

Agar diqqat bilan quloq solsangiz, shahar uzra ko'tarilgan dahshatli shovqin-suron orasida bola o'zining jajjigina surnaychasi bilan chalayotgan quvnoq va yoqimli kuy shundoq eshilib turarkan...

Ertakning birinchi tugashi

Mashinalar daryo tomonga qarab ketaveribdi. Surnaychi bola esa ko'prik yonida turib, surnayini bemalol chalaveribdi... Ko'prikka dastlabki mashina chiqib kelganda — tasodifni qarangki, borib-kelib bu shahar merining mashinasi bo'lib chiqibdi! — bola sekin kuy maqomini o'zgartirib, balandroq pardani tanlabdi. Xuddi shuni kutib turganday, ko'prik gumburlab qulab tushibdi. Mashina daryoga ag'darilibdi-yu, o'sha zahoti oqib ketibdi. Ikkinchi mashina ham xuddi shunday bo'libdi, keyin uchinchi mashina... birin-ketin qolgan mashinalar ham daryoga sho'ng'ri boshlabdi. Gohida ular uch-to'rttalab sakrarkan. Ular vidolashuv signalini chalgancha so'nggi bor motorlarini bir guvillatarkan-da, shiddat bilan daryo qo'riga kirib, ko'zdan yo'qolarkan.

Mashinalardan bo'shagan ko'chalar esa bolalarga to'libdi. Ular sho'x va shodon qiyqirishib, har tarafga qarab chopishar, koptok o'ynashar ekan. Qizaloqlar o'yinchoq aravachalariga qo'g'ir-choqlarini solib aylanib yurishar, o'g'il bolalar esa velosipedlarda uchishar ekan...

Lekin katta yoshdagi kishilar juda tajang bo'lishibdi. Ular boshlarini changallabdilar, o't o'chiruvchi va politsiyachilarga qo'ng'iroq qilishibdi, tartib o'rnatishni talab etishibdi.

— Nega hech kim bu telbaning mushugini pisht demaydi? Ushlasalaring bo'lmaydimi u jinnini! Bu la'nati surnaychining ovozi o'chirasizlarmi, yo'qmi?

— Surnay-purnayi bilan qo'shib uni daryoga uloqtirish kerak!

— Mer ham eslni yeb qo'yibdi. Hamma avtomashinalarimizning boshiga yetdi!..

— Koshki arzon bo'lsa!

— Sariyog' ham undan arzon emas!

— Yo'qolsin mer! Iste'foga chiqarish kerak uni!

— Surnaychiga o'lim!

— Mashinamni qaytarsin!

Yuragida yolini bor uch-to'rt mard tutib olish uchun surnaychi bolaga tashlanibdi-yu, biroq unga qo'llarining uchini ham tekkiza ol mabdi. Bola bilan olomon o'rtasida ularni to'sib turuvchi qandaydir ko'zga ko'rinmas devor paydo bo'libdi. Odamlar esa uni behuda mushlab, tepishar ekan. To'singgi mashina suv qa'riga kirib yo'qolmaguncha surnaychi bola kutib turaveribdi, keyin esa u ham o'zini daryoga otibdi va narigi qirg'oqqa suzib o'tibdi-da, hammaga qarab ta'zim qilib, o'rmon ichiga kirib ketibdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Mashinalar daryo tomonga o'qday uchib boraveribdi va vidolashuv gudogini chalgancha suv tubiga g'arq bo'laveribdi. Eng oxiri merning mashinasini daryo o'z komiga tortibdi. Bu paytga kelib, shahar bosh maydoni allaqachon bolalar bilan g'uj to'lgan ekan. Bolalarning jarangdor, quvnoq ovozlari mashinalarining g'oyib bo'layotganini ko'rib, yig'lab yuboray deb turgan shaharliklarning shikoyatlarini bosib ketibdi.

Nihoyat, surnaychi bola surnay chalishdan to'xtabdi, ko'zlarini ko'taribdi va mer boshchiligida darg'azab olomon unga tomon bostirib kelayotganini ko'ribdi.

— Qalay, mer, xursandmisiz endi? — deb so'rabdi bola.

— Xursandligimni hozir ko'rsatib qo'yaman senga! Hali sen buni xayrli ish deb o'ylaganmiding? Har bir mashinaga qancha mehnat, qancha pul sarf bo'lganini bilasanmi? O'rgildim shaharni xalos qiladigan bunaqa usulingdan...

— Axir men... Axir siz...

— Uchchiga chiqqan yaramas ekansan, bildingmi?! Qolgan umrim turmada o'tmasin desang, hoziroq surnayingni olda, hamma mashinalarni qayta daryodan olib chiq! Bittama-bitta olib chiqasan! Birinchisidan tortib so'nggisigacha olib chiqasan!

— Qoyil! Qanday soz! Yashasin janob mer! — degan olqishlar havoni to'ldiribdi.

Bola xuddi ular aytganday bajo keltiribdi. Surnayining sehrli ovo-ziga bo'ysungan holda mashinalar qirg'oqqa qaytib chiqibdi va yana shahar ko'chalari va maydonlari bo'ylab g'izillab qatnay boshlabdi, koptok o'ynab yurgan va velosiped uchgan bolalarni tum-taraqay qilib, yana o'zlarining avvalgi joylarini egallabdi. Xullas, hammasi yana o'z holiga qaytibdi. Surnaychi bola esa indamay allaqayoqqa g'oyib bo'libdi. Chuqur qayg'uga botib, xafa bo'lib ketibdi. Shundan keyin hech kim hech qachon u haqda hech narsa eshitmabdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Surnay ovozigacha bo'ysungancha mashinalar o'qday uchib ketaveribdi. Xuddi Gammel in sichqonlariga o'xshab, to'g'ri daryoga tushib ketavergandir dersiz? He, yo'q! Mutlaqo unday emas! Mashinalar ketaveribdi, ketaveribdi... Birpasda shaharda bitta ham, hatto eng kichkina mashinagacha qolmabdi. Shahar bosh maydoni, ko'chalari, xiyobonu bog'lari butunlay huvillab qolibdi. Mashinalar qayoqqa g'oyib bo'ldi ekan?

Bundoq diqqat bilan quloq soling-a, gap nimadaligini hozir bilib olasiz. Xoh ishonib, xoh ishonmang, endi mashinalar yerga kirib ketayotganmish! Sehrli surnay yordamida bu g'aroyib bola shahar ko'chalari va maydonlari tagidan yer osti yo'llari qurgan ekan. Mashinalar ana shu yo'llardan vizillab qatnay boshlabdi. Ular to'xtab, egalarini bag'riga o'tqazar va yo'llarida davom etar ekanlar. Endi hammaga joy bermalol bo'lib qolganmish. Yer osti — mashinalarga, yer us-ti — odamlarga bo'libdi. Odamlar shaharni hech bir qiynalmasdan, bermalol sayr qiladigan, o'zlarini hadeb o'tdan cho'qqa urmaydigan, turli narsalar — siyosat, futbol, oy haqida istagancha gap sotadigan bo'libdi... Bolalarga ham joy bermalol yetibortarkan. Ular istagancha chopadigan va sakraydigan bo'lishibdi. Do'konga shoshuvchi ayollar uchun ham yo'llar keng ochilibdi.

— Endi bilsam, g'irt ahmoq ekanman! — debdi hayajondan qichqirib mer. — Ha, g'irt ahmoq ekanman! Axir shugina narsaga ilgariroq o'zimning aqlim yetsa bo'lmasmidi!

Surnaychi bolaga esa haykal o'rnatilibdi. Bitta emas, ikkita haykal o'rnatilibdi. Bittasi shahar bosh maydonida qad ko'taribdi. Ikkinchisi ham bosh maydonda ekan-u, biroq yerning ostida ekan. Yer ostidagi haykal yer osti yo'llaridan to'xtovsiz qatnay turgan mashinalarning o'rtasida savlat to'kib turarkan.

SHAHAR AYLANISH

Paolo g'oyatda ishchan bola edi. Bir daqiqa ham biron-bir qiziqroq va foydali ish qilmasdan turolmasdi. U zerikish degan narsani bilmasdi, chunki qandaydir o'yin, ish yo mashg'ulot topib, o'zini ovutishga ustasi farang edi. Bundan tashqari u o'ziga yetgancha qaysargina ham edi: bir narsani ko'ngliga keltirdimi, shundan qaytmasdi, tashlab ham qo'ymasdi, to oxiriga yetkazmaguncha tirishgani-tirishgan edi. Kunlarning birida Paolo stolga shaharning ulkan xaritasini yoydi-da, o'rgimchak uyasiga o'xshash ko'chalarni, xususan shahar o'rtasidagi chalkash-chulkash va shahar chekkalaridagi xiyol siyrakroq ko'chalarni diqqat bilan ko'zdan kechira boshladi.

Paolo oldida yotgan kompasni xarita ustiga qo'ydi-da, girdidan aylantirib qalam yurgizib chiqdi. Nega bunday qilganini o'zi ham bilmaydi. Kompasni bir chetga olib qo'yib qarasa, quling o'rgilain doira hosil bo'libdi. Bolakay doiraga qarab o'ylanib qolibdi: agar shunday qilinsa juda g'aroyib ish bo'lardi-ya! To'g'ri-da, bu anov-manov qiziq gap emas, lekin bir shunga qo'l urib ko'rsa, undan nima ketardi? U shu ondayoq kompas yordamida xaritada qanday doira hosil qilgan bo'lsa, shu doira chizig'i bo'ylab shaharni aylanib chiqishga jazm qilibdi. Asli o'qday to'g'ri ko'chalar kamdan-kam uchraydi. Ko'p hollarda ular qayoqqadir oqqan bo'ladi, o'ngga yo so'lga burilib ketgan bo'ladi, turli tomonlarga boshlab ketadi. Hattoki «halqa bog'lar» ham shunchalik nomiga halqa deb aytiladi. Saba-bi, hech kim ularni kompas yordamida qog'ozda aniq tasvirlab o'tirmaydi. Paolo esa xuddi xaritaga tushgan halqa bo'ylab shahar aylanishga ahd etdi. «Ajoyib fikr kabi aniq va yorqin halqa chizig'idan bir qadam ham nari-beriga chiqmay aylanganim bo'lsin!» — deb so'z berdi u o'ziga-o'zi.

Ittifoqo halqa chizig'i kelib-kelib Paolo yashaydigan mana shu ko'chadan o'tganini aytmaysizmi! Bola xaritani buklab, cho'ntagiga joylabdi. Ikkinchi cho'ntagiga bitta bulka nonni tiqibdi (tag'in yo'lda ochqab qolsa, asqotadi-da) — va bir lahzagina tin olibdida, «hayt» deya yo'lga tushibdi.

Uydan chiqibdi-da, safarini chap tomondan boshlashga qaror qilibdi. Anchagacha halqa uni to'g'ri yo'ldan olib ketibdi. Keyin esa to'satdan yo'li «piyodalar uchun» ajratilgan taram-taram belgilari bo'lmagan ot-arava va mashinalar o'tuvchi joyga to'g'ri kelib qolibdi. Biroq Paolo ahddan qaytishni xayoliga ham keltirmabdi. Chunonchi, halqa chiziqli bo'rib darvoza oldida to'xtabdi. Ko'cha-ku, o'z yo'nalishi bo'yicha to'g'riga qarab ketarkan, biroq halqa chizig'i bolani mana shu darvozaga olib kelib taqabdi. Bundan nariyog'i aftidan, uzoqdan ko'rinib turgan uylarga

olib borardi, uylarning narigi yog'ida bir kichik maydoncha bo'lib, xiyol chaproqda joylashgan ekan. Paolo yana xaritaga qarab olibdi. Darvozani ochib, ichkariga kiribdi va o'zini bir hovlida ko'ribdi. Hovlini kesib o'tibdi, bu uncha qiyin bo'lmabdi. Xo'sh, u yog'iga nima qiladi? U yog'i pod'ezd ekan. Pod'ezdda zinapoyalar bor ekan. Zinapoyadan chiqib ketaver-sinmi? Oxiriga borganda tag'in tomning ustidan chiqib qolsa-chi? Unda nima qiladi?... Qo'shni uyning tomiga chiqishga uning qurbi yetmaydi-ku. Uydan-uyga osongina sakrab o'tish qalamning qo'lidan keladi, xolos. Yayov yoki qanotsiz odamga esa bu anoyining ishi emas.

Xayriyatki, zinapoya maydonchasida bir darcha bor ekan. To'g'ri, sal baland va buning ustiga ancha tor ham ekan. Paolo yana xaritaga qarabdi — yanglishgani yo'q halqa chizig'idan borish uchun aynan shu yerdan o'tishga to'g'ri kelarkan. Demak, birdan-bir yo'l darchadan oshib o'tish.

U endi darcha romidan ushlab intilgan ham ekanki, to'satdan kimdir ovoz berib qolibdi. Paolo, xuddi cho'chigan o'rgimchakday, devorga mahkam qapishgancha tosh qotibdi.

— Hoy bola, qayoqqa chiqyapsan? Es-pesingni yeb qo'yganmisan? Qani, darrov tush! — buyruq beribdi zinadan tushib kelayotgan bir kishi.

— Menga aytyapsizmi?

— Bo'lmasa kimga aytayapman? Qani, to'g'risini ayt, o'g'ri-po'g'rilmasmisan? He, yo'q, afti basharang unaqalarga o'xshamaydi! Bo'lmasa bu yoqlarda nima qilib yuribsan? Balki, gimnastika bilan shug'ullanayotgandirsan?

— To'g'risini aytsam, janob... Men faqat narigi hovliga oshib o'tmoqchi edim...

— Unda pod'ezddan chiqishing, uyni aylanib o'tishing, boshqa darvozadan kirishing kerak edi.

— Yo'q-yo'q, unaqasi ketmaydi...

— Bo'ldi, tushundim. Bir ishkal chiqargansan-u, ta'ziringni yeyishdan qo'rqayapsan, shundaymi?

— Yo'q, xudo haqi, men hech qanaqa ishkal chiqarganim yo'q... Paolo o'zini tutib olgan odamga diqqat bilan razm solib qarabdi. Ko'rinishdan yaxshi odamga o'xshaydi. Qo'lida esa kaltak tutgan. Lekin u kaltagini o'qталayotgani yo'q, faqat unga tayanib turardi, xolos. O'zi sira kulmaydi. Paolo bu odamdun qo'rqmaslikka va maqsadini ochiq aytishga qaror qildi va hammasini bir boshdan so'zlab berdi.

— Xaritadagi halqa chiziqqa qarab shahar aylanmoqchi bo'ldim de hali? — debdi janob uning gapini takrorlab. — Shu boisdan darchalarga tirmashib yuribman de?

— Shunday, janob.

— O'g'lim, bunday qilishning sira iloji yo'q! Xo'sh, bordi-yu, hech qanday deraza tuynugi bo'lmagan devorga ro'para kelib qolsang, unda nima qilarding?

— Oshib o'tardim!

— Agar devor juda baland bo'lib, oshib o'tolmasang-chi?

— Devorni o'yib, tuynuk ochib o'tardim.

— Bordi-yu, qarshingdan daryo chiqib qolsa-chi? Qara, halqa chizig'ing daryoning ayni keng joyidan kesib o'tgan, u yerda ko'priklari ham yo'q.

— Men suzishni bilaman-ku!

— Tushunarli, tushunarli. Sen osonlikcha bo'y bermaydigan, bir so'zli bola ekansan, shunday emasmi?

— Shunday.

— Xuddi xaritada halqaga o'xshab, sening ham miyangga bu narsa qattiq muhrlanib qolibdi va... Nima ham derdim senga? Mayli, urinib ko'r!

— Mana shu darchadan oshib o'tsam urishmaysizmi?

— Nega urishar ekanman? Hatto yordamlashib yuborishim ham mumkin. Qani, oyog'ingni mana bu yerga qo'y, ha... ehtiyot bo'l, tag'in yiqilib tushma!..

— Rahmat, janob! Xayr!

Shunday qilib, Paolo yo'lida davom etibdi. U kompas yordamida xaritaga tushirgan doira chiziqdan bir qadam ham uyoq-buyoqqa jilmasdan halqa yo'ldan ketaveribdi. Bir vaqt ot haykali oldidagi katta maydondan chiqib qolibdi. Marmar tamaldagi birinchi ot haykali o'zining abadiylik harakatida qotib turar ekan. Ismini Paolo bilmaydigan otliq qahramon bir qo'li bilan yuganni ushlab, ikkinchi qo'li bilan olislarni ko'rsatib turardi. O'ziyam xuddi halqa chizig'i Paoloni boshlab ketayotgan tomonni ko'rsatayapti, shekilli. Nima qilish kerak? Otning oyoqlari orasidan sitilib o'tsinmi? Qahramonning boshiga tirmashib chiqsinmi? Yoki osongina haykalni aylanib o'tib qo'ya qolsinmi?..

Ertakning birinchi tugashi

Endi nima qilsam ekan, deb Paoloning rosa boshi qotib turgandi, birdan otda o'tirgan odam unga qarab, im qoqqanday bo'libdi. To'g'ri, juda unaqa qattiq im qoqmabdi-yu, lekin im qoqibdi.

— Endi ko'zimga har xil g'alati narsalar ko'rinsa boshladi, — debdi qo'rqib ketgan Paolo.

Biroq birinchi haykal im qoqishni qo'ymabdi. Endi u olislarni ko'rsatib turgan qo'lini asta tushiribdi-da, bolani imlab chaqiribdi.

— Qani, — debdi u tilga kirib, — chiq bu yoqqa! Ot ustida ikkalamiz uchun joy yetarlik.

— Lekin men... Ko'rib turibsiz-ku...

— Bo'ldi! Yetar shuncha bardoshimni sinaganing! Sirkul yordamisiz meni to'g'ri aylana bo'ylab yurib o'tolmaydi deb o'ylabmiding? Geometrik sayohatingda men seni o'zim olib yuraman. Sen bunga tamoman haqlisan, chunki hech qanday qiyinchilik oldida esankirab qolmayсан.

— Rahmat! Katta rahmat! Faqat...

— Obbo, juda ham ezma ekansan-ku! Bu ham yetmaganday, man-manliging ortiqcha. Yo birov senga yordam qilsa yoqtirmaysanmi, shunaqa odating bormi?

— Gap bunda emas...

— Unday bo'lsa gap shundaki, sen ortiqcha safsata sotishni xush ko'rar ekansan! Qani, min, jo'naymiz! Sen menga yoqib qolding, chunki turli qiziq narsalarni o'ylab topishga usta ekansan, qiyinchiliklardan cho'chimas ekansan. Chaqqonroq qimirlasang-chi! Bo'lmasa o'tim uxlab qoladi. Bu sehrdanmi yo boshqa narsadanmi, bilmadim-u, lekin sen mening tamaldan tushib, xuddi qadimgi zamonlardagiday o'tni sovutib keladigan paytda kelib qolding, bu hol yil — o'n ikki oy badaliga bir kungina yuz beradi, xolos. Xo'sh, men bilan boradigan bo'ldingmi yoki yo'qmi?

Paolo «boraman» degandek bosh irg'abdi va qahramonning qo'lididan tutibdi-yu... o'sha lahza o'zini egarda ko'ribdi! Mana, ular barmisoli havoda parvoz qilib ketishayapti... Butun shahar go'yo uning oyog'i ostida! Shahar uzra oltin halqa yarqirab ko'rinibdi, aslida bu charaqlagan, tep-tekis va ravon yo'l ekan. Kompas yordamida u xaritaga chizgan yo'lga juda-juda o'xshab ketarkan.

Ertakning ikkinchi tugashi

«Endi nima qildim?» deya Paoloning rosa boshi qotibdi va haykal turgan maydonni sinchiklab ko'zdan kechiribdi. Halqa chizig'i haykalning qoq o'rtasidan kesib o'tib, baland gumbazli ko'hna sobor tomon olib borarkan. Chiziqqa nima, eshik-teshik bo'lmasa ham unga jin urmaydi, biroq, Paolo nima qiladi? Xuddi ko'hna qal'a devoridek qalin mana bu devordan qanday o'tib oladi? Halqa chizig'idan toyilib ketmaslik uchun gumbaz ustiga chiqib olish lozim. Lekin bu aytishgagina oson! Eng tajribali alpinist, eng dovyurak qoyachi ham ip-arqonsiz va

mix-qoziqsiz buning uddasidan chiqishi amri mahol. Yo'q, bu yerda hech qanday iloji yo'q. Orqaga qaytishga to'g'ri keladi. Orzusi ushal-maydi. Hayot yo'llari hech qachon geometrik shakllardek ravon, aniq va tekis bo'lgan emas va bo'lmaydi ham.

Paolo qahramonga yana bir bora ko'z tashlabdi. U qimir etmay qovog'ini solgancha hamon tamal ustidan turib, allaqanday uzoq va erishib bo'lmaydigan maqsad sari qo'li bilan ishora qilib turarkan. Paolo odatdagi yo'llarning antiqa va tushunib bo'lmaydigan muyulishlariga beixtiyor bo'ysungan ko'yi sekin va ma'yus holda uyi tomon bittabitta odimlab ketibdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Haykal oldida nima qilishini bilmay boshi qotib turar ekan, birdan kimdir jajjigina iliqlik qo'li bilan Paoloni turtganday bo'libdi.

— Uyga ketaman! — debdi bir bola ovozi.

Bu uch yoshlardagi bir mushtdaygina bolakay ekan. Uning ko'zlarida g'ilt-g'ilt yosh o'ynar va Paologa umid va iltijo bilan mo'tillab qarab turarkan.

— Uylaring qayerda?

Bolakay allaqayoqqa ishora qilibdi. — Oyi mnga boraman!

— Oying qayerda?

— Huv anavi yerda!

«Huv anavi yer»ni ham u juda noaniqlik qilib ko'rsatibdi. Faqat bir narsa ayon ekan — go'dakkina adashib qolgan va uyga borish yo'lini bilmaydi. U Paoloning qo'lidan mahkam ushlagancha sira qo'yib yubormasmish.

— Meni oylimga olib bor!

Paolo buning iloji yo'qligini, undan ko'ra muhimroq ishlari borligini aytmoqchi bo'libdi-yu, lekin bola unga shu qadar umid va ishonch bilan qarab turganini ko'rib... Kel, halqa qochib ketmas... Keyin ham bo'laveradi...

— Ketdik! — debdi Paolo. — Oyingni qidirib topamiz.

MILANDA YOQQAN SHLYAPA YOMG'IRI

Bu voqea Milanda bo'lgan ekan. Bir kuni ertalab hisobchi Biyankini bankdan o'zining savdo firmasiga yo'l olibdi. Kun g'oyat charog'on

bo'lib, osmonda bitta ham bulut yo'q ekan. Holbuki, noyabr oyi bo'lib, odamning isra ishongisi kelmaskan, — quyosh charaqlab turar, ko'm-ko'k osmon artilgan shishaday tiniq ekan. Hisobchi Biyanki-ning kayfiyati juda ko'tarilib ketibdi. Shaxdam odimlar bilan yurib borarkan, o'zicha quvnoq bir qo'shiqni xirgoyi qila boshlabdi: «Qanday yaxshi kun bu kun, Kun bu kun! Kulmaydi kim bo'lsa xun, Bo'lsa xun!» Nima bo'libdi-yu, hisob-chining ko'zi shundoq osmonga tushgan ekan, hayratdan og'zi ochilib, dong qotib qolibdi. Bir yo'lovchi unga to'qnashib ketib to'ng'illab jerkib beribdi:

— Qanaqa odamsiz o'zi! Voyvoyakning bolasini ko'rib qoldingizmi? Ko'zingizga qarab yursangiz bo'lmaydimi?!

— Men yurganim yo'q, bir joyda turibman... Avval anavi yoqqa qarasangiz-chi!

— «Anavi yoqada pishirib qo'yibdimi menga! O'zim shoshib turibman-u... Ie, voy to'vba! Bu nima bo'ldi? Hoy! Voy! Ey!

— Ana-ana, ko'rdingizmi? Xo'sh, bunga nima deysiz endi?

— Axir bu... axir bu... shlyapalar-ku...

Rostdan ham ko'm-ko'k, beg'ubor osmondan kutilmaganda yerga shlyapalar yomg'iri sharros quyib yuboribdi. Shunchaki birovning boshidan shamol uchirib havoga ko'tarib ketgan bitta-yarimta shlyapa bo'lsa ham baharnav edi! Yoki tasodif bilan deraza rahidan tushib ketgan bir juft shlyapa uchib kelayotgan bo'lsa koshki. Osmondan yuzlab, minglab, yuz minglab shlyapa to'kilmoqda, to'g'rirog'i ohista tushib kelmoqda edi. Ularning ichida qanaqangi shlyapalar yo'q edi deysiz: erkaklar va ayollar shlyapasi, ukparli shlyapalar, gul taqilgan shlyapalar, furajkalar, so-yabonsiz furajkalar, poygachi-chavandozlar qalpoqchalari, mo'yna qalpoq-quloqchinlar, popoqlar, beretlar, chang'ichilar to'qima qalpoqlari — hamma-hammasidan bor edi!..

Hisobchi Biyankini va unga to'qnashib ketgan haligi janob yoniga yana juda ko'p boshqa yo'lovchilar kelib to'xtabdi. Non do'konidagi bolakay ham, Maldzone va Montenapoleone ko'chalari chorrahasida turuvchi regulirovkachi ham, o'n sakkizinchi tramvay haydovchisi ham, hattoki birinchi tramvay haydovchisi ham — bari-bari boshini orqaga tashlagancha osmonga qarab turardi... Vagon nazoratchilari ham tramvaylardan tushib, osmonga qaray boshlashdi, yo'lovchilar ham yerga tushib oldi, hammalari gal bermay bir biriga so'z qotib boshladilar.

— Mana bu mo'jizani qarang-a!

— Ko'z ko'rib, quloq eshitmagan hodisa!

— Buning taajjublanadigan joyi yo'q! Yana obinonni reklama qili-shayotgan bo'lsa kerak-da!

— Obinonga buning nima daxli bor?

— Bo'lmasa pishloqni-da!

— E, qo'ying-e! Sizning fikri-yodingiz tomoq ekan-da. Mening bi-lishimcha, hali yeyiladigan shlyapa bino bo'lganicha yo'q.

— Qiziq, bular rostdan shlyapalarmi o'zi?

— Yo'q, vilosiped qo'ng'iroqchalari! Axir ko'zmi u yoki po'stak-ning yirtig'imi?

— Shlyapaga o'xshab ketyapti. Darvoqe, o'sha — boshga kiyiladi-gan shlyapa bo'lsa kerak, a?

— Ie, siz shlyapani qaeringizga kiyasiz bo'lmasa? Burningizgami?

Lekin bahslar uzoqqa cho'zilmabdi. Shlyapalar trotuarlarga, yo'l-larga, avtomobillar ustiga kelib tusha boshlabdi, ba'zilar tramvay oynalaridan kirib ketaveribdi, yana boshqalari to'g'ri do'konlarning ichiga kelib tushayotganmish. Odamlar ularni qo'lga olib, o'zlariga o'lchab ko'risharmish.

— Mana bu katta keldi!

— Bunisini kiyib ko'ring-chi, janob Biyankini!

— Ayollar shlyapasi-ku, bu!

— Unda rafiqangizga olib bera qolasiz.

— Maskaradga kiyib chiqadi-da.

— To'ppa-to'g'ri! Men ayollar shlyapasida idoraga bormaymanku...

— Menga ho' anovisini uzatib yuboring, ha ha, o'shani! Buvimga loyiq keladi!

— Lekin uni avval men tanladim.

— Yo'q, men!

Ba'zilar butun oila a'zolari uchun deb bir yo'la uchtdan, to'rtta-dan shlyapani qo'ltiqlariga tiqib olishdi.

Odamlar qanchalik ko'proq terib olishsa, osmondan shlyapalar shunchalik ko'proq yog'ilar edi. Trotuarlar va ko'chalarning yuzi-ga, ayvonlar va tomlarga shlyapalar ko'rpaday to'shalib qolibdi. Ular ming xil edi: oddiy shlyapalar, shlyapachalar, beretlar, qozoncha shlyapalar, silindrlar, sombrerolar, kovboycha shlyapalar, cho'qqina-mo shlyapalar, lentali va lentasiz shlyapalar... Hisobchi Biyankini qo'-lidagi shlyapalar o'n yettitaga yetsa hamki, hamon ketgisi kelmasmish.

— Kunda-kunda shlyapa yomg'iri yog'ib turibdimi, — deb mulohaza yuritib-di u. — Bundan foydalanib qolish kerak. Bir umrlik qilib yig'ib olishim kerak, buning ustiga boshim endi o'sib kattalashmaydi ham...

- Kattalashmaydi-ku, lekin kichrayishi mumkin!
- Nega kichrayarkan?! Siz nimaga shama qilayapsiz bu bilan? Aqling qisqarib qoladi demoqchimisiz?
- Qo'ying, shuni ham ko'nglingizga olib o'tiribsizmi! Undan ko'ra mana bu soyabonsiz shlyapani olsangiz-chi.

Osmondan esa shlyapalar yoqqani-yoqqan edi...

Bir shlyapa to'g'ri regulirovkachining boshiga kelib tushsa bo'ladimi! Bechora, ko'cha harakatini yo'lga solishni ham yig'ishtirib qo'ygandi, chunki shlyapalar duch kelgan yerga kelib tushmoqda edi-da. Regulirovkachining boshiga tushgan shlyapa general furajkasi bo'lib chiqdi, hamma buni yaxshilik alomatiga yo'yib, yaqinda uning xizmatida ko'tarilish bo'ladi, degan yakdil qarorga keldi.

Xo'sh, shundan keyin nima bo'ldi deysizmi?

Ertakning birlinchi tugashi

Oradan bir necha soat o'tgach, Frankfurt Mayndagi aeroportga «Ali-taliya» aviakompaniyasiga qarashli ulkan havo layneri kelib qo'nibdi. Aynan mana shu yerda o'tkaziladigan g'aroyib xalqaro shlyapalar ko'rgazmasi uchun turli-tuman bosh kiyimlar to'plash maqsadida bu samolyot yer yuzi bo'ylab sayohatga chiqqan ekan.

Qimmatbaho yukni kutib olgani merning o'zi chiqibdi. Shahar orkestri mana shu ulug' tantanaga atab professor Iogann Sebastianya Lyudovik Baxleyn yozgan «O shlyapa, shlyapa, sen — boshlarning bezagi!» degan madhiyasini ijro eta boshlabdi.

Biroq madhiyani oxirigacha ijro etishning iloji bo'lmabdi, keyinroq aniqlanishicha, havo layneri faqat... kema komandiri bilan ekipaj a'zolarininggina shlyapalarini keltiribdi, xolos.

Ma'lum bo'lishicha, uchuvchi yanglishib, reklamaga mo'ljallangan ko'rgazma plakat va varaqalari o'rniga Milan uzra shlyapalarni sochib yuborgan ekan, Lombard poytaxti ustiga sharros quygan shlyalalar jala sining asl sababi shundan iborat ekan. Bunday zo'r boqibeg'amlikka yo'l qo'ygani uchun uchuvchi juda munosib tarzda jazoga tortilibdi — rappa-rosa yarim yil u samolyotini shlyapalarsiz boshqarishga mahkum etilibdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

O'sha kuni osmondan shlyapalar yog'ilibdi.

Ertasiga esa soyabonlar yog'ilibdi.

Uchinchi kun bo'lsa shokolad konfet qutilari to'kilibdi. Undan keyin muzlatgichlar, kir yuvish mashinalari, proigrevatellar, har bir o'ramida yuztadan bulon kubiklari, bo'yinbog'lar, pirojniylar qiymalangan kurka tovuqlar yog'ibdi. Nihoyat, ming xil sovg'achalar bilan bezatilgan yangi yil archalari uchib tushibdi... Shahar turli-tuman narsalar ostida qolib ketibdi. Uylarning yeridan tortib shiftgacha narsalar bilan to'lib-toshibdi. Ayniqsa savdogarlarning holi juda tang bo'libdi, chunki ularning cho'ntaklarini qappaytirib olish borasidagi barcha rejalari chippakka chiqibdi-da.

Ertakning uchinchi tugashi

Shlyapalar yomg'iri soat to'rtgacha davom etibdi. Bu paytga kelib mashhur Milan sobori oldidagi maydonda shlyapalar tog'i haykalidan ham yuqorilab ketibdi. Galereyaga olib kiradigan yo'lakni poxol shlyapalar devori to'sib qolibdi. So'ngra soat to'rtu bir daqiqacha kuchli shamol ko'tarilibdi va shlyapalarni ko'chalardan dumalatib ketibdi. Shlyapalar tobora shiddat bilan dumalabdi, keyin esa havoga ko'tarila boshlabdi, ba'zilar tramvay simlariga ilinib qolibdi.

— Shlyapalar uchib ketyapti! Uchib ketyapti! — deb qichqiribdi odamlar. — Lekin nima uchun uchib ketyapti?

— Hoynahoy, shu ketishda ular Rimga borib tushsa kerak?

— Siz buni qayerdan bilasiz? Ular o'zi sizga shunday dedimi?

— Rim qayoqda! Ana, ko'rmayapsizmi, ular Komo ko'liga qarab yo'l olgan-kul

Shlyapalar, bamisoli qaldirg'ochlar galasidek, xuddi yo'lovchilarning boshi uzra, uylarning tomi ustidan juda juda balandlikka ko'tarilibdi-da, ko'zdan g'oyib bo'libdi. Shu-shu, ularning qayoqqa uchib ketganini hech kim bilolmabdi. Chunki ular na Konoga, na Busto Arsitsiyaga borib qo'nibdi. Milan savdogarlari ham yengil nafas olishibdi — ular uchun bu chindan ham qora kun bo'lgan ekan-da.

ODAMLARNING BIR XILLIGI NIMADA

Kunlarning birida kechki payt bir bola o'yinchoqlarini saralab o'tirgan ekan. Daf'atan u quti ichidan tog'ni sug'urib olibdi. Bu o'yinchoqni u dadasi yordamida ohor yelimi bilan yopishtirib-yopishtirib, eski gazetalardan yasagan edi. Mana bunisi esa jajji plastmassa archa,

mana bu oyna parchasi bo'lsa xuddi chinakam ko'lday yaraqlaydi, eng oxirida archani bezantirishda kerak bo'ladigan yaltiroq yulduzchalar chiqibdi. Ikkinchi quti ichidan bola bir nechta plastmassa qo'g'irchoq — ikkita cho'pon bilan bir qancha qo'yni, kapitan bilan o'choq oldida o'tirgan kampirni, kattakon salla o'ragan savdogar sehrigarni olib qo'yibdi. Bola cho'pon bilan qo'ylarni tog' yon bag'riga teribdi, eng cho'qqiga esa sehrigarni o'tqazibdi. Kampirni esa yo'l yoqasiga joylabdi. Odamlar juda kamk-u! Huv shkakf ustida turgan qutida nima bor bo'lsa? E-ha! Unda eski, hammaning esidan chiqib ketgan qo'g'irchoqlar bor-ku! Qani, bir ochib ko'raylik-chi! U quti ichidan qizil tanli hindini, qaysidir qabilaning so'nggi vakilini, kabinasida uchuvchi o'tirgan propellersiz kichkinagina samolyotni, shim kiygan va qo'lida gitara tutgan qandaydir qizchani (qiziq, u bu yerga qanday kelib qolgan ekan!) olib qo'yibdi. Odatda o'g'il bolalar qo'g'irchoq o'ynamaydilar... Lekin yaxshilab nazar solib qarasa, mana bu qizaloq chakki emasga o'xshaydi... Bola uni kashtan qovurib o'tirgan kampirning yoniga qo'yibdi. Jangovar boltasini yelkasiga qo'yib olgan qizil tanli hindini bo'lsa qo'ylardan sal nariga turg'azib qo'yibdi. Uchuvchili samolyot bilan yulduzlarni archaga ilib chiqibdi. «Yomon chiqmadi chamam-da, — deb o'ylabdi bola. — Teatrning xuddi o'zi bo'ldi-qo'ydi!» Shu top onasi chaqirib qoldi-yu, bola noiloj u yerdan ketdi. Uxlash vaqti bo'lgandi. Ko'p o'tmay bola uxlab qoldi.

U uxlabdi-yu, buyoqda uning qo'g'irchoqlari uyg'onibdi. Eng avval cho'ponlardan biri ko'zini ochibdi. U atrofni ko'zdan kechiribdi-da, nima gapligini bilgach, qattiq xafa bo'libdi. «Qo'lida boltasi bilan suruvimga qarab kelayotgan anovi odam kim bo'ldi ekan?» deb ko'n-glidan o'tkazibdi cho'pon.

— Hoy! Kimsan? Senga nima kerak bu yerda? Qani, jo'nab qolchi, bo'lmasa itlarga talataman!

— Auf! — deb javob qilibdi qizil tanli odam va jim bo'lib qolibdi.

— Nima? Bundoq odamga o'xshab gapirsang-chi! Darvoqe, gapirishin-gning hojati yo'q, faqat tezroq bu yerdan qorangni o'chirsang bo'lgani!

— Men ketmayman, — debdi qizil tanli odam. — Auf!

— Nega bolta ko'tarib olgansan bo'lmasa? Tag'in qo'ylarimdan o'g'irlab ketishni mo'ljallayotgaya bo'lmasin?

— Bolta bilan daraxt yiqitaman. Tun sovuq. Men olov yoqmoqchiman.

Bir vaqt kampir uyg'onib qolibdi va ro'parasida turgan qizga ko'zi tushibdi.

— Qo'lingdagi anavi narsa nimaydi?
— Gitara.
— Ko'rmasmanki, uning gitara ekanini ko'rmasam. Men uni hozir boshingga urasanmi demoqchiman! Biz ko'proq karnay bilan sur-nayni yoqtiramiz.

— Lekin gitaraning ovozi juda yoqimli bo'ladi. Bir eshitib ko'ring-a.

— Voy-voy, ylg'ishtir bu matoyingni, xudo urdiketdi! Odamning jinnsini chiqarib yubordilaring-ku! Voy tovba! Bu hozirgi yoshlardan xudoning o'zi asrasin! Menga qara, mana bu kashtanlar bilan savalab qolmasimdan issig'ing borida tezroq bu yerdan tuyog'ingni shiqilla-tib qol-chi! Kashtanlarim naq joningni sug'urib olgudek bo'lib turib-di. Olovda xo'p toblanib, tekkan joyini uzib oladi-yal

— Men kashtanni jonimdan yaxshi ko'raman! — debdi qiz.

— Hali masxara qilishni ham bilasanmi? Kashtanlarimni tortib ol-moqchimisani? Huv sendaqa vijdensiz o'g'ri qizni ko'tarsin! Hozir ko'r-satib qo'yaman senga!.. Hoy, odamlar, yordam bering! O'g'ri, o'g'rini ushlang! O'g'ri qiz paydo bo'libdi, hoy odamlar!

Biroq shu asnoda uyg'onib ketgan uchuvchi motorni gurillatib yurgizibdi-da, kampirning dod-faryodini hech kim eshitmabdi. U ko'l va tog' ustini ikki-uch aylanib uchibdi, hammaga hushchaq-chaqlik bilan qo'l silkiydi va qizil tanlining oldiga borib qo'nibdi. Bundan jahli chiqqan cho'ponlar darhol uning oldiga chopacha kelishibdi.

— Nega uchib kelding? Qo'ylarimizni cho'chitmoqchi bo'ldin-gmi? — deb uni qiyin-qistoqqa ola boshlashibdi.

— Yo bomba tashlab, kulbalarimizni vayron qilmoqchiming?

— Menda bomba degan narsaning o'zi yo'q-ku, — deb javob be-ribdi uchuvchi. — Bu sport samolyoti. Xo'p desangiz, sizlarni uchi-rishim mumkin.

— Uchaver o'zing! Faqat bu yerdan tezroq qorangni o'chirib, bizni tinch qo'ysang, shuning o'zi yetarli!

— Ha, ha! — deb shovqin solibdi kampir. — Mening kashtanimni tuyib olmoqchi bo'lgan mana bu shumtaka qizni ham birga ola ket...

— Buvi-i-jon, — debdi qiz, — yolg'on gapirib nima qilasiz? Agar bersangiz, kashtanlaringizni naqd pulga sotib olaman.

— Mana bu yer yutkur gitara-pitarasi bilan qo'shib ola ket!

— Menga qara, hoy qizil bashara, — debdi cho'ponlardan biri qi-zil tanliga murojaat qilib, — sen ham isitmang borida jo'nab qol-chi! Bizga sendaqa qaroqchilarning keragi yo'q!

— Qaroqchilar ham, gitara ham kerakmas bizga, — qo'shimcha qilibdi kampir.

— Gitara — bu eng dilbar kuy, degani-ku, — javob beribdi qizil tanli.

— Ana, eshitdilaringmi! Men buni to'la qo'llab-quvvatlayman.

— Onajon, — gapga aralashibdi uchuvchi, — nega bunchalik jahlingiz chiqadi? Undan ko'ra sinoradan bitta yaxshi kuy chalib berishini so'rang. Hammamiz baravar yayrardik.

— Qani, yig'ishtiringlar maynavozchilikni; — deb xitob qilibdi cho'ponlardan biri. — Hozir uchalangiz yo yaxshilikcha jo'nab qolasiz, yo men sizlarga boshqacha kuy chalib beraman.

— Men hech qayoqqa ketmayman, — debdi qizil tanli. — Men so'zimdanda qaytmayman.

— Men ham ketmayman, — uni quvvatlabdi qiz, — do'stim Shiddatli Ho'kiz aytganidan chiqmayman. Mening ham so'zim bitta...

— Men ham, — debdi uchuvchi, — uzoqlardan uchib kelganman. Aslida-ku sira ketgim yo'q edi ya. Qani, qizaloq, bizga bitta quvnoq kuy chalib ber-chi, zora kayfiyatimiz ko'tarilib, boshqacha o'ylay boshlasak.

Qiz ortiq tarang qilib o'tirmay, gitara torlarini cherta ketibdi.

Ertakning birinchi tugashi

O'sha zahoti cho'ponlar tayoqlarini o'ynatib, qizga o'qtala ketishibdi, iltarini chaqirib, olkashlay boshlashibdi.

— Qani, yo'qoltinglar! Ketinglar!

— Ol, Qopqir! Bos ularni, Bo'ribosar!

— Hayda hammasini!

Qizil tanli joyidan bir qadam ham jilmabdi, faqat jangovar boltasini xiyol tepaga ko'taribdi.

— Men hech qayoqqa ketmayman, — debdi u. — Auf! Lekin uchuvchi boshqacha yo'l tutibdi.

— Bo'пти, — debdi u, — yoqalashishning nima keragi bor. Qani, chiq samolyotga, qizaloq! Sen ham chiq, Shiddatli Ho'kiz! Motor yurib turibdi. Xo'sh, hamma chiqib bo'ldimi? Kettdik!

Motorini gurillatgancha samolyot ko'l va tog' uzra havoga ko'tarila boshlabdi va xonani aylanib parvoz qila boshlabdi.

— Qayoqqa uchib ketyapmiz? — deb sorabdi qiz, shamol uchirib ketmasligi uchun gitarasini mahkamroq ushlab.

— Men ilgari emin-tinch yashaydigan juda ham bir yaxshi ulkan qutini bilaman, — debdi uchuvchi.

— O'sha qutini men ham bilaman!

— Men ham! Auf!

— Unday bo'lsa, auf, to'g'ri o'sha qutiga qarab uchdik! Hu ana u, pastda ko'rinib turibdi. Xudoga shukr, og'zi hali ham ochiq turgan ekan. O'shanga borib qo'namiz!

— Auf! — debdi qizil tanli hindi. Aftidan, u unchalik xursand emasga o'xshardi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Qizcha gitara chala boshlagan ham ekanki, cho'ponlar tayoqlarini o'ynatib, unga tahdid qila boshlashibdi.

— Bo'pti, bo'pti! — debdi qiz xo'rsinib, — gitara sizlarga yoqmayaptimi? Unda men uni urib sindiraman. Faqat itlaringizni bu yerdan daf qiling, yo'qsa ular shimimni tilka-pora qilib tashlaydi.

— Mana bu boshqa gap, — debdi kampir. — Kel, men senga kash-tan beraman.

— Avval menga bir oz un bering, — iltimos qilibdi qiz. — Shiddatli Ho'kizni boshqa rangga bo'yab qo'yaylik. Shunda cho'ponlar uni ko'rib g'ashlanmaydigan bo'lishadi.

— Bu o'ying chakki emas! — debdi cho'ponlar, — sen o'zing bunga nima deysan, hoy qizil tanli jonivor?

— Auf, — javob beribdi qizil tanli. Keyin oq rangga bo'yab qo'yishlari uchun o'zini itoatkorona tutib beribdi.

— Samolyot-chi? — so'rabdi cho'ponlar.

— Bilasizlarmi, samolyotni nima qilamiz? — debdi uchuvchi, — samolyotni yoqib, gulxan qilamiz va atrofida o'tirib, isinamiz.

— Bu ham yaxshi maslahat! Bugun, ayniqsa, tun juda salqin keldi.

Shunday qilib, gulxan ularning barchasining joniga ora kirib, inoq qilib qo'yibdi. Hatto cho'ponlar ham surnaylari ovozi maqomida gulxanni aylanib, o'yinga tushishibdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Qiz endi gitara chala boshlagan ham ekan, cho'ponlar birdaniga chaqirilmagan mehmonlarga tashlanishibdi. Biroq kimningdir amrona tovushi yangrabdi:

— To'xtanglar!

Hamma joy-joyida qotib qolibdi.

— Kim u?

— Sehrgar-kul U tog'dan tushib keldi va bizga yaqinlashmoqda. Sizning kelganingizdan boshimiz osmonga yetdi, mehribon zot!

— Mening o'z ismim bor — Gaspar, «mehribon zot» emas.

— Assalamu alaykum, Gaspar! — debdi qiz.

— Vaalaykum assalom, qizalog'im! Sen chalgan kuyni eshitdim, u menga juda yoqdi.

— Auf! — deb yubordi qizil tanli.

— Salom, salom, Shiddatli Ho'kiz, Qora Lochin, Qaldiraq Bulut yoki seni tag'in nima deb chaqirsam ekan. Salom, salom, uchuvchi. Sizlarga ham salom, cho'ponlar, sizga ham salom, buviyon! Qovurilgan kashtan hidi dimog'imga urilganday bo'layaptimi?..

— Mana bu qiz mendan tortib olmoqchi bo'luvdi...

— Be, bo'lmagan gap! Sizga shunaqa tuyulgan. Qiz aslo o'g'rilar-ga o'xshamaydi!

— Unda mana bu boltali ro'dapo nima qilib yuritibdi? — qichqirishibdi cho'ponlar. — U bu yerga nima uchun kelgan?

— Buni o'zidan so'rab ko'rdilaringmi?

— So'rab nima qilamiz? Qo'ylarimizni o'marib ketmoqchiligi shund-q ham ko'rinib turibdi-ku.

— Men tinchlik istayman... — debdi qizil tanli hinda, — men tin-chlik sevaman.

— Ana, eshitdilaringmi? — debdi Gaspar. — Tinchlik hamma-ga — oqlarga ham, qoralarga ham, yayov yurib ketayotganlarga ham, samolyotda uchib ketayotganlarga ham, surnay chalayotganlarga ham, gitara chalayotganlarga ham — hammasiga faqat tinchlik ke-rak. Odamlar aslo bir-biriga o'xshamaydi, ular rang-barang, turli-tuman. Lekin ular faqat bir narsada bir xil — hammalari tinchlik istaydilar.

Cho'ponlar istihola ichida jim bo'lib qolishibdi. Keyin kampirning qizga aytgan gaplari eshutilibdi:

— Menga qara, hoy qoqvosh, sen rostdan ham kashtanni xush ko'-rasanmi? Ma, oli Olaver, men seni mehmon qilyapman, sotayotganim yo'q... Siz-chi, hay uchuvchi bolam, kashtan yemaysizmi? Siz-chi, ja-nob Shiddatli Ho'kiz... Kechirasiz, sizning ismingizni yaxshi eshitol-may qoldim... Kashtanni yaxshi ko'rasizmi?

— Auf! — deb javob beribdi qizil tanli hinda.

PROFESSOR DAHSHATLINUS

Professor Dahshatlinus shogirdi Iblisinus bilan birgalikda anchadan beri bir juda ham xatarli kashfiyot ustida ish olib borar edi. Ismiga qarab shu narsani bilib olish unchalik qiyin emaski, u o'taketgan dahshatli olim bo'lgan, iste'dodi qanchalik o'tkir bo'lsa, undan o'n baravar razil ham ekan. O'zining barcha bilimlarini va aql bovar qilmas qobiliyatini mutlaqo qabih maqsadlarini amalga oshirish yo'lida safarbar qilar ekan.

— Mana ko'rarsan, azizim Iblisinus, — der ekan u shogirdiga, — bizning atom ulkan ko'targichimiz tayyor bo'lib qoldi, u butun olamni zir titratib yuborishga qodir.

— Bunga zarracha shubha qilmayman, janob professor! Siz bu ulkan ko'targich yordamida Piza minorasini joyidan ko'tarib, uni Yevropadagi eng baland Monblan tog'ining cho'qqisiga qo'yganingizda qadrdon vatandoshlarimizning nechog'li hayratga tushishlarini shundoq ko'z oldimga keltirib turibman!

— Piza minorasini deysanmi? — kinoya bilan kulibdi Dahshatlinus, — Monblan tog'iga deysanmi? Bu qanaqa gustoxlik? Bu gaplarni qayerdan topding?

— Axir, professor, loyiha tuzayotganimizda...

— Nima deding? «Loyiha» tuzayotganimizda deysanmi? Aynan sen, muhtaram zot janob Iblisinus, nimani loyihalashtirgan eding? Shaxsan sen qanday kashfiyotga qo'l urgansan? Shokolad o'raydigan qog'oznimi? Sopsiz soyabonnimi? Qaynoq suvnimi?

— Xatoim uchun mingdan-ming uzr, professor Dahshatlinus. — itoatkorona nido solibdi xijolat ichida Iblisinus. — Siz, aynan va faqat siz ulkan ko'targichni loyihalashtirayotganingiz-da, Piza minorasi va eng baland Alp cho'qqilarini men eslagan... hah esim qursin, siz eslatgan edintiz...

— Ha-ha, bu haqda gapirganimni aniq eslayman. Lekin men buni faqatgina ehtiyot yuzasidan eslatgan edim, jonim va hurmatlim Iblisinus. Dunyodagi jamiki odam bolasi bilan valaqlashib ketaveradigan yomon odating borligini bilib, shunday qilgandim, axir senga sutchi-ning yugurdagiyu novvoyning shogirdi ham, eshikbonu eshikbonning o'gay ammasining opasi ham bab-baravar-ku...

— Men uni tanisam o'lay agar! Qasam ichib aytamanki, janob professor, eshikbonning o'gay ammasining opasini tanimayman va so'z beramanki, u bilan tanishishga zinhor-bazinhor harakat ham qilmayman! .

— Yaxshi, uaday bo'lsa bu haqda boshqa og'iz ochish yo'q. Men senga shu narsani aytmoqchi bo'lib yurardim. Mehribon va ahmoqlarning axmog'i Iblisinus, men senga ko'pda ishonmas edim. Va o'zimning haqiqiy rejalarimni sendan pinhona tutish maqsadida Plza minorasi bilan bog'liq voqeani ataylab ichimdan to'qlib chiqargan edim. Rejalarim o'ta maxfiy saqlanishi lozim edi.

— Qachongacha maxfiy saqlamoqchi edingiz, o'rtoq professor?

— Kechagi kungacha, har narsaga qiziquvchanim Iblisinus. Mening o'sha rejalarim nimalardan iboratligini bugun bemalol bilib olsang bo'laveradi. Yana bir necha soatdan keyin ishimizga xotima yasaymiz. Kechqurun esa ketamiz.

— Ketamiz?

— Ha-da! Mana shu ulkan ko'targichda, albatta.

— Qayoqqa yo'l olamiz, sir bo'lmasa ayting?

— Koinotga, azizim Iblisinus, so'roq belgisini naqadar yoqtiradigan qadrdonim!

— Koinotga!

— Yana ham aniqrog'i — Oyga!

— Oyga!

— Yanglishmasam sen so'roq alomatidan undov alomatiga o'tib ketyapsan. Lekin imillagandan foyda yo'q. Mening rejalarim bunday. Atom ulkan ko'targichim bilan Oyni ko'taraman-da, uni mehvaridan chiqarib yuboraman va holatimkoniyatiga ko'ra samoviy kenglikdagi boshqa biror joyga ko'chirib o'tqazaman.

— Qoyil!

— O'sha joydan turib, azizim Iblisinus, biz yerliklar bilan gaplashamiz.

— Ko'z ko'rib, quloq eshitmagan mo'jiza!

— Oy yana o'z joyiga qaytishini xohlaysanmi? Uni endi yangi egasi — professor Dahshatli Dahshatlinusdan sotib olasiz. Qanchaga sotib olamiz deysanmi? Uning vazni qancha bo'lsa, shuncha oltinga.

— Aql bovar qilmaydi!

— Oltin hisobiga! Tushundingmi, Iblisinus! Oltinga!

— Ming bor aql bovar qilmaydi!

— Endi mag'zini chaqqandirsan?

— Chaqdim, professor! Bu yigirmanchi asrning eng shoh g'oyasi.

— Men ham shunday o'ylayman — va eng mudhish g'oyasi. Men tarixga barcha zamonlarning va xalqlarning eng iblisona, eng dahshatli odami bo'lib kirishga jazm etdim. Endi, Iblisinus, belni bog'lab, ishga kirish!..

Tezda atom ulkan ko'targich uzil-kesil tayyor bo'libdi. Bu g'alati apparat teshilgan g'ildiragini almashtirish uchun avtomobilni ko'tarish lozim bo'lganda qo'llaniladigan odatdagi o'sha ko'targichga juda o'xshab ketarkan. Faqat buni! xiyol kattaroq bo'lib, ichida ikkita o'rindig'i bor samoviy kabinaga kelib tutashar ekan. O'zining iblisona maqsadini boshlash uchun professor Dahshatlinus shogirdi bilan belgilangan vaqtda xuddi shu kabinaga kirib joylashdi. Kashfiyotchi bilan shogirdi qo'qqisdan vujudlarida paydo bo'lgan titroqni bosib, bir-biriga bildirmaslikka tirisha boshlashdi.

- Tinchlan, Iblisinus!
- H-h-ha... janob... prof-f-fe-ssor...
- Buncha tutilasan, o'zingni qo'lga olsang-chi!
- H-h-ha... s-s-janob... prof-f-fe-ssor-r-r...
- Ma, mana bu xapdorini yutib yubor. Birdan yengil tortasan.
- Rahmat, professor Dahshatlinus, men butunlay o'zinga keldim!
- Juda soz! Teskari sana, Iblisinus...
- Minus besh... minus olti... minus yetti...
- Men senga teskari sana dedim, teskari!
- E-ha, kechirasiz, mana, mana, hozir! Minus besh... minus to'rt... minus uch... minus ikki...
- Start!

Ertakning birinchi tugashi

O'sha kuni kechqurun Oy osmonga chiqmadi. Avvaliga odamlar uni bulutlar orasiga yashiringan deb o'ylashdi. Biroq osmon musaffo edi, yulduzlar charaqlab turardi, biroq Oydan hamon darak yo'q edi.

Uzoq qidiruvlardan so'ng astronomlar oxiri uni topishdi. U juda ham uzoqda, taxminan Chiyon yulduzlar turkumi orasida mittigina nuqtaga o'xshab ko'rinib turardi.

— Yashiringan joyini qaranglar-a! Bu yer uning xayoliga qanday keldi ekan-a?

Shu asnoda professor Dahshatlinusning ovozi, xuddi Yerdagiga o'xshab, barcha radioprnyomniklarda baralla jarangladi:

— Diqqat! Diqqat! Dahshatlinus gapiradi! Dahshatlinus Yerni chaqiradi! O'zingiz ko'rib turganingizdek, men sizdan Oyni tortib oldim. Agar uning o'z joyiga qaytishini xohlasangiz, oltin hisobida haqini to'lab qo'ying. Uning vazni qancha bo'lsa, shuncha oltin to'laysiz. Astronomlar uning og'irligini gramm grammigacha biladilar. Javobni

rosa bir kecha-kunduz kutaman. Agar shartimga rozi bo'lmasangiz, men Oyni portlatib yuboraman va siz uni hech qachon ko'rolmaysiz! Gaplarimni to'liq anglagan bo'lsangiz kerak? Hech qachon ko'rmaysiz! Diqqat-diqqat! Dahshatlinus gapiradi...

Yerdagilar uning aytganlarini yaxshiroq uqib olishlari uchun iblisona olim o'z shartini yana ikki marta takrorladi. Bag'oyat noyob iste'dod sohibi bo'lgani jonibidan uning uchun sayyoraning barcha radiostansiyalariga bir varakay chiqish, o'zingizdan qolar gap yo'q, tirnoqcha ham qiyinchilik tug'dirmabdi. Biroq ularni qattiq qayg'uga solgan narsa shu bo'libdiki, Oynning yo'qolib ketishi Yerdagilarni zarracha tashvishga solmabdi. Amerika Qo'shma Shtatlari, Italiya, Fransiya, Xitoy, Yaponiya va boshqa juda ko'p yirik mamlakatlar o'sha zahoti koinotga bir biridan charaqlagan ko'plab Oy yo'ldoshlarini yo'llabdilar. Bundan Oy nuri ilgarigidan ham ko'proq yorita boshlabdiki, hatto yorug'dan uyqumiz xarom bo'lyapti, deb ba'zilar norozi ham bo'lishibdi.

Professor Dahshatlinus esa alamidan burnini tishlagancha Oyda qolishga majbur bo'libdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Oynning yo'qolib qolishi Yer yuzidagi barcha odamlarni qattiq hayajonga solibdi.

— Oy nurisiz endi qanday qilib nafas olamiz? — deb so'rasharkan xayolparastlar.

— Elektr quvvatini tejayman deb men har kuni Oy nurida o'ringa yotar edim. Nachora, endi lampochkani yoqishimga to'g'ri kelarkanda? — deb yozg'irarkan allaqanday qurumsqoq.

— Oyimizni qaytib bering, — talab qilar ekan gazetalar.

Allaqanday muttaham esa, Oyni sotib olish uchun oltin yig'ishni maxsus qumita menga topshirdi, deb uyma-uy, eshikma-eshik yura boshlabdi. Uning yolg'onlga uchib, uzugi, sirg'asi, marjoni va munchog'ini berib yuborgan soddadillar ham talaygina topilibdi. Bir necha kilogramm oltinni yig'ib olgach, haligi muttaham Venesuelaga juftakni rostlab qolibdi va shundan keyin u haqda hech kim hech narsa eshitmabdi.

Bashariyatning va Oy nurining jazmanlari baxtiga o'sha paytlarda Orta ko'll bo'yidagi Dahshatlinusdan ham iste'dodliroq va kashfiyotchiroq bo'lgan, biroq unday g'addor va olchoq bo'lmagan bir olim yashar ekan. Uning ismi Ohanraboyus ekan. Atigi bir necha soat ichidayoq, hech kimga bir og'iz aytmay va bildirmay, u atom ulkan

ohanrabosini ixtiro qilibdi va shu ohanrabo yordamida Oyni o'zining ilgarigi eski mehvariga qaytaribdi. Professor Dahshatlinusning ulkan ko'targichni butun dahshatli kuchi bilan harakatga keltirmoqchi bo'lgan hamma urinishlari chippakka chiqibdi. U Ohanraboyusning ulkan ohanrabosi oldida pashshachalik ham bo'lmay qolibdi. Qattiq qayg'u-ga botgan alamzada Dahshatlinus Yupiter sayyorasida qo'nim topibdi.

Odamlar esa Oyni kim va qanday qilib, boz ustiga bir chaqa ham sarf harajatsiz joylga keltirib qo'yganini bilisholmabdi. Ohanraboyus esa shuhratga sira qiziqmas ekan va hech kimga bir og'iz bir narsa aytmabdi. Darvoqe, u bu paytda boshqa bir buyuk kashfiyot bilan band ekan — umrbod uzilmaydigan tugma ixtiroasi ustida ish olib bormoqda ekan. Aynan shunday tugmalar ixtirochisi sifatida tarixga kirganining sababi ham shu ekan.

Ertakning uchinchi tugashi

Professor Dahshatlinus bergan «Start!» komandasi eshitilishi hamonoq keskin ovoz yangrab-di, uydagi qo'shnilari buni politsiyachilar mashinasining sirenasi deb o'ylashibdi. Ixtirochi bilan shogird esa bir necha lahzadan keyinoq Oydagi qandaydir kichkinagina bir kraterga borib qolishibdi.

— Qoyil, janob professor! — hayajon ichida qichqirib aytibdi Iblisinus qo'llarini ishqalab. — Ming karra qoyil!

— Jim! — jahl bilan debdi Dahshatlinus — Garchi Iblisinus boshqa miq etib og'iz ochmagan bo'lsa ham u bir ozdan keyin yana: — Jim! — deb qichqiribdi.

Professor Dahshatlinus uchinchi marta: «Jim!» deb qichqirgandan keyin Iblisinus qandaydir ishkallik sodir bo'lganini anglabdi, Keyin bilsa bahaybat ulkan ko'targich o'zining iblisona quvvatini bekorga hayf qilmoqda ekan. Oy o'zining azaliy va abadiy mehvaridan tirnoqcha ham nari-beri bo'lmasmish. Sizga shuni aytib qo'yishim joizki, fanning barcha sohaları bo'yicha iste'dodli va ixtirochi olim sanalgan professor Dahshatlinus uzunlik va og'irlik o'lchovlari bilan aslo chiqisholmas ekan. Oyning vaznini aniqlash chog'ida tonnalarni sentnerga aylantirishda u xatoga yo'l qo'ygan ekan. Ma'lum bo'lishicha, uning ulkan ko'targichi aslida bizning Oyimizdan o'n baravar yengil bo'lgan oyga mo'ljallab yasalgan ekan. Alamdan professor Dahshatlinus hatto ingrab yuboribdi. Keyin esa u samoviy kemachasiga o'tiribdi-da, sho'rlik shogirdi Iblisinusni bir stakan suvsiz, qo'rquvdan

o'ziga kelishi uchun bir dona karamelsiz Oy kraterida tashlab, koinot bag'riga singib ketibdi.

KIMDIR YIG'LAYAPTI

Yetti qavat ko'rpasi tagida bir dona no'xat qolganidan uxlay olmagan malika haqidagi ertakni eshitganmisiz? Eshitgan bo'lsangiz, bir yoshi ulug', g'oyat odamshavanda, ehtimolki, yer yuzidagi eng odamshavanda kishi haqida hozir men sizga aytib bermoqchi bo'lgan bu ertakning mazmunini darrov anglab olasiz.

Bir kuni u o'ringa yotib, endi chiroqni o'chirmoqchi bo'lgan ham ekanki, birdan kimningdir yig'lagani qulog'iga chalinibdi.

«Ajab, — deb hayron bo'libdi yoshi ulug' janob, — bu kim bo'lishi mumkin? Yoki uyda qandaydir begona zot bormi?»

U o'rnidan turibdi, yelkasiga xalatini solibdi va o'zi istiqomat qiladigan mo'jazzina xonachasini aylanib chiqibdi, hamma chiroqlarni yoqib, burchak-burchaklarni ko'zdan kechiribdi...

— Ie, hech kim yo'q-ku! Balki, qo'shnilardan birontasinikida bo'lsa kerak...

U yana o'ringa kirib yotibdi, biroq ko'p o'tmay uning qulog'iga yana kimningdir yig'lagani eshutilibdi...

— Ovoz, hoynahoy, ko'chadan kelyapti, — debdi o'ziga-o'zi janob. — Bo'lmasa-chi, kimdir o'sha yoqda yig'layapti! Birrov chiqib, qarab ko'ray-chi, o'zi nima gap ekan. — U o'rnidan turibdi, qalinroq kiyinib olibdi, chunki tun juda sovuq ekan-da, keyin ko'chaga chiqibdi.

— Ana, senga yig'layotgan odam! Xuddi biqinimda yig'layotgan-ga o'xshayotuvdi, bu yoqda bo'lsa hech zog' yo'q-ku! Balki qo'shmi ko'chadadir?..

Shu tariqa u yig'i ketidan quvib, ko'cha ketidan ko'cha, maydon ketidan maydon oshib, butun shaharni yurib o'tibdi va o'zini shaharning eng chekkasida ko'ribdi. Shu asnoda uning ko'zi yo'lakda turgan bir cholga tushibdi. U bir uyum janda-jundalar ustida yotganча kuyibo'rtanib ingrar ekan.

— Nima qilyapsiz bu yerda? — hayron bo'lib so'rabdi yoshi ulug' janob. — Tobingiz yo'qmi?

O'ziga murojaat qilishayotganini ko'rib, chol qo'rqib ketibdi.

— A? Kim bu? Uy sohibimisiz?.. Xo'p-xo'p, men ketaman... Hozir, hozir ketaman...

— Ketib, qayoqqa borasiz?

— Qayoqqa deysizmi? Qayoqqa bo'lardi, boshim oqqan tomonga-da... Mening uyim yo'q, yaqin qarindoshlarim ham yo'q. Men shu yerga kelib o'rnashib oldim... Bugun tun shunaqangi sovuq keldiki! Bog'dagi skameykada ustingizga gazeta yopib bir uxlab ko'ring-a. Bu-naqada abadiy uyquga ketish hech gap emas... Siz men bilan ish tut-mang. Men ketaman, ketaman...

— Yo'q, shoshmang, to'xtab turing! Men uy sohibi emasman...

— Unda mendan nima kerak sizga? E-ha, surilibroq o'tiraymi?... Ke-ling, o'tiring! Mening ko'rpa-ko'rpacham yo'q. Joy esa ikkalamizga yetadi!

— Men, bilasizmi, nima demoqchi edim... Uyimda, haliginday... bar oz iliqroq... Divanlm ham bor...

— Divan deysizmi? Issiq dedingizmi?

— Qani turing, ketdik! Keyin, bilasizmi, nima qilamiz? Uyquga yotishdan ilgari bir piyoladan qaynoq sut ichamiz...

Shunday qilib, yoshi ulug' janob bilan uy-joysiz chol ikkalovi uzun-qisqa bo'lib yo'lga tushishibdi. Ertasiga esa yoshi ulug' janob cholni kasalxonaga jo'natibdi. Chunki, bog'da va bog' yo'laklarida o'tkazgan sanoqsiz tunlardan keyin u qattiq shamollab qolgan ekan. Yoshi ulug' janob uyga kechga yaqin qaytib kelibdi. U endi o'ringa kirib yotmoq-chi bo'lgan ekan, tag'in kimningdir yig'lagani qulog'iga chalinibdi.

— Yana o'sha gap, — uh tortib debdi u. — Uyni qidirib o'tirmasam ham bo'ladi. Uyda hech kim yo'qligini shundoq ham bilaman.

Uyqu shunaqangi qistoqqa olayaptiki... Lekin mana bu yig'i ovozi miyangni kemirib, uxlagani qo'yarmi? Chiqib bir qaray-chi...

Kecha kechqurun bo'lganidek, yoshi ulug' janob uydan chiqibdi-da, aftidan allaqayoqdandir juda uzoqdan eshitilayotgan yig'i ovozini quvib ketibdi. Yurib boraveribdi, boraveribdi, butun shaharni yurib o'tibdi. Ana shundan keyin bo'lgan gaplar chindanam g'aroyibdan-g'aroyib-da! Buni qarangki, ne mo'jiza ro'y beribdi-yu, u boshqa sha-harga kelib qolibdi! Keyin o'zini uchinchi bir shaharda ko'ribdi, biroq hamon kim yig'layotganini bilolmay hayron bo'libdi. Mana, u endi butun viloyatni yurib o'tibdi. Va oxirida baland tog'lar bag'ridagi bir kichkinagina qishloqqa borib qolibdi. Shu yerda u bir g'arib ayolni ko'ribdi. Ayol to'shakda yotgan bemor bolasi oldida o'tirib yum-yum yig'larmish, chunki shifokorga boruvchi odami yo'q emish.

— Men bolani yolg'iz tashlab ketolmayman-ku! Ko'chaga olib chi-qishning esa sira iloji yo'q — qor gupillab uryapti.

Tevarak-atrof rostdan ham oppoq qor bilan qoplangan edi.

— Yig'idan foyda yo'q, — ayolni tinchitishga urinib debdi yoshi ulug' odam. — Menga ayting-chi, shifokor qayerda turadi? Unga o'zim borib kelaman. Siz hozircha bolaning boshiga ho'l latta bosib turing, yengil tortadi.

Yoshi ulug' janob ayolga yordam berish uchun qo'lidan kelgan hamma narsani qilibdi. Shundan keyin u uyga qaytibdi. Endi yotib uxlamoqchi bo'lgan ham ekanki, juda yaqinda, yonginasida, shundoq oshxonada kimningdir yig'layotgani alaynaoshkor eshitilibdi. Bir inson bolasi ko'z yoshi to'kib, yig'lab turganda qaysi bag'ritosh jim qarab tura oladi deysiz! Yoshi ulug' janob xo'rsinibdi, kiyinibdi, ko'chaga chiqibdi va tovushni quvalab ketaveribdi. Shunda u vujudida yana g'alati bir tuyg'u his qila boshlabdi, ya'ni mo'jlza bilan o'zini qandaydir yot bir mamlakat-da, dengizning narigi tomoniga o'tib ketganday seza boshlabdi. U yoqda esa urush ketayotgan bo'lib, juda ko'p odamlar boshpanasiz qolgan ekan, chunki uylari bombardimon qilinib, yer bilan yakson bo'lib ketgan ekan...

— Mahkam bo'ling, bardam bo'ling! — deb ularga dalda beribdi yoshi ulug' janob. Yana qo'lidan kelgancha yordam ham beribdi. Shunga qaraganda, qo'lidan uncha-muncha ish ham kelar ekan-da. Har holda odamlar yig'lashdan to'xtabdi. Va yoshi ulug' janob uyga qaytibdi. Biroq bu paytga kelib tong otib qolganidan yotib uxlashga hojat qolmabdi.

— Bugun kechqurun, — deb o'zicha ah'd qilibdi yoshi ulug' janob, — ertaroq yotib uxlayman.

Shunga qaramay, qayerdadir, kimdir har doim yig'lab turadiku. Har doim kimgadir qaerdir yoqmaydi — bu xoh Yevropada bo'lsin yoki Afrikada — baribir. Yoshi ulug' janobning qulog'iga esa har doim kimningdir yig'isi chalinib turar, sira unga tinchlik bermas ekan. Bu hol har kuni, har tuni sodir bo'lar ekan. Yig'i uni ta'qib qilishni bir zum qo'ymaskan. Go'hida esa kimdir juda-juda uzoqdan, yer kurrasining narigi chekkasidan turib yig'lar ekan-u, baribir yoshi ulug' janobning sezgir qulog'i uni ilg'ab olarkan, Yig'ilar kelaverar va sira uxlagani qo'ymas ekan...

Ertakning birinchi tugashi

Bunday bo'lishiga sabab yoshi ulug' janob juda ham yaxshi odam ekan. Baxtga qarshi, muttasil kam uxlaganlikdan u juda tajang, hat toki haddan tashqari tajang bo'lib ketibdi.

— Bir tinchgina uxlay olsam edi, — der ekan u armon bilan xo'rsinib. — Kun ora bo'lsa ham rozi edim! Aytmoqchi, tovba, buyorug' olamda mendan boshqa inson zoti qurib ketganmi? Nahotki, bu

yig'i mendan boshqa biron kimsani tashvishga solmaydi? Nahotki, o'rnidan turib, bu yig'layotgan kim bo'ldi ekan, deb bundoq uyoq-buyoqqa qarash mendan o'zganing xayoliga ham kelmaydi!

Ba'zida esa yig'i ovozi yana eshitila boshlaganda u o'ziga-o'zi tasalli berishga harakat qilarkan:

— Bugun bormayman! Shamollaganman, belim og'rib turibdi... Bas, shunday bo'lgach, hech kim meni xudbinlikda ayblay olmaydi.

Biroq kimdir, qayerdadir shunday alam bilan, o'rtanib yig'lar ekanki, bechora yoshi ulug' janob qanday o'rnidan turib ketganini va yordamga shoshilganini o'zi ham bilmay qolarkan.

U o'zida tobora ko'proq charchoq his qila boshlabdi. Battar tajang bo'lib ketibdi. Bir gal hatto yig'ini eshitmaslik va birpasgina bo'lsa ham miriqib uxlab olish uchun yotishdan oldin qulog'i-ga paxta tiqib olishga qaror qilibdi.

«Faqat bir yo ikki marta shunday qilaman, vassalom, — debdi u o'ziga-o'zi, — birpasgina odamga o'xshab orom olish uchun shunday qilaman. Axir, goho inson o'ziga jinday dam berib turmasa bo'larkanmi».

Shu-shu u qulog'lga bir oy paxta tiqib yotibdi.

Bir kuni kechqurun u qulog'iga paxta tiqmabdi. Yotib, jim quloq solibdi. U yarim tungacha uxlamabdi, kutib yotaveribdi, ana-mana eshutilib qoladi deb o'ylabdi, biroq hech qanday yig'i-pig'i ovozi kelmabdi. Hech kim yig'lamabdi, faqat allaqayer — uzoq uzoqlardan itlarning hurishi eshutilibdi, xolos.

— Yo hech kim yig'lamay qo'ygan, — debdi u oxiri, — yo men kar bo'lib qol-ganman. Nima ham derdim, qaytanga yaxshi bo'ldi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Shundan keyin juda ko'p yillar mobaynida har kuni tunda yoshi ulug' janob o'rnidan turar va har qanday obhavoda birovlarning joniga ora kirgani yer yuzining u chekkasidan-bu chekkasiga bo'zchining mokisidek zir qat nar ekan. U endi juda kam uxlar, shunda ham tushlikdan keyin uxlar, hattoki yechinmay, o'zidan ham keksaroq o'rindiqla o'tirib uxlar ekan.

Bu odamga bir narsa bo'lib qolmaganmikan, deb qo'shnilari turli shubhalarga bora boshlashibdi.

— Qiziq, tunlari u qayoqlarda yurar ekan-a?

— Qaerlarda sanqishi bir xudoga ayon! Bunaqalarni sayoq deydi, nahotki shunga ham aqling yetmaydi?

— O'g'rilik qilib yursa ham, ajab emas...

— O'g'rilik deysizmi? Bo'lmasa nima qilardi tunda? Lekin juda to'pib aytdingiz!

— Izidan tushib ko'rish kerak...

Kunlarning birida yoshi ulug' janob turadigan ko'pqavatli uydan bir kishinikiga o'g'ri tushibdi. Qo'shnilar bir ovozdan buni yoshi ulug' janobga to'nkashibdi. Uning xonasiga kirib tintuv qilishibdi, hamma narsani ostin-ustin qilib yuborishibdi. Yoshi ulug' janob esa qarshilik ko'rsatishga tirishibdi:

— Men aybdor emasman! Men aybdor emasman!

— Shunaqami hali? Xo'sh, bo'lmasa ayting-chi, tunlari qayerlarda sanqib yurasiz?

— Men... men... Haligi... Men Argentinada edim, bir dehqon sigirini yo'qotib qo'yib, topolmay yurgan ekan, shuni...

— Voy, behayo-ey! Argentinada emish!.. Sigir qidirishib yurgan emish!..

Ertakning uchinchi tugashi

Uchinchi tugashi hali nihoyasiga yetgani yo'q.

Nihoyasiga yetganda ham taxminan mana bunday bo'lardi. Ajoyib tunlardan birida butun yer yuzida bironta ham kishi, hattoki bironta ham chaqaloq ko'z yoshi to'kmabdi... Ertasi kuni tunda ham shunday bo'libdi... Shundan keyin yer yuzida ko'z yoshi to'kuvchi va baxtidan noluvchi bironta inson zoti qolmabdi.

Ehtimol, qachonlardir shunday bo'lar ham. Afsuski, yoshi ulug' janob mana shu baxtli kungacha barhayot bo'lishi uchun juda keksalik qilar ekan. Lekin u ilgarigidek tunlari o'rnidan turib, yig'li ovozi kelgan tomonga shoshar ekan, chunki u shunday yaralgan bo'lib, yaxshi zamonlar kelishidan aslo umidini uzmas ekan.

SEHRGAR YOQAMAN

Bir g'arib sehrgar bo'lgan ekan... Ehtimol, iye, o'zi, sehrgar bo'latu-rib qanaqasiga g'arib bo'larkan, deb hayron qolayotgandirsiz? Odatda ertaklarda bu ikki so'zning yonma-yon kelishiga hech ko'zingiz tushmaydi. Lekin mana bu sehrgarimiz esa o'zi sehrgarlarning sehrgari bo'lsa ham, baribir juda g'arib yashar ekan. Shuning uchun u barcha mijozlaridan mahrum bo'lganiga ancha zamonlar bo'libdi.

— Nahotki, — der ekan u turib-turib tutaqib ketgan paytlarda, — endi hech kimga kerak bo'lmay qolgan bo'lsam?! Ilgarilari buyurtmachilarim ko'pligidan qaysi birining iltimosini bajarishni bilmay, shoshib qolar edim! Birovga u kerak bo'lardi, birovg'a — bu Men hech bir maqtanmasdan ayta olamanki, o'z ishimni juda puxta bilaman!.. Bundoq atrofni aylanib, nima bo'lganini bir qarab chiqmasam bo'lmaydi, shekilli. Ehtimol, mendan ham zo'rroq yana boshqa sehrgar paydo bo'lgandir? U bilan tanishib olishim kerak...

Sehrgar aytganiday qilibdi ham. U o'zining qimmatbaho asbob uskunalarini — sehrli tayoqchasini, afsunlar kitobini va bir necha xil tilsimli kukunlarni olibdi-da, «huv» deya yo'lga tushibdi.

Ketaveribdi, ketaveribdi, kun-bo'yi yo'l yuribdi. Kechqurun, nihoyat, qandaydir bir uychaga duch kelibdi. Sehrgar uyni dukillatibdi: «Duk, duk, duk!»

— Kim? — ichkaridan ayol kishining ovozi kelibdi.

— Do'stlaringizdanman, sinora, do'stlaringizdan!

— Juda soz! Kiravernng! Do'stlarim meni ko'rgani kam kelishadi. Qani, o'tiring! Sizni nima bilan siylasam ekan-a? Sizga qanday yordamim tegishi mumkin?

— Bu gaplarni menga aytyapsizmi? Yo'q, sinora, tashakkur! Sira bezovta bo'lmang! Balki, mening sizga yordamim kerakdir? Bilasizmi, men sehrgarman. Mening ismim YoqaMan.

— Sehrgarman deysizmi? Juda qiziq-ku!

— Ha-ha, sehrgarman. Mana bu tayoqchani ko'rayapsizmi? Ko'rinishdan oddiy bir tayoqcha, lekin aslida-chi? U sehrli tayoqcha! Men bor-yo'g'i ikkitagina so'z aytsam bo'lgani. Ha, bor-yo'g'i ikkitagina. Bu so'zlarni mendan boshqa hech kim bilmaydi. Aytishim bilan osmondagi yulduz yerga inib tushadi-da, uyingizni charog'on qiladi...

Shu yerga kelganda uy sohibasi uning so'zini bo'libdi:

— Hah, esim qursin, shoshmang, men hozir chiroqni yoqama! Xayol surib o'tirib, qorong'i tushganini ham payqamabman. Meni ma'zur tutasiz-da! Mana, hammasi joyida bo'ldi. Darvoqe, siz menga chiroq xususida so'z yuritayotgan edingiz, shekilli?

Biroq sehrgar shunday hayron bo'libdiki, bir og'iz bir narsa deyishga ham tili aylanmabdi. U og'zini katta ochganicha, xuddi «hap» etib yutib yuboradigandek, lampochkaga ag'rayib qarab qolibdi.

— Ammo... Sinora, bu qanday qilib qo'lingizdan keladi?

— Niman! aytayapsiz? E-ha, chiroqmi! Shunchaki ulagan edim, lampochka yondi-ku! Elektr deganlari bu jonning huzuri ekan-ku!

Sehrgar Yoqa-Man o'zicha yangi «elektr» so'zini darrov ko'ngliga joqilib olibdi. «Mana, ko'rdingmi, — ko'nglidan o'tkazibdi u, — mendan kuchliroq sehrgarning ismi nima ekan-a?!»

Keyin u o'zini o'nglab olibdi-da, suhbatni davom ettiribdi:

— Boya aytganimdek, sinora, men sehrgarman, aql bovar qilmaydigan mo'jizalar ko'rsatishga qodirman. Masalan, suvli stakanga mana bu kukundan bir chimdini tashlagan zahoti bu yerdan juda uzoqda turgan odamning ovozi qulog'ingizga baralla eshitiladi.

— Voy, buni qarang-a, — dedi sinora yana uning so'zini bo'lib, — bu gapingizdan santexnikka qo'ng'iroq qilishim kerakligi esimga tushdi-ya! Meni ma'zur tutasiz? Mana raqami... Allo? Bu santexnikmi? Ergaga kelib, oshxonadagi kranni tuzatib bera olmaysizmi? Rahmat, rahmat! Xayr! Mana, hammasi joyiga tushdi.

Sehrgar Yoqa-Man anchagacha lom-mim deyolmay qolibdi.

— Sinora, ayting-chi, siz hozir kim bilan gaplashdingiz?

— Santexnik bilan... Axir o'zingiz eshitib turgan edingiz ku! Bu telefon degani juda jonning huzuri-da...

Sehrgar yana o'yg'a tolubdi: «Ilgari eshitmagan va ko'rmagan tag'in bir ajoyibotning shohidi bo'ldim! Qara-ya, dunyoda shuncha raqobatchilarim bor ekan-u! ...»

Keyin shunday debdi:

— Menga qarang, sinora, mabodo bu yerdan juda ham uzoqda turgan biron-bir kimsani ko'rishni istar edingiz-mi? Aytgan zahotingiz bajo keltiraman! Menda yana bir xil kukun borki, uning yordamida...

— Hay, bugun o'zi menga nima bo'lgan-a? — deb sinora yana sehrgarning gapini og'zidan olibdi. — Hozir televizorni qo'yaman. Axir chang'ichilar musobaqasini ko'rmoqchi edim-ku. Bilasizmi, o'g'lim tog' chang'isi sporti bo'yicha chempion! Hozir qo'yaman, balki ko'rishga ulgurarmiz hali... Ha, ana aytmadimmi, qarang, qanday yaxshi-ya! Mana bu mening o'g'lim bo'ladi! Ana-ana, ko'rdingizmi, hamma bilan borib ko'rishyapti! Bundan chiqdi, u yana g'olib bo'libdi! Ko'rdingizmi, qilichday yigit bo'lgan! Ha-ya, sal bo'lmasa g'aflatda qolib, ko'rsatuvni ko'rolmay qolar ekanmiz. Sizning eslatib qolganing juda soz bo'ldi-da... Rostdan ham siz sehrgar ekansiz!

— Ha, sinora, men boshda sizga aytgan edim-ku, sehrgarman deb. Mening ismim Yoqa-Man!

— Qo'yaverasiz! — debdi sinora hayajondan suhbatdoshining so'zlari qulog'iga ham kirmay. — Bu televizor deganlari turgan bitgani hikmat ekan!

Bechora sehrgar bu yangi so'zni ham esida saqlab qolish uchun ikki qayta so'rashga to'g'ri kelibdi va ko'nglidan shunday o'ylar kechibdi. «Mana, senga yana bir raqobatchi! Nima uchun menga qiladigan ish qolmaganini endi angladim — hamma yoqni turli sehrgarlar tutib ketgan ekan, tag'in hammasi mening nomimga da'vo qiladi...»

Keyin u astoydil yana har qanaqangi xizmat bo'lsa, tayyor ekanligini bayon qila ketibdi:

— Shu desangiz, sinora, boya aytganimday, men buyuk, mashhur sehrgarman! Men sizning biron xizimatingizga yarab qolarmikinman — shuni bilgani kelgan edim. Mana, o'zingiz qarang: mana bu — afsunlar kitobi, mana bu — sehrli tayoqcha...

Ertakning birinchi tugashi

O'sha kuni sehrgar Yoqa-Manning bironta ham mo'jiza ko'rsatolmaganini tushuntirib o'tirishga hojat bo'lmasa kerak. U jahon bo'ylab so'nggi bor sayohat qilib chiqqandan beri yer yuzida juda ko'p o'zgarishlar sodir bo'libdi. Elektr chirog'i, telefon, televizordan so'ng bo'yaqish sehrgar yana yuzlab mo'jizalarning guvohi bo'libdi. Ilgari minglab sehrgarlar rosa ter to'kkan bu mo'jizalar endilikda oddiy odamlar ixtiyorida bo'lib, hammasini ularning o'zlari boshqarar ekanlar. Buning uchun tugmachani bosib, shunchaki yoqar ekanlar, vassalom.

Yorug' dunyo asli qanday tuzilganini obdon bilib olish maqsadida sehrgar bir quchoq gazeta sotib olibdi. Ulardan malum bo'lishicha, sayyoramizda hali raqobatchilarning qadami yetmagan joylar to'lib-toshib yotibdi ekan — elektr, telefon, televizor va shunga o'xshagan qulayliklar hamma yerda ham mavjud emaskan, o'zlariga bunday zamonaviy mo'jizalarni sotib olish uchun yonlarida puli yo'q odamlar dunyoda hali juda ko'p ekan.

«Mana bu zo'r ish bo'ldi! — deb sehrgar o'zicha qo'llarini bir-biriga ishqalagan ekan, ulardan chirs-chirs uchqunlar sachrabdi. — O'sha yoqqa boraman! U yoqda hali men qiladigan ishlar ko'p ekan! U yerda, hoynahoy, menga o'xshagan sofdil, kekxa sehrgarlar hurmatini joyiga qo'ysalar kerak!»

Ertakning ikkinchi tugashi

Sehrgar kekxa sinoraning so'zlarini diqqat bilan eshitibdi, uning uyini ko'zdan kechiribdi. Uyning turli-tuman maishiy texnika bilan

jihozlanganini ko'ribdi-yu, hozirgi zamonda g'aroyib mo'jizalar uchun o'rin qolmaganini anglabdi.

«Odamlar ancha aqlli bo'lib qolibdi, — deb o'ylabdi u, — biz sehrgarlarning yetti uxlab tushimizga kirmagan qayoqdagi balo-battarlarni o'ylab topadigan bo'lib ketishibdi. Shuning uchun, azizim Yoqa-Man, qo'lingni yuvib, qo'ltig'ingga surtaver. Hozirgi zamon tili bilan aytganda, moslashmasang, ishing pachava ekanligi shundoq ko'rinib turibdi. Boshqacha qilib aytganda esa yo hunaringni o'zgartir yoki tanama taqdir qo'yib, xasta keksalikni bo'yningga ol».

Sehrgar, albatta, ahmoq odam emas edi, yana bir oz mulohaza qilibdi-da, ko'p o'tmay o'zining ish rejalarini tuza boshlabdi. U bir xona ajratib, unda maishiy elektr asboblari do'koni ochibdi. U mollarini nasiyaga ham sotar ekan. Binobarin, tez orada boyib ketibdi, mashina sotib olibdi, Lago Majoro ko'lidagi eng yaxshi kurortda quling o'rgulsin villa quribdi, yaxta ham sotib olib, har yakshanbada ko'lda yaxta uchadigan bo'libdi. Agar shamol turmasa, u qayg'urmas ekan, o'zining kichikroq sehri bilan yelkanlarga puflar ekan-da, bir necha daqiqa ichidayoq narigi qirg'oqqa yetib olarkan. U yaxtasiga motor o'rnatishdan butkul voz kechibdi — benzin pulini tejarkan.

Ertakning uchinchi tugashi

O'sha kungi voqea sehrgar Yoqa-Man uchun qanchalik saboq bo'lganini qay so'z bilan aytsa bo'ladi! Agar u ahmoqroq bo'lganda bormi, mutlaqo o'zini yo'qotib qo'yishi hech gap emasdi-yov. Yaxshiyamki, u ahmoq emas edi, shuning uchun ham sinoraning uyida ko'rgan narsalari mo'jizaga hech qanday daxl qilmay, fan yutuqlari ekanini anglabdi. Boz ustiga idrok etishdan mahrum bo'lmagan odamzot nasliga mansub xilqat bo'lgani uchun ham u shunday mulohaza yuritibdi:

— Qarang, hech qanaqa sehrli tayoqcha-payoqchasiz ham odamlar qanaqangi ajoyibotlar ijod qilmaydi-ya! Topgan bor-yo'q qurollari esa aql bilan qo'ldan iborat, xolos. Kim bilib o'tiribdi deysiz, hali bundan keyin yana nimalar ixtiro qilmaydi! Aftidan, men uchun birdan-bir maqbul yo'l — bu iste'foga chiqish, oddiy odamga aylanish va bilimini oshirishga kirishishga o'xshab qoldi. Shoyad shundagina biron yangi narsa o'ylab topolsam.

Iste'foga chiqish uchun sehrgar sehrgarlar jamiyatiga iltimosnoma yozib o'tirmabdi ham. Buning uchun barcha keraksiz sehrli asbob-uskunalarini eng yaqindagi xandaqqa tashlab yuborsa, shuning o'zi

yetib-ortarkan. U shunday qilibdi ham. Xuddi yelkasidan tog' ag'darilganday, o'zini yengil his etib, mamnun holda yangi hayot sari shaxdam yo'l olibdi.

RINALDONING SARGUZASHTLARI

Bir kuni Rinaldo velosipeddan yiqilib tushibdi-yu, peshonasida mushday g'urra bilan uyiga kirib kelibdi. Ish qidirib boshqa mamlakatga ketgan ota-onasi uni xolasiga tashlab ketishgan ekan. Xolasi Rinaldoning ahvolini ko'rib, kapalagi uchib ketibdi. Kelib-kelib bu ham har doim va har narsadan qo'rqib ketaveradigan xolalar toifasidan ekani aytmaйсizmi!

— Rinaldo, qo'zichog'im, senga nima bo'ldi?!

— Hech nima bo'lgani yo'q, Roza xola. Velosipeddan yiqilib tushdim. Bor gap shu.

— Voy, o'lmasam, ahvolingni qara!

— Bu qanday bo'lganini siz aqalli ko'rganingiz ham yo'q-ku?

— Hamma gap shunda-da, ko'rganimda bunchalik qo'rqmagan bo'lardim.

— Keyingi safar yiqilishimdan oldin, albatta, sizni chaqiraman!

— Og'zingga shamol, Rinaldo, shu ham hazil bo'ldimi? Yaxshisi, ayt, nega velosipedni uyning ichiga sudrab kirasan?

— Uyning ichiga deysizmi? Yo'q, men uni har doimgidek, pastda, pod'ezdda qoldirdim.

— Unda mana bu velosiped kimniki? — deb xolasi oshxona burchagida turgan velosipedni ko'rsatibdi.

Rinaldo qayrilib qarabdi va devorga suyalib turgan qizil velosipedni ko'ribdi.

— Bumi? Bu meniki emas, Roza xola! Mening velosipedim yashil-ku.

— Aytmoqchi, yashil edi-ya... Unda kimniki bo'ldi bu? Velosiped o'zi bu yerga chiqib kelolmaydi-ku?

— Nima bo'пти, balki bu yerda arvohlar ish ko'rsatgan bo'lishi mumkin.

— Rinaldo, ular to'g'risida gapirma, o'tinaman sendan!

— Lekin chiroyli velosiped ekan-a?

Roza xola qattiq chinqirib yuboribdi. — Sizga nima bo'ldi, xolajon?

— Uni qara, tag'in bitta!

— Ie, rostdanam yana bitta velosiped paydo bo'lib qolibdi. Bunisi ham chiroyli ekan.

Sinora Rozani butunlay vahima chulg'abdi — shu paytgacha u hech qachon shunchalik qo'rqmagan ekan.

— Axir bu velosipedlarning bari qayerdan kelyapti?

— Juda oddiy, — deb tushuntiribdi Rinaldo, — qandaydir ajoyib mo'jiza o'z kuchini ko'rsatayotibdi, shekilli! Qani, borib ko'raylshk-chi, hali mening xonamga ham kirib qolgan bo'lsa-ya? Ana, aytmadimmi, qarang, Roza xola, u yerda ham velosiped turibdi! Hammasi bo'lib uchta bo'ldi! Agar shunday davom etaversa, ko'p o'tmay butun uy velosipedga lim-lim to'lib ketadi-ku...

Shu on Roza xola qo'rqqanidan shunchalik qattiq chinqiribdiki, Rinaldo hatto quloqlarini bekitib olibdi. Hali og'zidan «velosiped» so'zi chiqib ulgurmasidanoq xona ichi ko'z ochib-yumguncha velosipedga liq to'libdi.

— O'n ikkita velosipedcha vannaxonada, — deb beixtiyor sanashga tushibdi Roza xola, o'sha tomonga katta-katta ochilgan ko'zlari bilan vahimali qarab qo'yarkan. — Ikkitasi bo'lsa vanna qozonining ichida. Bas qil, Rinaldo! Bo'ldi, men ortiq bardosh berolmayman! — yolvoribdi u jiyaniga.

— Nimani aytayapsiz «bo'ldi» deb? Bunga mening nima daxlim bor? Ularni men yasab chiqarmayapman-ku! Topgan gapingizni qarang. Aqalli uch g'ildirakli velosipedni yig'ish qo'lmdan kelmaydiyu, bunaqalarga yo'l bo'lsin!..

— Jiring-jiring!

Xuddi osmondan tushganday stol ustida yilt yangi, hali qog'ozlari olinmagan xashamdor uch g'ildirakli velosiped bino bo'lib qolibdi. Qo'ng'irog'i esa, go'yo: «Men ham shu yerdaman!» degandek quvnoq jiringlab qo'yibdi.

— Jon Rinaldo, bas qil!

— Xolajon, nahotki bu narsa oz bo'lsa ham menga bog'liq deb o'ylayotgan bo'lsangiz?

— Bo'lmasam-chi, o'g'lim! Men aytmochimanki... Yo'q, men unaqa o'ylaganim yo'q... Lekin baribir, Rinaldo, iltimos qilaman, ehtiyot bo'l, og'zingdan boshqa bir marta ham «velosiped» yoki oddiy «uch g'ildirakli velosiped» so'zini chiqara ko'rma!

Rinaldo kulib yuboribdi:

— Agar gap faqat shunda bo'lsa, men mutlaqo boshqa narsalar to'g'risida bema'lol gaplashaveraman. Budilniklar haqida deysizmi, yoki tarvuzlar haqidami... Yoki bo'lmasa deydik, shokolad bo'tqasi yoki rezina etiklar haqidami...

Xola hushidan ketib yiqilibdi. Rinaldo bu buyumlarning otini aytishi bilan uy ichi budilniklarga, tarvuzlarga, bo'tqalarga va

etiklarga to'lib boraveribdi. Bu favqulodda va kutilmagan buyumlar xuddi arvohlarga o'xshab, to'g'ridan-to'g'ri yo'q joydan paydo bo'lmoqda ekan.

— Xola! Xolajon!

— A? Nima? Oh! — sal o'ziga kelgan Roza xola lablari bilan arang shivirlabdi.

— Rinaldo, azizim, huv anavi yerga borib o'tirgln-da, boshqa g'iring etma! Sen xolangni yaxshi ko'rasanmi? Unda o'tir-da, joyingdan qimirlama! Men esa professor De Sehrgarisga borib yo'liqay. Nima gapligini u yaxshi biladi.

Roza xola yo'liqqani ketgan professor De Sehrgaris nafaqaxo'r ekan va qo'shni uyda turar ekan, Roza xola biror mushkul masalani hal etmoqchi bo'lsa, doim unikiga chopar ekan, chunki professor sira yalin tirib o'tirmas, har doim uning gaplarini diqqat bilan eshitar va maslahatlar berar ekan. Faqat ulug' yoshdagi odamlargina ana shunday sabr toqatli va insofli bo'ladilar! Bu gal ham professor yalintirib o'tirmasdan, o'sha zahoti yetib kelibdi.

— O'zi nima gap?! — so'rabdi u Rinaldodan, — hoy yigitcha, nima ish qilib qo'yding?

— Salom, professor! Bilmadim! Aftidan bu uyda ar...

Biroq u arvohtar so'zini aytib ulgurmagan ham ekanki, Roza xola qo'li bilan shappa uning og'zini bekitibdi.

— Yo'q, Rinaldo, kerak emas, gapirma bu so'zni! Boshqa har qanday so'zni aytsang aytki, lekin arvohlardan og'iz ochi ko'rma!

— Sinora, bundoq tushuntirsangiz-chi, o'zi nima gap? — davom etibdi professor De Sehrgaris. — Nima bo'layapti o'zi?

— Buning nimasini tushuntiradi odam? U velosipeddan yiqilib, peshonasida g'urra orttirib olibdi. Endi bo'lsa, mana, o'zingiz ko'rib qo'ying: u qaysi buyumning otini aytmasin, og'zidan chiqar-chiqmas o'sha buyum darrov shu yerda paydo bo'lib qolayapti...

— Qarang, professor, — debdi Rinaldo, — masalan, men «mushuk» deyishim bilan...

— Miyov! — deb myyovlabdi pechka yonidagi stol ustida bor bo'lib qolgan mushuk.

— Hm! — debdi professor. — Hm! Tushundim!..

— Ana, ko'rdingizmi, shunaqa gaplar! Uning ota-onasi esa chet elga ketgan! Shunaqa bir dardi bedavoga yo'liqib qolgan.

— Buning nimasi dardi bedavo bo'larkan? — hayron bo'libdi Rinaldo. — Bu juda ajoyib narsa! Masalan, pistali muzqaymoq yegim kelsa...

Lop etip stol ustida pistali muzqaymoq solingan idish paydo bo'libdi.
— Ko'rinishidan juda zo'r muzqaymoqqa o'xshaydi! — debdi professor. — Attang, qoshiqchasi yo'qligi chatoq bo'ldi-da.

— Qoshiqcha! — amr qilibdi Rinaldo. — Yana bir kishilik! Yana bitta qoshiqcha! Siz-chi, xolajon, muzqaymoq yemaysizmi?

Biroq Roza xola javob bermabdi. U ya na hushidan ketib qolgan ekan.

Ertakning birinchi tugashi

Profeseor De Sehrgaris bemalol muzqaymoqni jig'ildoniga uribdi va suhbatni ham davom ettiribdi.

— Shunday qilib, — debdi u, — velosipeddan yiqilib tushganda ro'y berishi mumkin bo'lgan hodasa chog'ida Rinaldomizga jin ham urgani yo'q. Qaytanga nomini bir og'iz atashi bilan har qanday buyumning o'ziga ega bo'lish imkoniyatini tug'diruvchi mo'jizaviy qudrat uning vujudiga jo bo'libdi.

— Yo falak! — nido solibdi Roza xola.

— U yoqqa shoshmang, sinora, — davom etibdi professor. — Endi sizga jannat yer yuzida nasib bo'lgay.

— Qanday qilib?

— Juda oson. Rinaldo «milliard» so'zini og'zidan chiqarsa kifoya, siz milliarder xonim bo'lib turibsiz-da. Bordi-yu, «hovuzli dala hovli» desachi, o'zingizni suvga otavering. «Haydovchili avtomobil» desa, siz sayrga otlanayapsiz. Uning ota-onasi chet ellarda ish qidirib yurishi shart emas. Kim biladi, balki Rinaldo o'zining eski qadrdoni, professorni ham eslab qolsa, ajab emas. Uning uchun... Shoshma, shoshma! Hech narsa aytmay tur... «Kuchuk!» — mana sen nima deyishing kerak. Juda yosh ham, juda qari ham bo'lmasin, yaxshi bir taksa zotli kuchuk kerak... U menga sodiq do'st bo'ladi. Bilasizmi, bir o'zim uyda shunaqangi zerikamanki...

— Ham unaqa, ham munaqa taksa! — darhol takrorlabdi Rinaldo.

Taksa quvnoq akillabdi, orqa oyoqlarida tik turib, oldingi panjalarini professor De Sehrgarisning tizzalariga qo'yibdi. Professorning ko'zlaridan minnatdorlik yoshlari qalqibdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Xullas, professor De Sehrgaris gap nimadaligini tushuntirib beribdi.

— Maslahatim shuki, — deb qo'shib qo'yibdi u, — hech kimga lom mim demaysiz. Aks holda Rinaldongin boshi xatardan chiqmaydi.

— Voy, xudoyim nega axir?

— Juda oddiy: uning vujudidagi mo'jizaviy qudrat bitmas tuganmas boylilik manbaiga aylanishi mumkin. Bordi-yu, bu haqda bilib qolishsami, u yog'ini o'zingiz tasavvur qilavering, uning bu qudratidan foydalanib qolish uchun qanchalab yaramas insonlar Rinaldoni qo'lga tushirishga harakat qilmaydi, deysiz!

— Yo xudoyim ey!

Xola bilan jiyan bir-birlariga qarab qo'yishibdi va jimib qolishibdi.

— Nima qilish kerakligini, — debdi professor, o'rnidan turarkan, — nima qilish kerakligini ertaga hal qilamiz.

— Ertaga...

Kezi kelganda shuni aytib qo'yishim kerakki, professor De Sehrgaris ikki taraflama hayot kechirarkan. Kunduzi u professor, nafaqaxo'r ekan, kechalari esa butun Yevropa banklarini ship-shtydon qiluvchi mashhur qaroqchilar to'dasiga rahbarlik qilar ekan. De Sehrgaris o'z odamlariga qo'ng'iroq qilib, ularga Rinaldoni olib qochishni buyuribdi. Keyin uni to'xtovsiz «oltin, oltin» deb gapirishga majbur qilishibdi, natijada oltin shu qadar ko'p to'planibdiki, uni o'nta shatakli avtopoezdga limmo-lim to'ldirib ortilganda ham, bari joy bo'lishi amri mahol ekan, De Sehrgaris birinchi avtopoezdga o'ttiribdi-yu, qattiq bir signal bergancha jo'nab qolibdi. Shundan keyin hech kim uning qorasini ko'rmabdi. Rinaldo bo'lsa bu badbaxt «oltin» so'zini takrorlayverib, tovushi bitib, xirillab qolibdi. Lekin shunda ham biron-bir narsani tilga olishi bilan sehr o'z kuchini ko'rsataveribdi! Baribir Roza xola ham quruq qolmabdi — velosiped, budilnik, tarvuz va boshqa lash-lushlarni pullab, cho'ntagini qappaytiribdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Muzqaymoqni yeb bo'lgach, Rinaldo yana berishlarini so'rabdi. Lekin u buni shunchalik tez bajaribdiki, muzqaymoqli idish hali stolga qo'yilmasdan ilgari to'g'ri uning boshiga kelib tushibdi. Agar gap faqat muzqaymoqning o'zida bo'lganida, o'zingizga ma'lum, ish xamirdan qil sug'urganday osongina bitardi-qo'yardi. Lekin hamma balo shundaki... muzqaymoqli idish kelib-kelib Rinaldo velosipeddan yiqilganda orttirgan g'urraga kelib urilibdi. Ha-ha, shu urilgani juda chatoq bo'libdi-da. Shu daqiqadan boshlab Rinaldoning narsalar nomini aytishi behuda ketaveribdi — uning oldida avtomobil u yoqda tursin, bir chirik kartoshka ham paydo bo'lmabdi.

Endi men sizga Rimdan uncha uzoq bo'lmagan vodiya otarini boqib yurgan bir cho'pon haqidagi ertakni so'zlab beraman. Kechqurun qo'ylarini qo'raga qamarkanda, cho'pon nonni pishloq bilan yeb olarkan, keyin yerga poxol to'shab, dong qotib uxlarkan. Ertalab esa ob-havo qanday bo'lishidan qat'iy nazar, jazirama issiqmi, chirsillagan sovuqmi, qormi, yomg'irmi, dovulmi, bo'ronmi — hech narsaga qaramay, qo'ylari va iti bilan yaylovga qarab yo'l olar ekan. Shu tariqa ko'p oylarni uyidan uzoqda ayri holda o'tkazibdi. Bir hisobda hamma maza shu cho'ponniki ekan.

Bir kuni kechqurun u endi poxol to'shagiga yotmoqchi bo'lib turganida birdan kimningdir uni chaqirgan ovozi eshitildi:

— Cho'pon! Hoy cho'pon!

— Kim u?

— Do'stlaring keldi, cho'pon, do'stlaring!

— Nafsilamrini aytganda, mening do'stlarim unchalik ko'p emas. Bit-tasi mana bu sodiq ko'ppagim bo'ladi. Siz kimsiz? Sizga nima kerak?

— Yo'lovchiman. Bugun kun bo'yi yo'l yurib kelyapman. Ertaga ham uzoq safar poylab turibdi. Poezdga chiqay desam, yonimda sariq chaqa ham yo'q... ochman... O'zimcha, kel, shu yerga bir qo'nib o'taychi, dedim.

— Keling-keling, marhamat, o'tiring. Bisotimda shu non-u pishloqdan boshqa hech vaqo yo'q. Agar ko'nglingiz tortsa, ichishga suv bor. Tortinmasdan bemalol tamaddi qilib olavering!

— Tashakkur, juda ham tanti yigit ekansan! Pishlog'ing juda ham yog'liq, mazalik ekan! O'zing qilganmisan?

— Albatta, o'zim qilganman. Lekin non qotgan. Yumshoq nonni endi ertaga olib kelib berishadi. Agar bugun ertaga aylanib qolganda-ku...

— Tashvish qilma! Shunisiga ham shukr. Qorin ochganda ertangi yumshoq nondan bugungi qotgan non ilgari turadi.

— Sezishimcha, qursoq masalasiga kelganda siz talay narsaning farqiga borar ekansiz.

Yo'lovchi yeganicha yebdi, ichganicha ichibdi, Keyin, yotib damini olsin, degan niyatda cho'pon tagidagi poxoldan bir qismini unga tomon surib qo'yibdi. Ertalab ular quyoshning ilk nurlari charaqlaganda uyqudan turishibdi.

— Rahmat senga, cho'pon!

— Arzimaydi... Bir tutam poxol uchunmi...

— Lekin men shoh to'shagida yotgandan ham miriqibroq uxladim!

— Sezishimcha, uyqu masalasiga kelganda siz talay narsaning farqiga borar ekansiz...

— Men shunday yaxshi hordiq chiqardimki, — debdi yo'lovchi gapida davom etib, — evaziga senga bir sovg'a bermoqchiman, eslab yurarsan. Mana, ol!

— Sovg'a dedingizmi? Axir, bu... axir bu — uzuk-ku!..

— Ha-da, oddiygina temir uzuk. Esdalik uchun dedim-ku. Lekin yodingda bo'lsin — Yo'qotib qo'yma uni!

— Harakat qilaman...

— Asqotib qolishi mumkin...

— Siz shunday degach...

Shundan keyin ular ajrashib, biri u yoqqa, biri bu yoqqa ketibdi. Cho'pon uzukni cho'ntagiga solib qo'yibdi-da, o'sha zahoti esidan chiqaribdi.

Shu kuni kechasi uning qo'rasiga tish tirnog'igacha qurollangan ikki qaroqchi bostirib kiribdi.

— Qani, darrov so'y qo'zichoqni! — deb buyruq berishibdi ular cho'ponga. — Sixga tortib, kabob qil!

Bunaqa xudoning balolari bilan adi-badiga borib bo'larkanmi!

— Tuziga ehtiyot bo'l — ko'p ham bo'lmasin, kam ham! — do'q urishibdi ular.

Cho'pon kabobning tuzini raso qilishga tirishibdi, xudoga shukrki, ovqat chaqirilmagan mehmonlarning ko'nglidagiday bo'libdi. Hadeb do'q urishi, bo'lar-bo'lmasga buyruq beraverishiga qaraganda boshliqday ko'ringan bittasi hatto qo'l surtilgandan keyin shunday debdi:

— Qo'lingda gulday hunaring bo'la turib, nega qo'y boqlb yurganingga hayronman. Haqiqiy bovarchi ekansan ku...

— Qo'ldan kelganicha, taqsir...

— To'g'ri aytasan, sening qo'lingdan nima kelardi? Kabob pishirish ekan, kabob pishirib berding. Bizning qo'limizda nima keladi? Uni yeyish. Mana, pok-pokiza tushirdik. Qolgan gaplar esa keyin bo'laveradi.

— Qolgan gaplar, dedingizmi? Tushunmadim...

— Tushunasan, cho'pon, tushunasan! Baxtsizliging shundaki, sen bizning basharamizni ko'rding!

— Unchalik baxtsizman deb bo'lmaydi, — deb javob beribdi cho'pon. Bu bilan u, juda ham moxovbashara emassizlar, degandek bo'libdi.

Biroq qaroqchi unga nimada yanglishayotganini tushuntiribdi.

— Gap shundaki, azizim, qishloqqa qaytgach, sen biz haqimizda odamlarga so'zlashing turgan gap, shunda ish chappasiga ketishi mumkin. Yo noto'g'rimi? Sen biz haqimizda politsiyaga yetkazishing

mumkin: ha, bittasi keksaroq, bukchayganroq edi, ikkinchisi esa yoshroq, burnining uchida bir tutam soqoli bor edi, deysan...

— Burningizda hech qanaqa soqol-poqolingiz yo'q-ku!..

— Men shunchaki aytayapman. Xullasi kalom, sen biz uchun xavfli odam bo'lib qolding. Lekin qo'rqma, biz senga quling o'rgulsin qilib qabr qazamiz, hatto chekkalariga gullar o'tqazib qo'yamiz...

— Qabr? Ammo... Sizlarning maqsadingiz nima o'zi?

— Og'zingga qarab gapir — nahotki biz seni qabrga tiriklayin tiqsak?

— Meni o'ldirmoqchimisizlar hali?

— Odam degan darrov tushuna qolsa da, cho'ponvoy! O'ldirmasak bo'lmaydi. Qolaversa, bu unchalik qiyin ish emas. Ishlashdan ko'ra o'lish ancha oson narsa. Bu axir... Hoy cho'pon... Shoshmay turl! Qayoqqa ketding? Cho'pon! Qani, bo'l, sherik, sen anavi yerni qidir, men bu yerni qarayman. Cho'pon, chiq bu yoqqa, axir biz shuncha-ki hazil qilgan edik! Seni hech kim o'ldirmoqchi emas! Hozir bekin-machoq o'ynaydigan mahal ekanmi?.. Cho'pon!

Nima gap bo'lgan ekan o'zi, deb so'rayapsizmi? Bo'lgan gap shuki, qaroqchilarning do'q-po'pisalarini eshitgan cho'pon qo'lini cho'ntagiga tiqqan ekan, haligi temir uzukka tegib ketibdi. Shu lahzada u ko'rinmas odamga aylanib qolibdi. U hech qayoqqa ilgani yo'q, o'sha-o'sha joyida olov yonida o'tirgan ekan, lekin qaroqchilar uni ko'rishmayotgan ekan! Ular cho'ponni rosa chaqirishibdi, qo'rani boshdan-oyoq qidirishibdi, har lahzada otishga hozirlanib, miltiqlarining tepkisini ko'tarib ham qo'yishibdi, biroq barcha harakatlari zoye ketibdi! Chunki cho'pon o'zini bildirib qo'ymaslik uchun joyidan qimir etmay qaqqayganча o'taveribdi.

Ertakning birinchi tugashi

Oxiri qaroqchilar izlayverib rosa tinkasi quribdi va toqqa, o'zlarining yashirin g'orlariga qaytishibdi. Cho'pon esa qo'ylarini o'zining birdan-bir sodiq hamrohi bo'lmish sadoqatli ko'ppagiga qoldiribdi-da, o'zini bildirib qo'ymaslikka tirishib, ovoz chiqarmay, qaroqchilar izidan ketibdi. Baribir u oyoq ostidan chiqib qolgan quruq barg yo shag'al toshlarni bosib olarkan. Shunda qaroqchilar to'xtab, qo'rqa-pisa atrofni ko'zdan kechira boshlar, hech kim ko'rinmagach, yengil nafas olib, yana yo'lda davom etar ekan.

— Qiziq, — debdi oxirida boshliq, — menga hamisha orqamizdan kimdir ta'qib qilib kelayotganga o'xshab tuyuladi.

Narigisi uni ma'qullagandek bosh irt'ab qo'yibdi.

— Holbuki, hech balo ko'rinmaydi, — davom etibdi boshliq. Narigi qaroqchi bunga ham darrov bosh iring'ab javob qaytaripti. U birdan-bir qoidaga amal qilar ekan — boshlig'ining hamma gaplarini ma'qullab turar ekan.

O'rmon va tog'lar osha cho'pon ikki qaroqchi izidan juda uzoq yuribdi. Nihoyat, ular boshqa qaroqchilar kutib turgan g'orga yetib kelishibdi. Shunda uning qulog'iga qaroqchilarning suhbatlari chalinibdi va ularning gap-so'zlaridan qandaydir poezd yo'lini to'smoqchi, yo'lovchilarni tunamoqchi bo'layotganlarini bilib olibdi. Ko'p o'tmay hamma qaroqchilar yaxshilab qurollanib olibdi-da, yo'lga tushibdi. Bir o'zi qolgan cho'pon g'orni ko'zdan kechira boshlabdi, hamma burchak-kavaklarni qarab chiqibdi, hali u tosh, hali bu xarsang taglarini timirskilabdi. Oxiri poxol ostini titkilab, bir chuqurchani ko'rib qolibdi. Aslida bu yerga qaroqchilar talon-toraj qilib kelgan xazinalar, ko'pdan ko'p oltin, qimmatbaho buyumlar va pullar bo'ri terisiga o'rab, ko'mib qo'yilgan ekan.

Cho'pon xazinadagi narsalardan xaltasini to'ldirib olibdi, so'ng yomg'irpo'shini yerga yoyibdi-da, unga ham oltin-kumushlardan ketganicha o'rab-chirmabdi. Iziga qaytarkan, ko'targan yukining vazminligidan bukchayib, ixrab-sixrarkan. Hoynahoy, siz uni qadrdon qo'rasi va vafodor iti oldiga shoshayapti deb o'ylayotgandirsiz? Endi bu otarning unga nima keragi bor? Shunchalik boyib ketibdiki, istasa bunday otardan yuztasini sotib olishga qurbi yetarkan. Bas, shunday ekan, nega u yolg'iz yashaydi? Cho'pon to'g'ri shaharga qarab yo'l olibdi. Yo'lda u quvnoq bir qo'shiqni xirgoyi qila ketibdi: «Rim, ey go'zal Rim, Cho'ponni qabul qil, shohdan boy cho'pon keldi! Hay, yor-yor, aylanay, hay yor-yor, aylanay! Cho'ponni qabul qil, shohdan boy cho'pon keldi!»

Ertakning ikkinchi tugashi

Qidiraverib, qidiraverib rosa holdan toygan qaroqchilar oxiri ketishibdi. Cho'pon esa uning hayotini saqlab qolgan uzukni o'pib qo'yibdi. Ana shu o'pishi chakki bo'lgan ekan-da. Chunki u yana ko'rinadigan bo'lib qolibdi-da. Cho'pon buni darhol anglabdi, chunki shu paytgacha jimgina mudrab yotgan kuchuk to'satdan sapchib tushibdi-da, suyunganidan qattiq-qattiq hura boshlabdi.

— Barakalla! — debdi cho'pon. — Omadimiz chopganiki sen ham bilar ekansan. Shunaqa, do'stim, endi bu tuzsiz turmushimizning bahridan o'tmasak bo'lmaydiganga o'xshaydi. Mana bu ko'ngilga zig'ir yog'day tekkan ovsar qo'yilar bilan vidolashuv onlari keldi! Men izquvar, chakana izquvar bo'laman! Axir, mana bu uzuk yordamida men

har qanday va eng chigal ishlarni ham osongina bir yoqlik qila olaman-ku! Uylarga bemalol kira olaman, bezorilarni tuta olaman, dalillarni to'play olaman, izlarni qidirib topa olaman, suvratga tushira olaman va hokazo, va hokazo. Qisqasi eng epchil va abjir o'g'rilarni, eng mohir pul qalloblarini va eng dangalchi talonchilarni shappa-shappa ushlayman. Bir vaqt qarabsanki, butun Italiya va Shvetsariyaga dong'im yoyilgan. Hattoki butun Afrikada dovruc qozonsam ham, ajab emas!

Shunday bo'libdi ham. Bir necha oydan keyin qariyb butun Yevropa gazetolari faqat «Izquvarlar shohi», ya'ni o'ziga boshqacha laqab — Doktor Ko'rinmasius nomini taqib olgan kishi haqidagina yozadigan bo'libdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Omadi chopganidan cho'pon o'zida yo'q sevinibdi.

— Juda bahosi yo'q uzuk ekan! — debdi u. — Uni menga bergan odam ikki dunyoda ham kam bo'lmasin!

Biroq uni yo'qotib qo'yishdan qo'rqib, endi kechasi ham, kunduzi ham tashvishdan boshi chiqmay qolibdi.

— Cho'ntakda, — deb mulohaza yuritibdi u, — uzukni olib yurish mumkin emas — dastro'molni olayotib tushirib qo'yishim mumkin. Bir tushdimi, tamom deyaer! Qo'lga taqib yurishga esa arzimaydi — bor-yo'g'i temirdan-da. Yaxshisi, yashirib qo'yganga ne yetsin... Lekin qayerga yashiray? Ha, topdim, mana bu yerga! Mana bu daraxtda bop-ta kovak bor ekan...

U shunday qilibdi ham — uzukni daraxt kovagiga yashirib qo'yibdi. Keyin otarini yaylovga haydab boribdi-da, «bu uzukdan qanday foydalansam ekan», deb xayol sura ketibdi. Uning ko'ngliga juda ko'p, bir-biridan g'aroyib gaplar kelib-ketibdi, biroq ulardan bittasi ham amalga oshmabdi. Sababki, u otarini boqib yurganda uzukni bir mayna ko'rib qolibdi. Qush uni panjasida changallaganicha o'z uyasi-ga olib ketibdi, uning uyasi qayerdaligini esa bir o'zi-yu, xudo bilar-kan! Shu-shu, cho'pon ko'rinmas odamga aylanishdan abadiy mahrum bo'libdi, uzuk esa benom-u nishon yo'qolibdi.

SAYYORALARGA QATNAYDIGAN TAKSI

Bu sarguzasht esa milanlik taksi haydovchisi Peppino Kompanioning boshidan o'tgan ekan. Bir kuni kechqurun u mashinasini garajga qo'ygani

Genuya darvozasi tomon shoshmasdan ketib borardi. Uning shaxti pastroq ekan, chunki o'sha kuni ishi uncha yurishmabdi, buning ustiga qayoqdagi shallaqi va yoqimsiz mijozlar uchrab, ta'bini xira qilibdi. Ayniqsa, bir sinora uni xuddi ona sutini og'ziga keltirib yuboribdi. Uni do'kon oldida poylab oz emas, ko'p emas naq qirq sakkiz daqiqa qolib ketsa-ya! Buning uchun jarima ham to'lashga majbur bo'libdi. Mana, hozir ishdan qaytar ekan, bit-ta-yarimta hojatmand chiqib qolmasmikin deya Peppinoning ko'zi yo'lovchilarda edi. Ha, ana, qandaydir bir janob qo'lini silkitayapti!

— Taksi, taksil

— Marhamat! — Peppino darhol tormoz berib, mashinani to'xtatibdi. — Faqat shuni aytib qo'yayki, mening ish vaqtim tugayapti, Genuya darvozasi tomon ketyapman. Sizga yo'l bo'lsin?

— Qayoqqa bo'lsa, o'sha yoqqa, faqat tezroq haydang!

— Yo'q-yo'q, avval qayoqqa borishingizni ayting, baraka topkur, uzoqqami, yaqingami... ammo juda ham uzoqqa bo'lmasan...

— Haydayvering! Hech qayoqqa burilmang, faqat to'g'riga haydang. Tezroq!

— Xo'p bo'ladi, janob!

Peppino gaz pedalini bosibdi-yu, mashina shamolday yelib ketibdi. Orqani ko'rsatib turadigan ko'zgudan Peppino mijozlga razm solib qarabdi. Sadqai odam ket! «Qayoqqa bo'lsa o'sha yoqqa» emish... «Hech qayoqqa burilmang, faqat to'g'riga haydang, emish!» Mijozning bo'lsa yuzi ko'rinmasdi — boshini ko'tarilgan yoqasi ichiga tiqib, shlyapasi-ni bostirib kiyib olgandi. «Ana xolos! — deb o'ylabdi Peppino. — Balki bu o'g'ri bo'lsa-chi? Izidan hech kim quvib kelmayotibdimi, ishqilib, bir qarab qo'yish kerak... Yo'q, izidan tushmaganga o'xshaydi. Qo'llida na portfeli, na sumkasi bor — salt-suvoy. Faqat allaqanday xaltacha ko'rinadi, Ana, u xaltachani ochayapti... Ajab, bunisi nima bo'ldi ekan? Shokolad donasimi? Xuddi o'zi! Faqat negadir bu ko'k tuslimi? Ko'k tusli shokoladni umrimda ko'rmaganman. Bu bo'lsa og'ziga solib yeyaptiku. Darvoqe, har kimning o'z ta'bi... Birovga u yoqadi, birovga bu. Ana, ko'z ochib yumguncha manzilimizga yetib kelibmiz...»

— Hoy, menga qarang... O'zi nima gap? Nima bo'layapti? Nima qilyapsiz? Muddaongiz nima?

— Tashvish qilmang, — xotirjam javob beribdi mijoz. — Siz hech qayoqqa burilmay, faqat to'g'riga qarab haydayvering.

— Qanaqa to'g'rini aytayapsiz tag'in? Qayer to'g'ri, qayer qiyshiqligini farqlab bo'lmayapti-ku! Axir biz havoda uchib ketyapmiz! Yordam bering! Qutqaring!!

Qaysidir osmono'par bino ustida tikkayib turgan televizor antenasiga urilib ketmaslik uchun Peppino rulni keskin o'ngga qarab buribdi va yana bezovtalana boshlabdi:

— Mashinamni nima qilib qo'ydingiz? Bu qanday noma'qulchilik?

— Qo'rqmang. Hech narsa bo'lmaydi.

— Yana hech narsa deysiz-a! Taksi osmonda uchib ketyapti-yu, tag'in hech narsa bo'lmaydi, deb uqdirmoqchi bo'lasiz? Hech narsa deb aytishga oson... U-o', qarang-qarang, Milan sobori ustidan o'tayapmiz! Hozir to'g'ri uning nayzasiga borib urilamiz... E bore-e, menga desa battar bo'lsin! Har holda ahmoqona hazildan ko'ra muddaongiz nimaligini aytsangiz bo'darmidi?

— Bu yerda hech kim hazil-pazil qilmayotganini allaqachon anglashingiz lozim edi, — javob beribdi mijoz. — Ha, biz uchyapmiz. Tag'in nimada deng!

— Nimada deganingiz nimasi? Mening taksim raketa emas!

— Endi buni samoviy taksi deb hisoblayvering.

— Qanaqangi «samoviy taksi» bo'larkan? Buning ustiga samolyot boshqarish huquqim ham yo'q. Sizni deb hali jarima to'lamasam go'rga edi. Insof bilan bundoq tushuntirsangiz-chi, qanday qilib uchib ketyapmiz o'zi?

— Dunyoda bundan jo'n narsa bo'lmasa kerak. Mana bu ko'k shokolad donasini ko'ryapsizmi?

— Ko'rganda qandoq. Undan bir tishlam uzib yeganingizni boya ko'rgan edim.

— To'g'ri, undan bir tishlam tanovul qilsangiz, bas, u ishga tushib ketadi. Bu antigravitatsion dvigatel bo'lib, u bizga tezlikni nur va yana bir metrga oshirish imkonini beradi.

— Yaxshi, bular hammasi juda yaxshi! Aytish mumkinki, ming-ming chandon go'zal! Faqat, hurmatli janob, men uyga ketishim kerak. Men Oyda emas, Genuya darvozasida turaman!

— To'g'ri, bizlar Oyga uchayotganimiz yo'q.

— Shunaqami? Unda qayoqqaligini bilsak bo'ladimi?

— Aldebaran yulduzining yettinchi sayyorasiga. Men o'sha yerda turaman.

— Juda soz. Lekin men Yerda yashayman-ku.

— Xullas, tagiga yetmaguncha qo'ymaydiganga o'xshaysiz. Bilasizmi, men yerlik emas, alde-baranlikman. Mana, ko'ring!

— Tag'in nimani ko'rishim kerak ekan?

— Mana bu yerimda uchinchi ko'zim bor!

Hu padariga qusur, rostdan ham uchinchi ko'z.

— Endi qo'llaringa qarang Barmoqlarimni sanang-chi.

— Bir, ikki, uch... olti... o'n ikki... Bir qo'lingizda o'n ikkita barmoq bormi?

— Xuddy shunday. Xo'sh, endi ishongandirsiz? Men Yerga mehnat safariga kelgan edim. Sizlarning qanday yashayotganlaringizni bilgani yuborishgan edi meni. Hozir o'z sayyoramga qaytib ketyapman.

— Qoyil! O'z burchingizni halol bajarayapsiz. Men-chi? Men nima qilishim kerak? Endi men uyga qanday qaytaman?

— Sizga bir dona ko'k shokolad beraman, chaynaysiz-u, bir daqiqadan keyin o'zingizni Milanda ko'rasiz.

— Shundoq sehrli ko'k shokoladingiz bo'la turib, nega taksi kira qilib yurganingizga hayronman.

— Bir gal o'tirib sayohat qilishni ko'nglim tusab qoldi. Shunday javob qaytarsam, ko'nglingiz joyiga tushar? Ko'zingizga qarang, kelib qoldik.

— Ana u ko'rinib turgan soqqa, hoynahoy, sizning sayyoringiz bo'lsa kerak?

«Ana u soqqa» yana bir necha daqiqadan keyin ulkan kurraga aylandi-yu, Peppino Kom-panloning taksisi dahshatli tezlik bilan uning sirtiga yaqinlasha boshladi.

— Hu anavi joyga, chaproqqa, — deb yo'l ko'rsatdi mijoz. — hov anavi maydonga qo'namiz.

— Taajjub, u yerda siz qanaqa maydonni ko'ra qoldingiz? Hamma yoq birday dala-ku.

— Mening sayyoramda dala degan narsa bo'lmaydi.

— Unda bu maydon yashil rangga bo'yalgan joy bo'lib chiqar?

— Uh!.. Pastroq... Yana pastroq tushing... Ana, bo'ldi! Eson-omon yetib ham keldik!

— Men sizga nima degan edim? Bu o't emasmi? Voy tovba, ana u nima bo'ldi?

— Nimani aytayapsiz?

— Qarang-a!.. Ulkan tovuqlar... Hammasi o'q-yoy bilan qurollanib olgan, to'g'ri biz tomonga bostirib kelyapti!

— O'q-yoy deysizmi? Ulkan tovuqlar deysizmi?.. Mening sayyoramda bunaqa narsalar yo'q edi-ku!

— Yo'qmi? Unday bo'lsa, bilasizmi, sizga bir gap aytaman!

— Kerak emas! Bilaman. Biz yo'ldan adashdik. Shoshmang o'ylab olay...

— O'ylang, tezroq o'ylang, aks holda ular bizga juda yaqinlashib qolishdi. Yopiray, eshitdingizmi? O'q hushtak chalib o'tdi! Bo'ling, janob

Aldebaran, tezroq shokoladingizdan yutib oling da, darhol bu yerdan tuyog'imizni shiqillatib qolaylik, axir Peppino Kompanioni Milanga o'lik emas, tirik qaytishni xohlaydi. Tushundingizmi?

Peppino Kompanioni ko'k shokolad deb atagan tilsimli moddadan samo sayyohi tezroq bir tishlam uzib olishga shoshildi.

— Yutsangiz-chi, imillamasdan! Chaynamasdan yutavering, bo'l-masa halok bo'lamiz! — deb qichqiribdi taksi haydovchisi.

Ertakning birinchi tugashi

Taksi bir siltanib joyidan qo'zg'alibdi-yu, shamolday yelib ketibdi. Baribir orqa g'ildiragiga bir o'q kelib sanchilibdi va vishillab g'ildirakning dami chiqib ketibdi.

— Eshitingizmi? Teshildi! — alam bilan debdi Peppino. — Buning pulini to'lab qo'yishingizga to'g'ri keladi!

— Bu yog'idan g'am yemang, to'layman! — debdi janob Aldebaran.

— Xo sh, u yog'iga adashmasdan to'g'ri kelyapmizmi? Yoki yana boshqa bir yovvoyi sayyoraga kelib qoldikmi?

Baxtga qarshi, shoshganidan mijoz shokoladni me'yoridan ko'proq yutib yuborgan ekan, samoviy taksi Aldebaran sayyorasiga yetib borguncha u yoqdan bu yoqqa, u galaktikadan bu galaktikaga qatnayverib, rosa ovora bo'libdi.

Ular nihoyat, Aldebaran sayyorasiga kelib qo'nishibdi. Peppino qarasa, bu chinakamiga go'zal sayyora ekan, unda yashovchilar ham g'oyat olijanob odamlar zkan. Aholisining milliy taomi hisoblangan ko'k tusli ragu esa shunaqangi xushta'm, totlik ekanki, undan bir karra totib, Peppino Kompanioni Milanga qaytish uchun sira shoshilmay qo'yibdi. Bu sayyoradagi mo'jizot bilan tanishar ekan, u rosa ikki hafta o'sha yerda qolib ketibdi. Va g'oyat boy xotiralar orttiribdi. Yerga qaytib kelgandan keyin u kitob yozibdi va kitobga ikki yuzdan oshiq fotosurat joylabdi. Kitob to'qson yetti tilga tarjima qilinibdi va mualifga Nobel mukofoti berilibdi. Hozir Peppino Kompanioni Quyosh sistemasidagi eng mashhur taksichi-yozuvchi-tadqiqotchi ekan.

Ertakning ikkinchi tugashi

Taksi havoga ko'tarilibdi-yu, uni ta'qib qilgan yoy o'qlaridan ancha tezroq shitob bilan ilgarilab ketibdi. Shu boisdan ham ikkala sayohatchi ko'p o'tmayoq xatardan xoli bo'libdi.

— Sirasini aytganda, — debdi Peppino, — samoviy yo'llarni siz ham haminqadar bilar ekansiz, shunday emasmi?

— Siz mashina haydashni biling, vassalom, — to'ng'illabdi samoviy sayyoh, — qolganini menga qo'yib bering.

— Xo'p bo'ladi, faqat xatoni takrorlamaslikka harakat qiling-da.

Shu tariqa nur tezligi-yu bir metr shitoblikda ular yana bir necha daqiqa parvoz qilishibdi. Aql bovar qilmas samoviy masofalarning tanobini tortib, nihoyat, tag'in o'zlarini... Milanda, sobor yonidagi maydonda ko'rishibdi.

— Padariga ming la'nat! Yana xato qilibman! — qichqirib yuboribdi janob Aldebaran o'zining yigirma to'rtta barmog'i bilan boshini changallab. — Ketdik!

— E yo'q, rahmat! — debdi taksi haydovchi va mashinadan tushibdi. — Menga shu yer ham bo'laveradi. Siz esa, albatta, vijdongingiz yo'l qo'ysa, mendan bu mashinani tortib olishingiz mumkin, lekin bir narsani unutmangki, bola-chaqamni boqib turgan mana shu to'rtta g'ildirak bo'ladi.

— Nachora, — g'o'ng'illabdi mijoz, — yayov bora qolaman...

U mashinadan tushibdi, ko'k tusli «shokoladdan» bir tishlabdi-da, ko'zdan g'oyib bo'libdi. Peppino Kompanioni esa uyga borishdan avval yuragidagi qo'rquv va hayajonni bosib olish niyatida qahvaxona-ga kiribdi va bir piyola quyuq qahva ichib olibdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Ertakning bu xotimasi to'g'risida juda uzoq so'zlashim mumkin edi-yu, biroq men sizga gapning po'skallasini aytmoqchiman. Taksi haydovchi bilan haligi mijoz Ulkan Tovuq yulduzlar burjida asir tushib qolibdi. Tuxum ularda qamoqxona hisoblanarkan, asirlarni tuxumga qamab qo'yishibdi. Lekin ko'p o'tmay Peppino bilan janob Aldebaran o'zlarining turmalari bilan qochishga muvaffaq bo'lishibdi. Shundan so'ng janob Aldebaran o'z sayyorasi tomon safarini davom ettiribdi, Peppino esa uchar tuxum va «ko'k shokolad»ning qolgani bilan Milanga qaytib kelibdi. Qadrdon shahrida u yer — Mars — Saturnga borish-kelish yo'li bilan samoviy sayohatlar bo'yicha agentlik ochibdi. Bundan tashqari, u tuxum qiladigan tovuqlar boqiladigan tovuqchilik fabrikasi ham quribdi. Tovuqlarining tuxumi u qadar yirik bo'lmasa-da, quymoq uchun bimalol ishlatsa bo'laverarkan.

BEMOR TINO

Milanda bir hisobchi yashar ekan. Uning ismi Biyanki bo'lib, o'zi bankda xizmat qilar ekan. Xotinining ismi Roza ekan. Ularning hali kichkina, juda ham kichkina, ko'krakdan ajralmagan o'g'ilchalari bor ekan. Go'dakkina juda ham jajji, yoqimtoy, jingalak sochlari qop-qora ekan, tiyrak, aqlli ko'zlari bilan odamga javdirab qarab turarkan.

Go'dakning ismi Jovanni-Batista ekan, jajjigina bola uchun bu ism haddan tashqari uzunlik qilayotganday bo'lib, ota-onasi uni jo'ngina Tino deb chaqirar ekan.

Avvaliga hamma bolalar singari Tino bir zaylda voyaga yetibdi. U bir yoshga to'libdi, keyin ikkiga kiribdi, lekin uchinchi yoshga qadam qo'yibdi-yu, unda qandaydir g'ayrioddiy bir bemorlik alomat-lari sezila boshlabdi.

Bir kuni sinora Roza do'kondan qaytayotib bolaning yerdagi gilam-da rezina o'yinchoqlar o'ynab o'tirganini ko'ribdi. Shunda sinora Roza-ning yuragi orqasiga tortib ketibdi... Tino... ha, ha, uning Tinosi u do-konga ketganidan ancha kichrayib qolgandek tuyulibdi... Ona bechora o'zini bolaga tashlab, qo'liga olibdi, «jonim-jonim»lab chaqirib, erkala-ta boshlabdi... Xudoga shukr-ey, unga shunday tuyulgan ekan, xolos!

Tino ilgari qanday to'la, qanday vazmin bo'lsa, hozir ham shunday ekan va yayrab-quvnab rezina otni o'ynayotgan ekan.

Boshqa bir safar esa hisobchi Blanki bilan sinora Roza o'g'illarini bir pasgina mehmonxona uyda qoldirishib qaytib kelganlarida mud-hish mojaro ustidan chiqishdi:

— Tino!

— Tino!

Bola ko'zlarini ko'tarib ota-onasiga qarabdi-da, jilmayib qo'yibdi... Sinora Roza yengil nafas olib, xorsinib qo'ydi.

— Yo, xudoyim-ey, yuragim tara yorilayozdi.

— Mening ham!

— Nazarimda u birdan... xuddi kichrayib qolganday tuyulib ket-di — shunchalik kichkinaki, arvakday.

— Men ham daf'atan qaraganimda u ko'zimga bamisoli qo'g'irchoq-day kichkina bo'lib ko'rindi.

— O'zi nima gap bo'ldi?

— Ikkalamizga ham bir narsa...

— Bilasanmi, ilgari ham bir marta shunday bo'lgan edi. Men do'kon-dan qaytib kelsam u kichkinagina, yerning bitidaygina bo'lib o'tiribdi...

O'sha kuni hisobchi Biyanki bilan sinora Roza bir amallab o'zlarini bosib olishibdi. Lekin keyinchalik bu hol yana bir necha marta takrorlanibdi. Shunda ular beto'xtov shifokorga murojaat etishga qaror qilishibdi. Shifokor Tinoni tekshirib ko'ribdi, bo'yini, vaznini o'lchabdi, «o'ttiz uch» so'zini aytiribdi, yo'taltiribdi, o'pkasiga quloq solibdi, og'ziga qoshliqcha tiqibdi, tomog'ini ko'zdan kechiribdi va oxirida shunday debdi:

— Menimcha, bola mixday. Yetti muchali soppa sog', hech qanday dard-pardga yo'liqqani yo'q, sog'lom, baquavvat!

— Biroq, shifokor... Unda haligini qandoq tushunish...

— Nimani tushunish?.. Keling, bir tajriba o'tkazib ko'raylik bo'lmasa. Biz xonadan chiqib turamiz, qani, uni biron daqiqa yolg'iz qoldirib ko'raylik-chi, nima bo'larkin.

Ular shunday qilishibdi — xonadan chiqishibdi va eshik orqasiga o'tib, ichkariga quloq solishibdi, ichkaridan... hech qanday sas-sado eshitilmabdi. Tino, go'yoki ichkarida yo'qday, na yig'lab, na qimirlab ovoz beribdi! Qaytib kirishgach, ne ko'z bilan ko'rishsinki, Tino yana kichkina, juda ham kichkina, bor-yo'g'i mushtdekkin bolaga aylanib qolibdi. Lekin bu hol bir necha daqiqagina ro'y berar ekan! Otasini, onasini va doktorni ko'rish bilan yana ilgarigiday do'mboq, yoshiga nisbatan bir oz katta, bo'lalikkina, gulday bolaga aylanibdi qo'yibdi.

Shu onda shifokor debdi:

— Tushundim! Gap nimadaligini tushundim! Bu shunchaki bemorlik emas! Bu kamdan-kam uchraydigan noyob hodisa. Bunday hol yuz yil avval Amerikada ham bir marta uchragan.

— Bu nimadan bo'lar ekan-a? — hayajon bilan so'rabdi hisobchi Biyanki.

— Xavfli emasmi? — tashvishlanibdi sinora Roza.

— Yo'q, xavfli emas, har holda men shunday hisoblayman. Bu... Sizlarga qanday aytsam ekan...

— Xo'sh-xo'sh?

— Ayting, ayting, shifokor, bizni qiynamang!

— Tinchlaning, janob, — javob qaytaribdi shifokor. — Tashvishlanishga hech qanday asos yo'q. Bolani sira yolg'iz qoldirish mumkin emas, vassalom. U yolg'iz qoldi demaguncha kichraya boshlaydi. Bor gap shu. Uning yonida hamisha kimdir bo'llishi shart. Tushundingizmi?

— Lekin biz uni sira yolg'iz qoldirmaymiz-ku!

— Deyarli hech qachon...

— Bilaman, bilaman. Lekin gap bunda emas. Bola o'z tengqurlari bilan o'ynashi kerak, tushundingizmi? Aka yo ukasi, do'stlari, qo'shni bolalar bilan birga o'ynashi lozim! O'z-o'zidan ma'lumki, birga o'ynaydigan o'rtoqlari bo'lishi uchun uni bolalar bog'chasiga yuborish kerak bo'ladi. Xo'sh, gapimni tushundingizmi?

— Ha, doktor!

— Rahmat, doktor. U hali uzoq og'riydimi?

— Uzoq deganingiz nimasi?

— Aytmoqchimanki... Katta bo'lganda ham yolg'iz qoldirmaslik kerakmi? Aks holda yana kichrayaveradimi?

— Hozir bunga bir narsa deyish qiyin, — javob qaytaribdi shifokor. — Bordi-yu, siz aytganchalik, katta bo'lganda ham yolg'iz qoldirmaslik taqozo etilsa, qaytanga yaxshi emasmi?

Hisobchi Biyanki bilan sinora Roza kichkina Tinoni olib, uyga qaytishdi. Darvoqe, o'g'ilchalari endi juda ham kichkina emas ekan, buning ustiga uni oldingidan ham yaxshiroq parvarish qila boshlashibdi. Vaqt-soati bilan Tino ukachalik ham bo'libdi. O'zi esa bolalar bog'chasiga qatnay boshlabdi, undan keyin maktabga boribdi. Bo'ydorgina, baquvvat, sog'lom va haddan tashqari harakatchan bola bo'libdi. Ayniqsa Tinoning aqlliligini aytmay sizmi! Uni hamma yaxshi ko'rar ekan, chunki u hech kim bilan urishmas, mushtlashmas, aksincha, urishqoqlarni yarashtirishga harakat qilar ekan. Keyin u o'smir yigit bo'lib, universitetga o'qishga kiribdi...

Tino yigirma yoshga yetganda bir kuni o'z xonasida o'tirib, dars tayyorlayotgan ekan. Garchi uning oldidan do'stlari va o'rtoqlari bir zum arimasa-da, bu safar yolg'iz qolgan ekan. Hisobchi Biyanki bilan sinora Rozaning ko'ngliga to'satdan bir xil fikr kelib, shunday deyishibdi:

— Borib ko'raylik-chi, a?

— Bilmadim... Shuncha yil o'tdi...

— Yur, borib qaraymiz!.. Axir, nahotki shuncha yildan keyin ham...

Ular oyoq uchida yurib eshikka yaqinlashishibdi va birin-ketin kalit soladigan teshikdan ichkariga mo'ralashibdi...

Ertakning birinchi tugashi

...Teshikdan mo'ralab, er-xotin Biyankilar bir-birining quchog'iga otilib, ho'ngrab yig'lab yuboribdi.

— Sho'rlik Tino!

— Bechora o'g'ilginamiz!

— Baribir tuzalmaydi, endi umrbod tuzalmaydi...

Bir o'zi qolgach, Tino rostdan ham kichraya boshlabdi va uch yo'to'rt yashar boladay bo'lib qolibdi. Basharasi katta odamlarday, egni-dagi uzun maykasi ham o'sha-o'sha — yashil ekan-u, biroq o'zi pak-pakana bo'lib ko'rinar ekan.

— Bundan chiqdi, ilgarigiday uni bir daqiqa ham tanho qoldirish mumkin emas ekan-da, — deb xo'rsinib hisobchi Biyanki.

— Kim biladi, balki ayb bizdadir, ehtimol biz unga yaxshi vitaminlardan kam berayotgandirmiz, — debdi piq-piq yig'lagancha sinora Roza.

— Nima qilish kerak? — deb so'rashibdi ular shifokorga qo'ng'iroq qilib.

— Faqat o'zingizni qo'lga oling, — deb javob qaytaribdi shifokor. Negaki, qiyin vaziyatdan qutulishning ajoyib yo'li bor. O'g'lingizni bironta xushro'y qizga uylantirib qo'ysangiz, ular bir etak bola ko'rishadi. Ana unda bir daqiqa ham yolg'iz qolib ko'rsin-chi! O'g'lingiz bamisoli hech nima bo'lmagandek, bu kasallikdan bir umrga xalos bo'lmasa, keyin aytasiz!

— Aqlingizga tasanno! — shodon qichqiribdi hisobchi Biyanki.

— To'g'risi ham shu-ku! — suyunib ketibdi sinora Roza. — Shugina narsaga nega o'zimizning aqlimiz yetmadi-ya?

Ertakning ikkinchi tugashi

Eshik tirqishidan mo'ralab, er-xotin Biyanki bir-birlining quchog'iga otilibdi va xursandlikdan yig'lab yuboribdi.

— Peshonamiz yorqin ekan!

— Omadimiz bor ekan!

— U kichraymabdi!

— U sog'-salomat!

Tino bir santimetr u yoqda tursin, hatto bir millimetr ham kichraymabdi, bemaolol darsini tayyorlab o'tiraveribdi. Ota-onasining kuyib-pishayotganlari uning xayoliga ham kelmabdi.

Endi uning do'stlari behisob ekan, uni hayotga bog'lab qo'yuvchi bir-biridan maroqli ish va mashg'ulotlardan bosh qashigani qo'li tegmas ekan, kelajak rejalari, yuragida orzulari shu qadar ko'p ekanki, ishlagan sayin ishlagisi kelaverarkan. Bu esa insonga hamisha hamrohlik qiluvchi narsalar bo'lib, hatto u xonada tanho o'tirgan chog'da ham, yonida hech kim bo'lmagan paytda ham yolg'izlatib qo'ymas ekan. Gapning indallosini aytganda, bu dunyoda hech kim, hech qachon butunlay tanho qolib ketmas ekan.

...Kalit teshigidan mo'ralab, hisobchi Biyanki bilan sinora Roza hayratdan og'izlarini ochgancha bir-biriga baqrayib qarab qolibdi, tillari kalimaga kelmay, roppa-rosa bir daqiqa harakatsiz qotib qolishibdi.

— Bu qanday gap bo'ldi?

— Bu qanday sir bo'ldi?

— Roza, xudo xayringni bersin, darrov menga qahva qilib ber, quyuqroq damla, iltimos...

— To'g'ri aytasan, men ham biron piyola ichib olsam, yomon bo'lmasdi... Bu qanday gap o'zi-a?

— Ko'z ko'rib, quloq eshitmagan narsa!

Darvoqe, er-xotin ichkarida nimani ko'rishibdi o'zi?

Ular ichkarida Tinoning ikki baravar o'sib ketganini, boshini shif-tga urib olmaslik uchun egilib yurganini ko'rishibdi. Qo'l va oyoqlari jirafaga o'xshab, juda uzun bo'lib ketibdi. Lekin u hech nima bo'lma-gandek, parvo qilmasmish. Darsini tayyorlashda davom etar va qa-lam bilan qitir-qitir qilib allanarsalar yozardi. Bahaybat qo'lidagi qa-lam xuddi tish kavlagichday mitti ko'rinarkan.

— Endi u boshqacha kasallikka giriftor bo'libdi, — debdi chuqur xo'rsinib hisobchi Biyanki, qahvali piyolaga puflarkan.

— Bunisi oldingisidan ham antiqaroq, — deb xulosa chiqaribdi sinora Roza.

TELEVIZOR HANGOMASI

Bir kuni kechqurun janob Beruchchi ishdan chiqib, uyga qaytar edi. Agar yanglishmasam, u pochta xodimi bo'lib ishlardi. Sirasini aytgan-da, uni istagan kasb egasi qilib ko'rsatish mumkin, deylik, shifokor-mi yo muhandismi yo boshqa bittasimi?... Kerak bo'lsa, uni mo'ylov-dor kishi qiyofasida ham tasavvur qilishimiz mumkin. Soqolli kishi qiyofasida tasavvur qilsak bir nima bo'lib qolarmidi? Demak, kelish-dik, uni mo'ylovdor va soqolli kishi deb tasavvur qilamiz, xo'p-mi? Endi uning qanday kiyinishini, yurish-turishi qanaqaligini, gapirish tarz-tariqalarini ham o'zimizcha ko'z oldimizga keltirishga harakat qilib ko'ramiz. Keling, avval uning so'zlariga bir quloq solaylik-chi?

— Nihoyat, uyga ketish vaqti ham bo'ldi. Uyga! Qanday yoqimli so'z-a! Qadrdon uyim, o'lan to'shagim, tinch, osoyishta, shinam oshiyonim...

Ortiq chidolmayman, tars yorilib ketaman! Itday charchadim! Kuni bilan sakillab u yoqqa chop, bu yoqqa chop, uyga kirsang ham odam, ko'chaga chiqsang ham odam, g'uv-g'uv mashina... Hozir boraman-da, shartta eshikni yopaman, xonimlar va janoblar, keyin — xayr-ma zur! Tuya kordingmi — Yo'q! Jonajon ostonamdan hatlab uyga kiraman-ketaman, qarabsanki, butun olam naryoqda, eshik ortida qoladi... Lo-aqal qo'limdan shu ish keladi-ku... Mana shunday! Xayriyat, tanho qoladigan paytim ham bo'lar ekan... Qanday ajoyib!.. Avval mana bu sirtmoq — bo'yinbog'dan bo'yinni xalos qilaylik!.. Endi botinkalardan ozod bo'lamiz... Televizorni qo'yib qo'yamiz... Nihoyat, o'rindiqqa joylashamiz-da, oyoqlarni skameykaga uzatib, sigaretni olamiz... Mana buni chinakam huzur desa bo'la-di! Hammadan ham zo'ri — bir ozimman, tanhoman! Men... Ie, siz qayoqdan paydo bo'ldingiz, xonim? Kim bo'lasiz o'zingiz?

Nazokatli sinora janob Veruchchiga qaragancha shirin jilmayib turardi. Bir lahza oldin u xonada yo'q edi, endi bo'lsa janob Veruchchining qarshisidagi divanda o'tirib, munchoqlarini tartibga keltirgancha nuqul jilmayardi, xolos.

— Tanimayapsizmi meni? Men televideniya suhandoniman-ku. Siz televizor qulog'ini burashingiz hamon huzuringizda hozir bo'ldim. Hozir men sizga so'nggi axborotlarni o'qib beraman...

Janob Veruchchining qoshlari chimirildi:

— Og'zingizga qarab gapiring! Siz qoidaga muvofiq holda o'z joyingiz, ya'ni televizor ekranida emas, mening divanimda o'tiribslz-ku...

— Xo'sh, o'zingiz insof bilan ayting-chi, buning nima farqi bor? Axir televizoringiz ekranida chiqqanimda, baribir sizning uyingizda o'tirgan bo'lamanmi? Baribir, siz bilan gaplashayotgan bo'lamanmi?..

— Lekin... siz bu yerga qanday kelib qoldingiz? Men hatto payqamabman ham... Yo mendan panalab, yashirincha kirib oldingizmi?

— Bu bosh qotirib o'tirishga ham arzimaydi... Xo'sh, so'nggi axborotga hushingiz qalay?

Janob Veruchchi taslim bo'ldi:

— Bu, albatta, kurakda turmaydigan hol... nachora, bilganingizni qiling...

Nazokatli sinorina yengil tomoq qirib oldi-da, axborotni o'qishga kirishdi:

— Unday bo'lsa, boshladik: «Butun Angliya bo'ylab „Riding“ qamoqxonasidan qochgan xavfli kallakesarni qidirish davom etmoqda. Politsiya komissarining maxfiy bayonotiga qaraganda, kallakesar o'rmonga kirib yashiringan...»

Shu top janob Veruchchini qulog'iga televizor ekranidan ham emas, suhandon qiz og'zidan ham emas, mutlaqo teskari yoqdan, o'zining orqa tomonidan allakimning ovozi chalinibdi.

— Safsata! — debdi o'sha ovoz.

— Bu kim bo'ldi tag'in? — Janob Veruchchi sapchib tushibdi.

— Bu o'sha kallakesarning o'zi! — debdi suhandon qiz, biroq u o'tirgan joyidan qilt etmabdi — Qarang, u o'rindig'ingiz ortiga bekinib olayapti.

— Bo'lmagan gap! — takrorlabdi boyagi ovoz. — Qayerda yashiringanimni shundoq ham o'zim aytib beraman...

Janob Veruchchi sakrab o'rnidan turibdi, ovoz kelgan tomonga ko'z yugurtiribdi va zarda bilan debdi:

— Uyimga kirishga qanday haddingiz sig'di? Tag'in qurollangan holda-ya! Voy-dod, uyimni o'g'ri boadi! Hozir jinni bo'laman!

— Axir, meni o'zingiz taklif qildingiz-ku! — javob qaytaribdi kallakesar, yashlirgan joyidan chiqib kelar ekan.

— Men-a? Bundan yaxshiroq bahona topolmadingizmi? Hali men bir qadah konyak bilan mehmon qilgani odam qurib ketganday, uyimga o'g'rini taklif qilib qolibmanmi?

— Darvoqe, yo'q demas edim.

— Nimaga «yo'q» demas edingiz?

— Bir qadah konyakka da!

— Siz shunchaki kallakesar emas ekansiz! Siz uchiga chiqqan dog'ulli ham ekansiz! Birinchidan, ikkala qulog'ingiz bilan eshitib qo'yinki, men sizni bilmayman ham, tanimayman ham! Ikkinchidan, siz bu yerda mening xohish-irodamga mutlaqo xilof ravishda turibsiz! Siz, sinorina, bunga guvohsiz.

— Yo'q, janob Veruchchi, — javob qaytaribdi suhandon qiz, — chuchvarani xom sanabsiz, men guvoh bo'lishga tayyor emasman. Axir televizor qulog'ini o'zingiz buradingiz-ku...

— Eh, bundan chiqdi, kallakesar...

— Ko'ryapsizmi, men uyingizga qanday kirib qolgan bo'lsam, kallakesar ham uyingizga televizordan kirib olgan.

— Xullas, — debdi kallakesar, — meni bir qadah konyak bilan siylaysizmi yoki yo'qmi?

— Marhamat, — deb javob qaytaribdi nochor qolgan janob Veruchchi. — O'tiring, o'tiring, o'zingizni o'z uyingizdagiday bis eting! Endi bilsam, men bu yerda hech kim emas ekanman. Bu uy meniki-yu, lekin uning sohibi men emas ekanman! Eshik qulflog', derazalar berk,

lekin odamlar bu yerga bemalol kirib-chiqib yuradilar. Va ko'ngillari istagan narsani qiladilar...

— Ammo siz bir qadah konyakka shunday intiq qilib yubordingizki, — debdi kallakesar.

— Xo'sh, axborot o'qishda davom etaveraymi? — so'rabdi suhandon qiz. Janob Veruchchi shoshib javob qaytaribdi:

— Bo'lmasam-chi, mana bu hangoma nima bilan tugashi meni juda qiziqtirib qo'ydi.

Sinorina suhandonlarga xos ravon ovozda dona-dona qilib o'qiy ketdi:

— «Mantiqiy qo'shinlar qo'mondoni general Boloning bayonot berishicha, Planaviya respublikasiga qarshi harbiy harakatlar yana boshlanib ketgan va urushning yangi yildan oldin to'xtashi amri mahol».

— Bo'lmagan gap, — suhandon qizning gapini bo'libdi allaqanday ovoz va ko'ylak javonining eshiklari sharaqlab ochilibdi.

Janob Veruchchi uchib tushibdi.

— Nima? E-ha, tushundim... Siz general Bolo bo'lasiz, shundaymi? Mening javonimda nima qilib yuribsiz?

— Koshki siz bunday narsalarga qiziqsangiz, — deb pinagini buzmay javob beribdi general.

— Baribir, bilgim kelyapti, — oyog'ini tirab turib olibdi janob Veruchchi. — U yerda nima qilayotgan edingiz? Bomba? Mening javonimda bomba bo'lishi... Mening uyimda-ya?! Mumkin bo'lsa, aytingchi, sizning o'sha urushingizga mening nima daxlim bor asti?

— Mening ishim, azizim, janob, — debdi general Bolo, — sizning savollaringizga javob qaytarish emas, balki mantiqiy qo'shinlarga qo'mondonlik qilish va Planaviya yerlarini zabt etishdir. Men bu yerga bayonotim noto'g'ri e'lon qilganini sinorinaga aytgani keldim. Mening gaplarim mutlaqo boshqacha edi! Men bunday degan edim: «Urush Yangi yilgacha muqarrar tugaydi, chunki planaviyaliklarni bitta qo'ymay qirib, shaharlarini yer yuzidan supurib tashlayman, bo'g'u bo'stonlarini cho'lu biyobonga aylantiraman».

Shunda iltifot bilan kallakesar suhbatga aralashib, so'z qotibdi:

— Ana, eshityapsizmi generalning gaplarini? Jur'atu jasoratiga balili uning! Rejalarning ulug'ligini qarang! Men-chi? Bor-yo'g'i bechora o'g'ri bo'lsam. Tag'in butun Angliya bo'ylab quvishgani ortiqcha. Xo'sh, endi nafsilamrini aytinglar-chi, ikkalamizdan qaysi birimiz chinakam kallakesarmiz?..

— Shoshmang, — deb qichqiribdi janob Veruchchi, — avval menga aytinglar-chi, qachon hammangiz bu yerdan daf bo'lasiz? Siz ham,

go'zal sinorina, siz ham, janob kallakesar, siz ham, janob general!.. Bu — mening uyim, men bu yerda tanho qolishni istayman! Sizning nima ishlar bilan shug'ullanishingiz, nimalar deb valaqlashingiz men uchun bir chaqaga qimmat! Hozir mahkamaga arz qilaman — da, hammangizni haydab chiqartiraman bu yerdan! Politsiya chaqiraman — da, bular mening uyimga bostirib kirdi, deb hammangizning ustingizdan shikoyat qilaman. Ha, shunaqa. Qurolli sipohiylarni ham, ko'cha harakatini tartibga soluvchilarni ham, o't o'chiruvchilarni ham chaqiraman!.. Hamma-hammasini chaqiraman! To bu uyning sohibiman mi yoki yo'q-mi — tagiga yetmaguncha qo'ymayman... Ha, tagiga yetmay qo'ymayman...

Biroq televideniya suhandoni so'nggi axborotni o'qib borishi bilan baravariga mirlqib hordiq chiqarmoqchi bo'lgan janob Veruchchining uyi turli-tuman odamlarga to'lib boraverdi. Bu yerda allaqanday ochlikdan eti borib ustixoniga yopishgan g'ariblar, mashqlardan silasi qurigan sipohiylar, nutqlar iroda qiluvchi siyosiy arboblari, ko'cha «tiqin»ida to'xtab qolgan mashina haydovchilari, sport bilan shug'ullanuvchilar, isyon ko'targan ishchilar va hatto bomba tashlashi lozim bo'lgan uchuvchi ham — bari-bari to'plangan edi. Dunyoning barcha tillarida baqirib-chaqirib aytilayotgan ma'ruzalar, qichqiriqlar, shovqin-suronlar, qars-qurslar, qo'shiqlar va boloxonador qilib so'kishlar, motorlarning guvillashi, bombalarning gumburlashiyu tanklarning gurillagan ovozi bilan qorishib ketibdi.

— Ba-a-a-s-s-s! — ovozining boricha qichqiribdi janob Veruchchi. — Bu sotqinlik! Zo'ravonlik! Bas!! Bas!!!

Ertakning birlinchi tugashi

Birdan eshik qo'ng'irog'i qattiq jiringlabdi.

— Kim u?

— Oching!

Eh, xudoga shukr, qurolli sipohlar yetib kelibdi — ya! Ularni janob Veruchchining uyidagi kuchli shovqin-suron va portlash ovozlaridan tashvishlangan qo'shnisi chaqirgan ekan.

— Hech kim joyidan qimirlamasin! Qo'llaringizni ko'taring! Hujjatlaringizni ko'rsating!

— Rahmat, — xo'rsinib debdi janob Veruchchi, qadrdon divaniga o'zini shilq etib tashlarkan. — Rahmat! Hammasini olib keting! Hech birini ko'rishga toqatim yo'q! Bularning hammasi shubhali odamlar.

— Sinorina hammi?

— U ham shubhali ayol! Bir dunyo janjalkashu mojaroparastlarni uyimga olib kirishga uning sira haqi yo'q edi.

— Gapingizni qo'llab-quvvatlayman, janob Veruchchi, — debdi miltiqli serjant, — o'z shaxsiy hayotingizga egalik qilishga to'la huquqingiz bor. Men bularning hammasini olib borib qamayman. Sizga qahva damlab bersam maylimi?

— Rahmat, qo'yavering. O'zim damlab ola qolaman. Faqat kofeinsiz bo'lsin. Aks holda uyqum qochib ketadi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Birdan... janob Veruchchi jim bo'lib qolibdi. Uning miyasidan bir riyokorona fikr yilt etib o'tibdi. Unga hayrat va qiziqish bilan tikilib turgan kishilarga iljayib qaragancha u asta televizorga yaqinlashibdi va unga kech kim xalaqit berolmasligiga ko'zi yetib, kutilmaganda keskin harakat bilan shartta uni o'chiribdi.

Birinchi bo'lib suhandon qiz ko'zdan yo'qolibdi. U bilan izma-iz kallakesar bilan general, qo'shiqchilar bilan atletachilar, askarlar bilan xalqlar ham birin-sirin g'oyib bo'lishibdi. Xayriyat-e, xamirdan qil sug'urganday bitdi-ya, shundaymi?

Televizor qulog'ini shundoq burab qo'ysangiz, bo'ldi, olam tinchiydi-qoladi, yorug' dunyo g'alvalarini uyimizdan haydab chiqarib, bizga osoyishtalik hamroh bo'ladi...

Jang maydonida bir o'zi g'olibona ko'krak kerib turgan janob Veruchchi o'zicha mamnun kulib qo'yibdi-da, trubka cheka boshlabdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Birdan... janob Veruchchi jim bo'lib qolibdi.

U tushundimi?

Ha, u angladi.

Nimani angladi?

Eshik yaxshi yopilmaganini, serg'alva olam tashvishlaridan nari bo'lmaganini, odamlardan, ularning g'am-qayg'ulariyu, muammolaridan birpas forig' bo'lolmaganini angladi.

Yana shu narsani angladiki, hech kim hayotidan xursand bo'lolmaydi, chunki yomon yashaydigan odamlar hali juda ko'p, jabrdiydalar to'lib-to'shib yotibdi, ochilmasdan so'layotganlarning hisobi yo'q, shunisi qiziqki, ular hammasi xoh uzoqda bo'lsin, xoh yaqinda, biz bilan birga, bitta

Zaminda istiqomat qiladi, Zamin esa bor yo'g'i bittagina, u — hamma-mizning yagona boshpanamiz. Bularning hammasini anglash uchun televizor qulog'ini shundoq o'ngga burab qo'ysangiz, kifoya!

CHO'NTAKDAGI YUZ LIRA

Uch aka-uka bo'lgan ekan. Ular shunchalik qashshoq ekanki, qo'l uchida kun kechirishar ekan. Bir kuni kechasi, odatdagidek, ular ochdan-och uxlash uchun o'rinlariga cho'zilishar ekan, to'ng'ich akalari birdan shunday debdi:

— Menga qaranglar, ukajonlarim, tokaygacha shunday yashaymiz? Bir parchagina yerimiz barchamizni boqishga qodir emas. Ertaga men sizlar bilan xayrlashaman. Toileimni izlab, jahon-gashtalikni ixtiyor etaman. Agar toileim kulib boqsa, uyga qaytib kelaman va hamman-gizni boyitib yuboraman.

Shunday qilib, ertasiga azonda u «hayr» deya yo'lga tushibdi. U yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi. Tush bo'libdi, kun og'ib kech bo'libdi hamki, u yo'l yurishda davom etaveribdi.

Oxiri u bir yemakxonaga duch kelibdi, bir hurda non va bir chimdim pishloq bilan tamaddi qilib olibdi-da, tunash uchun joy qidiribdi. Yemakxonada odam gavjum ekan, lekin bir kishilik karavot topila qolibdi. U o'zini karavotga tappa tashlahdi-yu, dong qotib uxlab qolibdi.

Barcha dehqonlar singari u kun chiqmasdan burun uyg'onibdi. O'rnidan turib, kiyimlarini kiyibdi, yuzini chayibdi, yemakxona sohibi bilan hisob-kitob qilibdi va yana yo'lida davom etibdi. U ancha yo'l yurib qo'ygan ekan, nima bo'libdi-yu, bir vaqt uning aksirgisi kelibdi. Dastro'molini olgani shundoq qo'lini cho'ntagiga tiqqan ekan, vo ajabo, hayratdan uning og'zi ochilib qolibdi.

— Bu qanaqasi? Yuz liralik tanga pulmi? Axir, umr bo'yi cho'ntagimga shuncha pul tushmagan edi-ku... E-ha, bo'ldi, men adashib bironing shimini kiyib olganga o'xshayman. Qorong'ida tanimay kiyib olavergan bo'lsam kerak-da. Qiziq, bu ham o'shanday ming yamoq bo'lib yotibdi. Almashtirgani yana shuncha yo'ldan qaytib borishga arzimaydi ham. Cho'ntagida tag'in bir narsa borga o'xshaydimi? U nima bo'ldi ekan? Ie, bunisi ham yuz liralik tanga pulku!.. Menga birgina yuz liralik tanga pul borday ko'ringan edi... Pul pulni chaqiradi, degan gap haqqost rost ekan. Yana cho'ntagimni kovlab ko'ray-chi, balki tag'in bordir... Rostdan ham bor ekan!

Oma-dimni qarang-a, birvarakayiga uch yuz liralik bo'ldim! Bir kunlik maoshim tayyor!

To'ng'ich akaning pull bir kunlik maoshdan ham ko'payib ketibdi. Chunki har gal qo'lini cho'ntagiga suqqanda undan yuz liralik tanga pul chiqaveribdi. Turgan gapki, bu tangalarni cho'ntakdan olib chiqish-da u sira erinmabdi — olib chiqaveribdi, olib chiqaveribdi. Tangalar bir uyum bo'lib ketibdi hamki, har qo'l suqqanida yana yuz liradan olaveribdi. Shuncha olsa ham cho'ntagidagi tangalar ado bo'lmasmish... Yigitcha sevinchidan o'zini qo'ygani joy topolmay, o'qday uchgancha iziga qaytibdi. Uyga yaqinlashgani sayin ovozinig boricha qichqirar-mish:

— Ukalarim! Ukajonlarim! Omadim chopdi! Qaranglar-a, nima topdim! — deya u cho'ntagidan birin-ketin tangalarni ola boshlabdi.

— Voy-vo'y, anovini qaranglar, rostdan ham bari pul-ku!

— Men yana olib berishim mumkin!

— Keragicha olaveringlar!

— Balki, pul yasaydigan mashina topib olgan chiqarsiz, aka?

— Ol-a, mashina emish! Buning oldida mashina nima bo'pti!.. Mana sizga yuz lira... Mana, tag'in... Mana... Mana...

— Qoyil! — debdi o'rtancha og'ayni. — Lekin biz senga boqimon-da bo'lib qolishni istamaymiz-da. Bu insofdan bo'lmaydi. Ertaga men ham baxtimni izlab, safarga otlanaman. Modomiki, omad senga yor bo'lgan ekan, menga ham yor bo'lmay qolmaydi. Undan keyin uchalamiz chinakam xonlarday umrguzaronlik qila boshlaymiz... Yeganimiz oldimizda, yemaganimiz ketimizda bo'ladi!

Shunday qilib, ertasiga saharda o'rtancha og'ayni yo'lga tushibdi. Xuddi akasi singari u ham haligi yemakxonada qo'nibdi, o'sha karavotda tunni o'tkazibdi, ertalab esa uyqudan uyg'onibdi-da, qo'shnisi-ning shimini kiyib, yo'lida davom etibdi. Sal nariga borib, u to'xtabdi va cho'ntaklarini kovlashtirishga tushibdi:

— Qani, ko'raylik-chi, menga ham omad kulib boqarmikan, yo'qmi-kan... Bu cho'ntak bo'm-bo'sh... Bunisi-chi... Nimadir borga o'xshaypti!.. Yo'q, bu tanga emas... Qandaydir qog'oz... Ie, bu ming liralik qog'oz pul-ku! Balki, yana bordir? Haya, yana bor ekan! Yana bitta chiqdi!.. Yana bitta!.. Buni qarang-a, turib-turib «boy ota» bo'ldimqoldim.

Darhaqiqat, har gal qo'lini suqqani hamon cho'ntak unga ming liradan in'om qilaveribdi! Bundan chiqdi, bu shim ham sehrli ekan-da!

Turgan gapki, to'ng'ich nima qilgan bo'lsa, o'rtancha ham shuni qilibdi. Sevinchdan o'zini yo'qotguday bo'lib, uyi tomon shoshibdi va uzoqdanoq ovozinig boricha qichqiribdi:

— Og'aynilar! Jigarbandlarim! Mening ham omadim kulib boqdi! Akamdanda ham ko'proq kulib boqdi. Mana, qaranglar!

— Voy-bo'y! Anavi pulning ko'pligini qaranglar!

— Qancha xohlasangiz, shuncha chiqarib berishim mumkin!

— Demak, siz ham pul yasaydigan mashina topib olibsiz-da, — debdi xo'rsinib kenja uka. — Bo'пти, ertaga men ham omad izlab, safarga chiqaman. Modomiki, ikkalangizga omad kulib boqqan ekan, men ham bir urinib ko'rsam nima qilibdi!

— Ovora bo'lib nima qilasan, uka? — debdi ikkala aka. — Qancha pul kerak bo'lsa, mana. Biz ikkalamiz topamiz.

— Yaxshiliklaringiz uchun rahmat, lekin men sizlarning hisobingizga yashashni istamayman. Men o'z baxtimni o'zim topmoqchiman.

Shunday qilib, safar xaltasini yelkasiga ilibdi-da, kenja og'ayni ham yo'lga tushibdi. U yo'l yuribdi, yo'l yursa ham mo'l yuribdi, bir vaqt haligi yemakxonaga yetib kelibdi, tamaddi qilibdi-da, uxlagani yotibdi. Ertalab uyg'onib qarasa...

Shu yerga kelganda ertak uzilibdi, endi uni davom ettirish va tugatish siz bilan bizga tan.

Menga qolsa, masalan, uni uch yo'sinda tugatgan bo'lar edim.

Ertakning birinchi tugashi

Kenja og'aynining cho'ntagidan million lira pul chiqibdi. Har safar qo'lini cho'ntakka tiqqani-da shunchadan chiqaveribdi. Million ketidan million, million ketidan million... Xullasi kalom, uning cho'ntagida pul shunchalik ko'p ekanki, ehtimol Italiya bankasida ham shuncha pul bo'lmasa kerak.

Kenja og'ayni uyga qaytibdi. Uchovlon katta bazm qilibdi, musiqalar yangrab, mushakbozlik bo'libdi. Odamlarning hasadi kelmasin, deb ular pullaridan qo'ni-qo'shnilariga va hattoki yetti yot begonalar-gacha ulashib chiqishibdi.

Shunisi ajablanarliki, ularning sehrli shimlarini o'g'irlash hech kimning xayoliga kelmasmish. Balki, buning tagida bir gap bordir? Ha, albatta. Gap shundaki, uch og'a-ini pul so'rab kelgan odamni sira quruq qaytarmas ekan, yuz lirami yo yuz million lirami — kim qancha so'rasa, o'sha zahoti chiqarib beraverar ekan.

Hozir uch og'a-ini ham hayotdan allaqachon ko'z yumib ketgan ekan. Lekin ular yashagan shaharga yo'lingiz tushgudek bo'lib qolsa, shahar ahli sizga ularning shimini, albatta, ko'rsatishadi. Bu shimlar

mashhur general Bastrufatsietto shamshiri bilan yonma-yon mu zeydagi oynavand rastada yotibdi.

Ertakning ikkinchi tugashi

Kenja og'aynining cho'ntagidan shunday xat chiqibdi: «Endi bas qilinglar. Hammangiz o'ta-ketgan badnafs ekansizlar». Tagida imzosi ham bor ekan: «Ko'ngli xohlagan odamga sehrli shim in'om etuvchi Sehrgar».

Ertakning uchinchi tugashi

Kenja og'aynining ham cho'ntagidan million lira pul chiqibdi. U pulni xal taga solibdi-da, yana cho'ntakka qo'l suqibdi. Undan yana million lira olibdi. «Qiziq, bu pullar kimniki bo'l-sa? — o'ylabdi u. — Ularni olishga haqqim bormi, yo'qmi? Balki, kimdir menga in'om qilayotgandir? Birovning haqiga sira ko'z olaytirgan odam emas edim. Bu sirning tagiga yetish kerak».

U o'sha zahoti yemakxonaga qaytib boribdi-da, odamlardan surishtira boshlabdi:

— Hoy, yaxshilar, insof qiling, kim mening shimimni almashib kiyib oldi?

Musofirlar shimlariga razm solib qaray boshlashibdi. Ba'zilar hatto egnilaridagi kamzul va ko'ylaklarini ham paypaslab ko'zdan kechiribdi.

Huv burchakda o'tirgan bir kishi shimiga qayrilib boqmabdi ham, o'tirib ovqatini uraveribdi. Kenja og'aynining shimini o'sha odam kiyib olgan ekan.

— Kechirasiz, — debdi kenja og'ayni, — shimlarni almashib qolibdi. Malol kelmasa, balki alishib olganimiz ma'quldir?

U odam bo'lsa indamay, qahvasini ho'plab ichaveribdi.

— Nega indamaysiz? — debdi kenja og'ayni.

Haligi kishi bir burda nonga yog' suribdi va yana hech nima eshitmaganday, jim o'tiraveribdi.

— O'z shimingizni olmoqchi emasmisiz?

— Obbo, juda jonimni kekirdagimga keltirib yubording-ku! — birdan jahli chiqib ketibdi haligi odamning. — Bir burda noningni halol yutib ololmaysan bu odamlarning dastidan! Ma, pishirib ye, la nati shimingni...

U shimini yechibdi-da, stolga uloqtiribdi. Kenja og'ayni shimini almashtiribdi-da, begona shimni qoldirib, chiqib ketibdi.

Keyin nima bo'libdi deysizmi? Sal nariga borgach, qo'lini cho'ntagiga suqqan ekan, undan... milliard lira pul chiqibdi! Keyin yana

milliard. Ko'rdingizmi, bunaqa gaplarni eshitgan odam jinni bo'lib qolishi hech gap emas!

ULKAN SABZI

Endi men sizga eng katta sabzi haqidagi ertakni so'zlab beraman. Bu ertakni, albatta, siz ko'p martalab eshitgan bo'lsangiz kerak, lekin, menimcha, yana bir eshitib qo'ysangiz, yomon bo'lmasdi.

Kunlarning birida bir dehqon tomorqasiga sabzi ekibdi va uni mehr bilan parvarish qila boshlabdi: sug'oribdi, o'tabdi, xullas, qo'lidan kelgancha va qilinishi lozim bo'lgan barcha ishlarni qilibdi. Vaqti-soati bilan sabzi xo'p yetilibdi, hosilni yig'ishtirib olish payti kelibdi. Dehqon yengini shimarib, sabzining bargidan tutamlab tortib ko'rgan ekan, hayratdan og'zi ochilib qolibdi. Qarasa, u oddiy sabzi emas, qandaydir alomat sabzi emish. Chunki, shuncha tortsa ham sira sug'urilmasmish. Unaqasiga tortib ko'ribdi, bo'lmabdi, bunaqasiga tortib ko'ribdi bo'lmabdi, oxiri xotinini chaqirishga majbur bo'libdi:

— Juzeppina!

— Nima gap, Oreste?

— Bu yoqqa kel! Bir alomat sabzi chiqib qoldi... Sira yerdan chiqqisi kelmaydi! Kelib o'zing bir ko'rgin-a...

— Rostdanam... uning kattaligini qaranglar!.. Vuy-y...

— Bunday qilamiz: men sabzini tortaman, sen mening kamzulimdan ushlab tortasan. Tayyormisan? Qani! Tort, tort! «Ha» de...

— Yaxshisi, qo'lingdan ushlab torta qolay, kamzuling yirtilib ketmasin.

— Mayli, qo'limdan ushlay qol, Qani, qattiqroq tort! Ha! Ha! Yo'q, chiqmaydi! O'g'lingni chaqir, mening o'pkam og'zinga tiqilib qoldi...

— Romeo! Hoy Romeo! — chaqiribdi Juzeppina.

— Nima, oyi?

— Bu yoqqa kel, yugur!

— Men darsimni qilayapman-ku.

— Keyin qilasan darsingni, avval bizga qarashib yubor! Ko'ryapsanmi, mana bu sabzining sira yerdan chiqqisi kelmayapti. Men otangning bir bilagidan ushlab tortaman, sen boshqa bilagidan ushlab tortasan. Otang sabzini tortadi. Zora shunda chiqib qolsa...

Oreste kaftiga tuflabdi-da, qo'llarini ishqalab, kuchini to'plabdi.

— Tayyormisizlar? Bir-ikki! Ha, ha! Tortinglar, tortinglar! Yana, yana!.. Yo'q, chiqmadi, zang'ar...

— Bu dunyoda eng yirik sabzi bo'lsa kerak, — debdi Juzeppina.
— Bobomni chaqirish kerak yordamga, — taklif kiritibdi Romeo.
— Chaqirsang, chaqira qol! — rozi bo'libdi otasi. — Baribir, yolg'iz o'zim sug'urolmayman.

— Bobo! Hoy bobo! Bu yoqqa keling! Tezroq kelsangiz-chi!

— Kelyapman, bolam, kelyapman!.. Qarilik qursin, chopishga yaramasam... Senday paytimda shamolni ortda qoldirib ketardim, bolam, endi bo'lsa... Ha, namuncha hovliqmasalaring, osmon uzilib, yerga tushdimi?

Bobo ixrab-sixrab yetib kelgunchayoq charchab bo'libdi.

— Yerimizdan dunyodagi eng katta sabzi o'sib chiqibdi, — deya tushuntira ketibdi Romeo. — Uch kishi bo'lib ham sug'urolmadik. Yordamlashib yuborasizmi?

— Nega yordamlashmas ekanman, bo'tam?

— Bunday qilamiz, — debdi Romeo. — Siz mendan ushlaysiz, biz onam ikkalamiz otamdan ushlaymiz, u esa sabzini ushlab tortadi... Bordi-yu, shunda ham sug'urolmasak. .

— Bo'pti — rozi bo'libdi bobo — lekin, shoshmay tur bir oz...

— Nimaydi?

— Mana bu trubkamni bir chetga qo'yib qo'yaymi? Ikki ishni birdaniga bajarib bo'lmaydi-ku. Yo chekish kerak, yo ishlash kerak, shunday emasmi?

— Qani, boshladik! — debdi Oreste. — Hamma tayyormi? Bir! Ikki! Uch! Ha! Ha! Tortinglar, tortinglar!

— Voy, o'ldim!

— Nima bo'ldi, bobo?

— Ko'rmayapsanmi — Yiqilib tushdi sho'rlik chol! Sirg'anib ketib, yiqilib tushdi! Tag'in kelib-kelib trubkaning ustiga yiqilganini aytmay-san-mi?..

Sho'rlik chol hatto ishtonini kuydirib ham olibdi.

— Yo'q, bunaqada hech ish chiqmaydi, — debdi Oreste. — Romeo, chopib borib Vidreani aytib kel, yordamlashib yuborsin.

— Bir yo'la xotini bilan o'g'lini ham chaqiraman, butun oilasa bilan, — taklif qilibdi Romeo.

— To'g'ri qilasan, — rozi bo'libdi otasi, — bo'lmasa-chi, ozmuncha katta sabzim!.. Bunaqa hosil to'g'risida gazeta-ga ham yozish kerak.

— Yo televideniyaning chaqiramizmi? — taklif qilibdi Juzeppina. Lekin hech kim uni qo'llab-quvvatlamabdi.

— Televideniya... — g'udranib debdi Oreste. — Yaxshisi, qo'shnilarni chaqiraylik-da, avval buni sug'urib olaylik...

Xullasi kalom, Andrea kelibdi, — uning xotini kelibdi, ularning o'g'illari kelibdi, to'g'ri, o'g'ilchalari hali juda kichkina ekan, endigina beshga qadam qo'ygan murg'ak bola bo'lib, kuchi ham yoshiga yarashagina ekan...

Bu orada ulkan sabzi haqidagi gap butun qishloqqa yoyilibdi. Bir-biri bilan hazil-mutoyiba qilib, o'zaro suhbatlashgancha odamlar Orestening tomorqasiga to'plana boshlabdi.

— Bu o'zi sabziga ham o'xshamaydi-ku, — debdi kimdir, — butun bir nahang deng!

— Nahanglar dengizda suzib yuradi!

— Hammasi-ham emas! Men bittasini yarmarkada ko'rganman!..

— Men bir kitobchada ko'rganman... Odamlar bir-birlarini unday boshlabdi:

— Qani, Jirolamo, sen ham bir urinib ko'r-chi, axir polvon degan noming bor!

— Sabzini ko'pda jinim suymaydi! Kartoshka mening jonim.

— Men esa qaylani yaxshi ko'raman.

Hazil-mutoyiba, askiya-kulgi qanchalik zo'r bo'lmasin, bu bilan joyakdagi sabzini sug'urib olish amri mahol, albatta. Kun esa qiyomga kelib qolgan ekan...

Ertakning birinchi tugashi

Sabzini esa hech kim sug'ura olmabdi.

Butun qishloq ko'makka kelibdi, biroq sabzini o'rnidan qilt etkazisha olmabdi.

Uzoq-uzoq qishloqlarning odamlari ham yordamga kelibdi — qani endi sabzini o'rnidan qo'zg'ata olishsa?

Oxiri shu narsa ma'lum bo'libdiki, ulkan sabzi o'sib-o'sib, yer kurrasi-ning narigi tomonidan teshib chiqibdi, u tomonda ham bir dehqon sabzini sug'urib olishga harakat qilib, yordamga butun qishloqni chaqiribdi. Qissadan hissa shulkim, aylana yo'lning oxiri bo'lmagandek, ikkala uchidan tortilgan sabzining qachon sug'urilishini hech kim aytolmas ekan.

Ertakning ikkinchi tugashi

Soyalar cho'zilib, quyosh ufqqa yonboshlay boshlabdi hamki, odamlar hamon sabzini tortganlari-tortgan ekan. Oxiri sug'uribdilar dam! Lekin sabzi emas, oshqovoq sug'urilib chiqibdi. Yorib qarashsa, ichida yetti-ta mitti etikdo'z o'tirgan emish va yettalovi ham etik tikayotgan emish.

— Bu qanday gap? — deya mittivoylarning jahli chiqib ketibdi. — Uyimizni, ustaxonamizni tortib olishga nima haqqingiz bor? Qani, hoziroq oshqovoqni qayta yerga suqib qo'yinglar-chi!

Odamlarning o'takasi yorilib, tum-taraqay qochib qolishibdi. Hamma qochib ketibdi-yu, yolg'iz bobo joyidan qimirlamabdi. U mittivoylarni savolga tutibdi:

— Gugurtlaringiz yo'qmi, mabodo? Trubkam qurmagur o'chib qolibdi.

Shunday qilib, bobo mittivoylar bilan do'st kirishib olibdi.

— Men ham jon-jon deb sizlarning oshqovoqlaringizga ko'chib o'tgan bo'lar edim, — debdi bobo, — uylaringizda menga ham bir kishilik joy topilmasmikan?

Uning gaplarini Romeo eshitib qolibdi va uzoqdan qichqirib debdi.

— Bobo, agar siz o'sha yoqqa ketsangiz, unda men ham boraman! Keyin Juzepina qichqirib-di:

— Romeo, bolaginam, men ham sen bilan ketaman! So'ng Orestening ovozi eshitilibdi:

— Juzepina, sensiz mening qanday kunim o'tadi?! Mittivoylarning chaparasta jahli chiqib ketibdi va hammalari oshqovoq-poshqovoqlari bilan yerning tagiga kirib yashirinishibdi.

Ertakning uchinchi tugashi

Ular tortaverishibdi, tortaverishibdi... Odam behaddi hisob to'planibdi, — demak oz-muncha kuch bilan tortishmayotgan ekan! Oxiri sabzi o'rnidan ko'chib, asta-sekin, bir-bir santimetrdan sug'urila boshlabdi. Sekin bo'lsa ham, ishqilib, sug'urila boshlabdik-u. U shunaqangi bahaybat sabzi ekanini, qo'yaverasiz! Uni bozorga olib borish uchun yigirma yettita yuk mashinasi bilan bitta uch g'ildirakli velosipeddan iborat ulov kerak bo'libdi.

Dunyoda odamlarning qo'ldan kelmaydigan ish bor, deysizmi. Agar bir yoqadan bosh chiqarib, inoqlik va ochiqko'ngillik bilan harakat qilinsa, hech ish bitmay qolmaydi.

SAYOHATCHI MUSHUK

Kunlardan bir kuni Rimdan Bolonyaga jo'naydigan poezdga bir mushuk kirib qolibdi. Bundoq olib qaraganda mushuklarning poezdga chiqib qolish hollari tez-tez ro'y berib turadi, to'g'ri, ko'pincha ularni

korzinkalarda yoki nafasi bo'g'ilib qolmasligi uchun teshiklar ochib qo'yilgan qutilarda olib yurishadi. Ba'zan poezdma-poezd ko'chib yuruvchi daydi mushuklarni uchratamiz. Gohida esa egasiz, shunchaki sichqon poylab, tasodifan vagonlarga kirib qolgan mushuklar ham bo'ladi... Lekin biz hikoya qilmoqchi bo'lgan mushuk esa bularning hech biriga o'xshamaydi, aksincha, bu chinakamiga sayohatchi mushuk bo'lib, o'z inon-ixtiyori bilan poezdda safarga chiqqan edi.

Mushuk, sud oqlovchilariday, yelkasiga qora sumka osib olgan ekan, lekin har nima bo'lgan-da ham u hech qanaqa oqlovchi emas, bor-yo'g'i bir mushuk ekan, xolos. U raqamlarni xira ko'radigan hisobchilarday, burnining uchiga ko'zoynak qo'ndirib olgan ekan, aslida mushuk hech qanaqa hisobchi-pisobchi ham emas ekan. Boz ustiga ko'zi haddan tashqari o'tkir ekan. Xuddi mashhur artistlarday u egniga o'ta zamonaviy palto, boshiga undan qolishmaydigan shlyapa kiyib olgan ekan, lekin u hech qanaqa artist-partist ham emas, oddiy bir mushuk ekan.

Mushukvoy birinchi darajali vagon kupesiga kiribdi-da, deraza yonidagi bo'sh o'ringa borib joylashibdi. Kupeda boshqa yo'lovchilar ham allaqachon kelib, joy-joylarida o'tirib olishgan ekan. Biri Aretskodagi opasini ko'rgani ketayotgan sinora, ikkinchisi ish bilan Bolonyaga borayotgan mo'tabar janob va uchinchisi qayoqqa ketayotgani noma'lum yosh bir yigitcha. Mushukvoy kirib kelishi bilan yo'lovchilar o'rtasida qandaydir jonlanish ro'y beribdi.

Sinora birinchi bo'lib so'z qotibdi:

— Juda ham chiroyli mushukcha ekanmi! Pish-pish-pish... Xuddi kattalarday, bir o'zing qo'rqmay yo'lga chiqibsan-da, mushukvoy?

Mo'tabar janob debdi:

— Burga-murga ilashtirib kelmagan bo'lsa yaxshi edi.

— Unda burga nima qiladi, tozaligini qarang, — e'tiroz bildiribdi sinora.

— Ha, tozaga o'xshayapti... Lekin, hurmatli sinora, shuni ham aytib qo'yishim kerakki, mushukni ko'rsam, badanimga qichima toshib ketadigan odatim bor. Ishqilib, tumov bilan og'rib qolmasam go'rga edi.

— U tumov bilan og'riganga o'xshamayapti-ku, o'zingizcha nimalar deyapsiz hadeb?

— Men sizga aytsam, hurmatli sinora, o'zi hech narsa bilan og'rimaganlardan ham menga tez yuqadi.

— Pish-pish-pish... Chaması bekang uchun joy egallagan ko'rinasan, shundaymi?

— Miyov!

— Ovozining shirinligini qaranglar! Qiziq, u o'z tilida nimani gapirgan bo'lsa?

Shunda yosh yigitcha birinchi marta suhbatga aralashib debdi:

— U, mening bekam yo'q, deyapti. O'z erkim o'zim bilan, buning ustiga shoh koshonalarining tomida voyaga yetib, dunyo taniganman, deyapti.

— Juda taajjub-ku!

— Undan ko'ra jo'ngina, daydi mushuk, deng-qo'ying, — debdi xushlamaygina mo'tabar janob. — Ishqilib, ko'kyo'tal xuruj qilib qolmasa go'rga edi.

— Ko'kyo'tal? — hayron bo'lib so'rabdi sinora. — Mushuklarning ko'kyo'tal bilan kasallanishini umrim bino bo'lib eshitmagandim. Ko'kyo'tal bolalar kasali-ku.

— Men, hurmatli sinora, bolaligimda bunaqa kasalga chalinmaganman. Lekin katta yoshdagi odamlar uchun bu dardning naqadar xatarli ekanini bilib qo'ysangiz yaxshi bo'lardi.

Shu asnoda poezd o'rnidan qo'zg'alibdi va kupega pattachi kirib kelibdi.

— Chiptalaringizni ko'rsating, janoblar! Sinora sumkchasini ochibdi:

— Uh, baloga yo'luqqur bu chiptani qayerga qo'yuvdim-a?.. Hozir, mana... bu yerga solib qo'yuvdim, shekilli, ha, ha, xudoga shukr-ey.

— Tashakkur, sinora. Mana bu mushukka-chi? — Bu mening muhugim emas!

— Unda sizniki bo'lsa kerak, janob?

— Shu yetmay turuvdi o'zil! — jahl bilan debdi mo'tabar zot. — Mushuk zotini ko'rgani ko'zim yo'q! Shularni ko'rdim deguncha qon bosimim oshib ketadi!

— Bilasizmi, u menga ham qarashli emas, — debdi yosh yigitcha. — U o'zi sayohat qilib yuribdi.

— Baribir chiptasi bo'lishi kerak-ku, uning ham?

— Uyg'otmang uni! Shunday shirin uxlayaptiki u... Biram yoqimli mushuk ekanmi... qarang yuzining jajjiligini!

— Aft-basharasi qanaqa bo'lishidan qat'iy nazar, men uning chiptasini teshib berishim kerak.

— Pish-pish-pish! — chaqiribdi sinora. — Mushukvoy, ho Qoramosh, qani bundoq ko'zingni och, qara, kim keldi...

Mushuk avval bir ko'zini, keyin ikkinchi ko'zini ochibdi va:

— Miyov, miyov! — deb qo'yibdi.

— Boshim kal, ko'nglim nozik! — g'udranibdi mo'tabar janob. — Dimog'dorlik ham evi bilan-da! Unga balki, yumshoq vagon kerakdir? Yo undan ham zo'rrog'imi?

— Hech ham unday emas, — tushuntiribdi yosh yigitcha, — u «kechiring, ko'zim ketib qolibdi», dedi.

— Charchadingmi, a?

— Ha, aftidan u dilidagini o'ta nazokat bilan izhor etishni yoqtirar ekan...

— Miyov, miyov, — yana ovoz chiqaribdi mushuk.

— Endi nima dedi? — qiziqsinibdi sinora.

— U: «Marhamat, mana chiptam», dedi, — tarjima qilibdi yosh yigitcha.

— Siz uni yaxshilab tekshiring, — deb maslahat beribdi pattachiga mo'tabar janob. — Yo'qsa shunday surbet yo'lovchilar ham bo'ladi, ikkinchi darajali vagon chiptasi bilan birinchi darajali vagon-da ketaverishadi.

— Chiptasi joyida ekan, janob.

— Miyov, miyov, miyov, — qattiq-qattiq ovoz beribdi mushuk.

— U, — deb tushuntira ketibdi yosh yigitcha, — gapirgan huda-behuda gaplaringiz uchun sizlardan har qancha xafa bo'lishga haqqim bor, lekin sochingizning oqi hurmati tishimni tishimga bosib o'tiribman, dedi.

— Sochimning oqi deysizmi? Boshimda sochning o'zi yo'q-ku! Tepakalman!

— Miyov, miyov!

— Mushuk, hammasini ko'rib-bilib turibman, lekin sochingiz bo'lganda, u oppoq bo'lar-di, deyapti, — tilmochlik qilibdi yigitcha.

Sinora xo'rsinib qo'yibdi.

— Sizga qoyil qolish kerak, mushuklarning tilini tushunasiz. Bu qanday qo'lingizdan keladi?

— Unchalik qiyin emas. Faqat odam juda diqqatli bo'lishi kerak.

— Miyov! Miyov!

— Muncha sergap bo'lmasa! — To'ng'illabdi e'tiborli janob. — Bir daqiqa ham jag'l tinmaydi-ya?

— Hozir miyovlaganda nima dedi mushukvoy? — yana bidirlab so'rabdi sinora.

— U, cheksam, e'tirozlaringiz yo'qmi, deb so'rayapti, — tarjima qilibdi yigitcha.

— Voy, bo'lmasam-chi, bemalol chekaversin! Voy o'lmasam, qaranglar u menga ham sigareta iltifot qilyapti... Gugurtini ham o'zi chaqib beryapti? G'iri kashandaning o'zi-ya.

— Modomiki sigaret chekar ekan, kashanda bo'lmay tag'in nima bo'lardi. — g'o'ldirabdi e'tiborli janob. — Yoki sizningcha u sher ovlaydigan shikorboz bo'lsinmi?

— Miyov, miyov!

Yosh yigitcha darhol tarjima qilib tashlabdi:

— U shunday dedi: «Bugun ob-havo qanday ajoyib! Kecha shunangangi havoning avzoyi buzuvchi bo'ldikil Ayting-ayting, ertaga ham bugungiday havoning chiroyi ochiq bo'lsin-da. Sizlar uzoqqa ketyapsizlarmi, janoblar? Men oilaviy ishlar bilan Venetsiyaga ketyapman».

Ertakning birinchi tugashi

Ma'lum bo'lishicha, qayoqqa ketayotgani noma'lum yosh yigitcha odamning ko'nglidan o'tgan o'ylarni sezib turuvchi ko'zboylog'ich va ayyorlardan bo'lib, bular hammasi uning nayranglari ekan.

Ertakning ikkinchi tugashi

Ma'lum bo'lishicha, bu haqiqiy mushuk bo'lmay, juda qimmat turadigan, faqat yangi yilga yaqin sotuvga chiqariladigan ajoyib o'ylinchoq-robot ekan.

Ertakning uchinchi tugashi

Bunday mushuk, albatta, yo'q va hech qachon bo'lgan ham emas. Biroq biz, odamlar, qachonlardir hayvonlar tilini o'rganib, ular bilan til topishib, to'g'ridan-to'g'ri muomalada bo'lsak, buning savobiga kim yetsin! Bordi-yu, hamma hayvonlarning tilini o'rganish qiyin bo'lsa, loaqal mushukvoylar bilan gaplashadigan bo'lsak ham mayli edi!

Muallif ertaklar xotimalarining qaysi birini ma'qul topadi?

SEHRLI NOG'ORA

Ertakning birinchi tugashi menga yoqmaydi, axir o'zingiz o'ylab ko'ring-a, dilkash bir nog'orachi qanday qilib birdaniga he yo'q, be yo'q, katta yo'llarni to'sadigan yo'lto'sarga aylanib qolar ekan. Ertakning uchinchi tugashi ham ma'qul emas. Garchi qiziqish ayb sanalmasa-da, shunday bir g'aroyib sehrni arzimagan qiziqish qurboni qilib uni yo'qqa chiqarish, menimcha, borib turgan kaltabinlikdir. Agar

olimlarda qiziqish bo'lmaganda ular hech qanday kashfiyot qilolmagan bo'lishardi. Men ertakning ikkinchi tugashini yoqtiraman.

AYYOR BURATINO

Ertakning birinchi tugashi bir pulga arzimaydi, chunki odamlarga shunchaki dakki-dashnom, pand-firib bergandan keyin ham ayyor Buratino hech narsadan-hech narsa yo'q, yaxshi odamga aylanib qolishi aslo mumkin emas. To'g'risi, qaysi tugashni afzal ko'rishimni ham bilmay qoldim, — ikkinchisi yaxshimi yo uchinchisimi? Ikkinchi tugashi zavqliroq, uchinchisi — yomonroq.

EH, SHO'RLIK ARVOHLAR

Ertakning birinchi tugashi ko'pda aqlga sig'maydigan hol. Chunki barcha vahimalarning ona-Yerimizda paydo bo'lib qolishiga o'zim ham ishonmayman. Ertakning ikkinchi tugashi xtyla zavqliroq, lekin bechora qurbaqalar bundan mustasno. Men uchinchi tugash tarafdoriman, buning yana bir sababi shundaki, bu tugash ertakni davom ettirishga ham imkon tug'diradi.

HURISHNI EPLOLMAYDIGAN KUCHUKCHA

Men astoydil ertakning uchinchi tugashini yoqlayman. Inson uchun avvalo yaxshi bir ustoz darkor. Bu ot o'yinida dovruc qozonish yoki kunda bir kosa ovqat yeyishdan ham muhimroqdir.

SAHRODAGI UY

Ertakning birinchi tugashi ancha quvnog'-u, lekin odam ishongisi kelmaydi. Ikkinchi tugash yaxshi bo'lishi ham mumkin edi, biroq janob Tangatti kishi boshiga kulfat tushganda xayrixohlik ko'rsatishga, hamdard bo'lishga yaramaydigan shaxs. Garchi bir oz qayg'uli bo'lsa ham men uchinchi xotimani afzal ko'raman.

SURNAYCHI VA AVTOMOBILLAR

Menga uchinchi xotima yoqadi. Faqat, nima uchun, deb so'rashsa, buningni o'zim ham bilmayman.

SHAHAR AYLANISH

Ertakning birinchi tugashi xayolparastlarga mo'ljallangan. Ikkinchi tugashi esa hissiyotga beriluvchanlarga. Menga uchinchi tugashi xush yoqadi, chunki bunda garchi xayoliy bo'lsa-da Paolo orzulari har qancha ezgu, har qancha go'zal bo'lmasin, hammasidan voz kechib, uning yordamiga muhtoj bo'lgan odamga amaliy ish bilan ko'maklashishga harakat qiladi.

MILANGA YOQQAN SHLYAPA YOMG'IRI

Ertakning birinchi tugashi haddan tashqari jo'n, ikkinchi tugashi esa g'oyatda sirli. Uchinchi tugashi-ku, aslida yomon emas, lekin nima uchun kelib-kelib shlyapa yomg'iri yoqqanini tushunish qiyin. Balki, kim biladi deysiz, buni aynan shunday talqin qilish maqsadga muvofiqdir? Axir osmondan shlyapa yomg'iri yog'ishdan ham ajibroq, maroqliroq manzara bo'lishi mumkinmi? Beixtiyor dillimizda, ehtimol osmondan hech qachon boshqacha, xatarliroq narsalar, deylik bombalar, snaryadlar yomg'iri yog'mas, degan ezgu umid tug'iladi.

ODAMLAR NIMALARI BILAN BIR BIRIGA O'XSHAYDI

Ertakning birinchi tugashi ko'ngilli emas. Ikkinchi tugashda adolatsizlikka yo'l qo'yilgan — sho'rlik hinda bolani oq bo'yoqqa bo'yashning nima keragi bor edi? Uchinchi tugashga kelganda, uning bahosi yo'q, lekin, o'zingizdan o'tar gap yo'q, men yanglishishim ham mumkin.

PROFESSOR DAHSHATLINUS

Ochig'ini aytsam, qanday qarorga kelishimni ham bilmayman. Uchala tugash ham, nazarimda, mazmundor va ibratomuz ko'rinadi, Sizga-chi?

KIMDIR YIG'LAYAPTI

Men o'zi asli yo'q bo'lgan o'sha uchinchi tugash tarafdori man! U xiyla g'amgin, albatta, lekin hamma ertaklarning ham oxiri yaxshilik bilan tugayvermaydi-ku.

SEHRGAR YOQA-MAN

Ertakning birinchi tugashini yaxshi chiqqan deb aytish qiyin: qoloq, g'arib mamlakatlar sehrgarlarga emas, balki boshqalarning, ancha taraqqiy qilgan mamlakatlarning yordamiga muhtoj bo'ladi. Ikkinchi tugashda sehrgar faqat o'zi haqida o'ylaydi. Bu — yomon, albatta. Menga uchinchi tugash yoqadi, chunki sehrgar o'z hayotini qaytadan boshlashdan hayiqmaydi.

RINALDONING SARGUZASHTLARI

Garchi bir oz hazilnamo bo'lsa-da, ertakning uchinchi tugashi, nazarimda, eng oqilona topilganga o'xshaydi. Birinchisi haddan tashqari suyuq, ikkinchisi hadda tashqari qayg'uli.

CHO'PONNING UZUGI

Birinchi daf'adayoq ertakning avvalgi tugashidan voz kechaman. Chunki bu shoring qurg'ur qaroqchilarning shunday xazinalari borligiga sira ishongim kelmaydi. Ertakning ikkinchi tugashi ko'proq sayohatparastlarga, hayotni sevuvchilarga maqbul keladi. Uchinchi tugash esa ezgulik tashnalariga xush yoqadi. Menimcha, ham ikkinchi, ham uchinchi tugash juda ko'p rang-barang hangoma va sarguzasht voqealar to'qib chiqarishga imkon beradi.

SAYYORALARGA QATNAYDIGAN TAKSI

Menga hammadan ham ertakning uchinchi tugashi yoqadi, chunki *men tuxumni o'lguday yomon ko'raman*. Bunday olib qaraganda uchinchi tugash nihoyasiga yetmay qolgandek ko'rinadi, shuning uchun agar hushingiz kelsa, uni o'zingiz batafsil yozib chiqsangiz ham bo'laveradi.

BEMOR TINO

Ertakning birinchi tugashi ancha mazmundor chiqqan. Uchinchi tugash esa esi pastning aljirashiga o'xshaydi. Menimcha, eng yaxshi tugagan qismi — bu ikkinchisi, chunki xalq maqolida ham bejiz aytilmagan-ku: do'sti ko'p odam hech qachon yolg'iz qolmaydi, deb.

TELEVIZOR HANGOMASI

Qanaqa janjallar bo'lmaydi bu dunyoda! Uchinchi tugash — eng a'lo-si. Negaligi o'z-o'zi-dan kunday ravshan.

CHO'NTAKDAGI YUZ LIRA

Ertakning uchala tugashi ham bir chaqaga qimmat. Gap shundaki bu ertak aslida ertak emas, mehnat qilishni xohlamagan odamning be-korchilikda ichidan to'qib chiqargan safsatalari, xolos. Lekin bir be-chora bandaning ahvolini tushunish ham kerak-da, axir. Umr bo'yi boshi mehnatdan chiqmasa, kechani kecha, kunduzni kunduz de-may qora ter to'ksa-yu, cho'ntagida loaqal yuz lira pul orttirolmasa.

ULKAN SABZI

Ertakning birinchi tugashi shunchaki kulgilikka to'qilgan. Ikkinchi-si siz bolalarni cho'chitish uchun o'ylab chiqarilgan. Uchinchisi juda qisqa bo'lsa ham ma'nosi chuqur — axloqqa tegishli. Hozir axloqqa oid voqealarni yozish udumdan chiqib ketganini bilaman. Lekin bir gal yozsak yozibmiz-da...

SAYOHATCHI MUSHUK

Bu ertakda esa men oxiri yo'q xotima tarafdoriman. Men doim kela-jakka intilaman!

Nashriyot uyi «BAKTRIA PRESS»

Litsenziya AI № 203, 28.08.2011 y., AI № 229 or 16.11.2012 y.

100000, Tashkent, Buyuk Ipak Yuli mavzesi, 15-25

Telefon: +998 (71) 233-23-84

Bosishga ruhsat etildi 12.11.2012 y.

Bichimi 84×108 ¹/₃₂. Hajmi shartli n. t. 3,2.

Adati 500.

PrintMedia bosmaxonasida chop etilgan

100000, Tashkent, Uzbekiston ovozi ko'chasi, 32

ISBN 978-9943 4061-3-1

© Baktria Press. 2013